Національна академія державного управління
при Президентові України

Університет «Україна»,
Полтавський інститут економіки і права

Валерій Бебик,
Надія Мякушко

СОЦІАЛЬНА ГЛОБАЛІСТИКА

Навчальний посібник

Київ
Талком
2020

УДК 316.42
Б35

Схвалено Вченою радою Національної академії
державного управління при Президентові України
(протокол № 266/01-9 від 31 січня 2019 р.)

Рецензенти:

Гонюкова Л.В., доктор наук з державного управління, професор,
Латигіна Н.А., доктор політичних наук, професор,
Макаренко Є.А., доктор політичних наук, професор.

Б35 **Бебик В.М., Мякушко Н.С.**
Соціальна глобалістика: навчальний посібник / В.М. Бебик, Н.С. Мякушко. К.: Талком, 2020. – 230 с.
ISBN 978-617-7832-48-4

Процеси глобалізації, які набули інтенсивності та поширення наприкінці XX – на початку XXI століть, сприяли еволюції основних ідеологічних засад і принципів побудови соціальної сфери суспільства, формування та реалізації соціальної політики держави.

Важливим етапом дослідження особливостей функціонування інститутів держави та громадянського суспільства стала поява концепції соціальної правової демократичної держави, яка потребує свого уточнення та модернізації в умовах еволюції постіндустріального та формування інформаційного суспільства.

Саме тому соціальна глобалістика, як наука і навчальна дисципліна, є актуальною і суспільно витребованою на сучасному етапі глобального, регіонального і національного розвитку. Відповідно витребуваною книга може бути корисною працівникам Адміністрації Президента України, Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України, органів місцевого самоврядування, може бути використана при підготовці докторантів і аспірантів з політичних наук, державного управління, права, економіки та суспільних комунікацій.

УДК 316.42

ISBN 978-617-7832-48-4 © Бебик В.М., Мякушко Н.С.,2020

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА ……..4

Розділ 1. ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ……...….6
1.1. Глобалізація. Політологія і соціологія глобального світу ...…..6
1.2. Провідні ідеологічні доктрини сучасного державотворення…23
1.3. Глобалістика: поняття і типологія. Соціальна глобалістика …48

РОЗДІЛ 2. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ СУЧАСНОЇ ДЕРЖАВИ……..…..67
2.1. Соціальна політика держави: провідні концепції і доктрини ...67
2.2. Соціально-правова держава ……..…….….89
2.3. Методологія дослідження соціальної політики держави ….....103

РОЗДІЛ 3. ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ……..…119
3.1. Базові параметри та характеристики соціальної політики держави ……...119
3.2. Моделі соціальної політики держави ……....136
3.3. Глобальні міжнародні інституції та їхній вплив на соціальну політику національних держав…….....156

РОЗДІЛ 4. ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ……....…178
4.1. Соціальна політика і соціальна безпека громадян в умовах формування глобального інформаційного суспільства ……...…178
4.2. Особливості формування національної соціальної політики України в умовах глобалізації …….....204

ПІСЛЯМОВА…….....…226

ПЕРЕДМОВА

Поштовхом до написання цього навчального посібника стала надзвичайна актуальність теми. Вона полягає в тому, що глобалізаційні процеси, які набули особливого поширення та інтенсивності наприкінці XX та на початку XXI століть, вагомо вплинули на трансформацію ролі національної держави в модерних умовах, сприяли еволюції ідеологічних основ і принципів організації та побудови соціальної сфери суспільства, розробки та здійснення соціальної політики держави.

Загальносвітові тенденції гуманізації суспільних відносин, поглиблення процесів демократизації формування ефективної та справедливої соціальної політики сучасної держави актуалізували потреби в теоретичному та праксеологічному осмисленні особливостей функціонування соціальної сфери суспільства, розробки та упровадження сучасної соціальної політики в умовах глобалізації. Чим, власне кажучи, предметно і займається наука глобалістика, у системі якої вагоме місце посідає соціальна глобалістика як така.

Важливим етапом у дослідженні соціальних аспектів функціонування структур держави і структур громадянського суспільства стала поява концепції соціально-правової держави, яка потребує свого уточнення в умовах формування сучасного інформаційного суспільства та в контексті впливів соціальної політики на суспільні процеси, розширеного відтворення соціального капіталу, крізь призму проблематики дослідження різних моделей соціальної політики: ліберальної, соціально-демократичної та корпоративістської.

Проте, в умовах формування глобального спекулятивного капіталізму (як вищої стадії капіталізму в його 500-річній історії), глобальні олігархічні кола, що захопили владу у світі та в Україні, прагнуть демонтувати основи соціальної і соціально-правової держави, замінивши базові ідеологічні засади соціального державотворення на фейкову ідеологію саморегуляції ринку і невтручання держави в регуляцію соціальних відносин між олігархами-працедавцями і найманими робітниками.

Варто також відзначити, що й донині залишаються недостатньо вивченими проблеми впливів на соціальну політику держави

достатньо складних і різновекторних процесів глобалізації, потребує аналізу проблематика досягнення балансу глобальних раціональних та ірраціональних чинників у детермінації соціальної політики, котра обумовлює необхідність виявлення ролі глобальних суспільних організацій (наддержавних, міждержавних, міжнародних, неурядових) у процесах розробки і упровадження соціальної політики держави. Важливе значення мають актуальні проблеми розробки та реалізації соціальної політики держави в умовах формування глобального інформаційного суспільства та його національних моделей.

Таким чином актуальність даної книги обумовлюється необхідністю виявлення базових умов розробки та здійснення соціальної політики національної держави в умовах сучасних глобалізаційних перетворень, коли суверенітет держави знаходиться під потужним тиском політичних та економічних структур глобального уряду (що формується) та національних олігархічних кіл (що складають основу правлячої політичної еліти).

І розуміння цих особливостей сучасного етапу національного державотворення об'єктивно має допомогти структурам громадянського суспільства у протистоянні глобальному спекулятивному капіталові та його представникам в Україні.

Валерій Бебик,

доктор політичних наук, професор,

Надія Мякушко,

кандидат політичних наук

Розділ 1.
ІДЕЙНО-ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ СОЦІАЛЬНОЇ САМООРГАНІЗАЦІЇ ЛЮДСТВА В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

1.1. Глобалізація. Політологія і соціологія глобального світу

Сучасна глобалістика, яка виникла і розвинулася під впливом і переважно на ґрунті економічної інтеграції, інформаційної комп'ютеризації та планетарного розуміння екологічних, технологічних і техногенних проблем, усе більше потребує фундаментального політологічного осмислення і політичного оформлення нової суспільної архітектури глобального за формою і змістом світового співтовариства.

До цього часу політичні науки (політична теорія і політична праксеологія) робили лише досить обмежені спроби виходу на міжнаціональний (читай – міждержавний) рівень у рамках теорії міжнародних відносин та геополітики. Разом із тим термін «міжнаціональний» розглядався в рамках концепції держави-нації, яка домінує в теорії і практиці так званої індустріальної і постіндустріальної доби. У нас, наприклад, існує глобальна Організація Об'єднаних Націй (ООН), яка де-факто є об'єднанням не націй (як етносів), а планетарною організацією держав.

Проте сучасне розуміння процесів міждержавних (міжнаціональних) відносин, планетарної та цивілізаційно-регіональної інтеграції, формування глобального громадянського суспільства ставлять перед модерною наукою і практикою принципово нові завдання.

Політичні та соціологічні науки до кінця XX століття переважно зосереджувалися на проблемах суспільства, організованого в межах держави-нації і відповідної національної моделі громадянського суспільства. Але сучасні процеси глобалізації спонукали до розширення предметної сфери політичних наук.

Відповідно до цього в рамках системи політичних наук наприкінці XX століття сформувалася **політологія глобального світу** – *наука, яка досліджує закономірності формування, функціонування і розвитку глобальної держави на глобальному, цивілізаційно-*

територіальному, державно-національному, регіональному і локальному рівнях управління.

Таке розуміння політології глобального світу дає нам підстави говорити про її ***об'єкт дослідження*** – суспільні структури, суспільні відносини, суспільну свідомість та суспільну діяльність у рамках новостворюваної глобальної держави.

Предметом політології глобального світу є:

- теоретичні і практичні аспекти політичної архітектури та функціонування глобальних: міждержавних, міжнародних (урядових та неурядових) і транснаціональних організацій;

- вплив глобальних організацій (формальних і неформальних) на становлення, функціонування і внутрішній розвиток держав-націй;

- вплив особливостей становлення, функціонування і розвитку країн-лідерів, організованих у держави-нації, на глобальний розвиток людства тощо.

Під ***методологією політології глобального світу*** розумітимемо сукупність пізнавальних принципів дослідження новостворюваної глобальної держави в контексті вивчення і аналізу політичної, економічної і духової сфер суспільства.

Своєю чергою, під ***методикою політології глобального світу*** будемо розуміти арсенал аналітичних методів вивчення й аналізу функціонування новостворюваної глобальної держави в контексті функціонування політичної, економічної і духовної сфер суспільства.

Ця технологія повинна бути концептуально та ідеологічно вибудованою, має об'єднувати методи класичних політологічних досліджень з методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінювання здобутих даних, які використовуються суміжними науками.

У рамках системи соціологічних наук наприкінці XX століття сформувалася **соціологія глобального світу** – *наука, яка досліджує закономірності формування, функціонування і розвитку глобального громадянського суспільства на глобальному, ци-*

вілізаційно-територіальному, державно-національному, регіональному і локальному рівнях управління.

Подібне розуміння соціології глобального світу дає нам підстави говорити про її ***об'єкт дослідження*** – суспільні структури, суспільні відносини, суспільну свідомість та суспільну діяльність у рамках новостворюваного глобального громадянського суспільства.

Предметом соціології глобального світу є:

- теоретичні і практичні аспекти архітектури та функціонування структур глобального громадянського суспільства: міждержавних, міжнародних (урядових та неурядових) і транснаціональних громадських організацій;

- проблеми становлення структур й елементів глобального громадянського суспільства та взаємовідносин між ними;

- вплив глобальних громадських організацій (формальних і неформальних) на становлення, функціонування і внутрішній розвиток національних моделей громадянського суспільства;

- вплив особливостей становлення, функціонування і розвитку окремих суспільств (країн-лідерів), організованих у держави-нації і національні моделі громадянського суспільства, на глобальний розвиток людства, зокрема, на становлення і розвиток глобального громадянського суспільства та інших держав-націй і відповідних національних моделей громадянського суспільства;

- специфіка становлення глобальної, цивілізаційно-регіональної, національної (етнічної) та локальної суспільної свідомості;

- вплив окремих особистостей, еліт, соціальних груп на розвиток глобального громадянського суспільства та людства в цілому.

Під ***методологією соціології глобального світу*** розумітимемо сукупність пізнавальних принципів дослідження новостворюваного глобального громадянського суспільства в контексті вивчення і аналізу політичної, економічної і духовної сфер суспільства.

Своєю чергою, під ***методикою соціології глобального світу*** будемо розуміти арсенал аналітичних методів вивчення й аналізу функціонування глобального громадянського суспільства в контексті функціонування політичної, економічної і духовної сфер суспільства.

Загалом, ми повинні розуміти умовність поділу глобальної суспільної сфери на глобальну державу і глобальне громадянське суспільство, позаяк вони між собою тісно пов'язані в рамках функціонування політичної, економічної та духовної сфер глобального суспільства.

У цьому зв'язку нам варто зробити загальний опис цих суспільних феноменів, які ще знаходяться на початкових етапах свого формування, але вже мають достатньо окреслені обриси, тенденції і напрями свого еволюційного розвитку.

Глобальна держава

Визначивши теоретичний зміст поняття політології глобального світу ми мусимо усвідомити, що практичні засади формування та функціонування політичної сфери глобального суспільства мають не менш важливе значення, ніж теоретичні дослідження політичних проблем згаданого вище суспільства.

Особливе значення має дослідження і аналіз функціонування структур глобальної держави, яка поступово набирає обрисів не тільки віртуальної структури, породженої надміру «креативною уявою» інтелектуалів, але й реальної політичної інституції, що дедалі більше впливає на політичне життя глобального суспільства.

Звісно, можна досить умовно назвати ООН глобальним парламентом, Світову організації торгівлі – глобальним міністерством торгівлі, Світовий банк – глобальним банком, ЮНЕСКО – глобальним міністерством культури, Всесвітню організацію охорони здоров'я – глобальним міністерством охорони здоров'я тощо.

Проте здатні бачити і раціонально аналізувати, можуть провести відповідні аналогії та зробити для себе цікаві висновки щодо формування і розвитку реальних (і глобальних) суспільних струк-

тур, які поступово складають підвалини новонароджуваної глобальної держави.

Безумовно, указані вище глобальні (міжнародні) суспільні структури мають риси певної «політичної неповноцінності» через консенсусний (у багатьох випадках) характер прийняття рішень, необов'язковість виконання усіма країнами вже ухвалених рішень згаданих вище глобальних організацій, недостатні важелі впливу на «підпорядковану» ним галузь глобальної суспільної сфери і т. ін.

Тим не менше, ми можемо оцінити й практичні реалії глобалізації і модерні тенденції розвитку глобальної суспільної сфери. Відтак виникає потреба дослідження феномену глобальної держави, яка, повторимося, ще лише народжується, проте потребує свого дослідження, так би мовити, на певну історичну перспективу.

У цьому контексті ми вважаємо, що **глобальна держава** – це *інтегральна сукупність політичних структур, політичних відносин, політичної свідомості і політичної діяльності на глобальному, цивілізаційно-територіальному, державно-національному, регіональному і локальному рівнях управління.*

У рамках **політології глобального світу** новонароджувана **глобальна держава** має досліджуватися, насамперед, у межах **глобального політичного менеджменту**.

Глобальний політичний менеджмент – різновид політичного менеджменту, який використовує форми, методи, технології політико-правового менеджменту (нормативно-правова та управлінська діяльність органів управління), політичного маркетингу (регулювання соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-культурного ринку), соціальної психології (маніпулятивні технології, техніки переконання, умовляння та мотивації), спрямований на: а) забезпечення стабільності функціонування глобальної політичної системи суспільства; б) ефективну реалізацію функцій політичного менеджменту органами глобального управління та самоорганізації (планування, організації, мотивації, контролю).

Відповідно до змісту поняття глобального політичного менеджменту ми можемо виокремити **типи глобального політичного менеджменту**:

• **програмово-цільовий** (відповідно до мети спрямування, часу дії та наслідків реалізації управлінських впливів);

• **ієрархічно-територіальний** (згідно з ієрархічно-територіальними рівнями і просторами суспільного управління);

• **ієрархічно-регулятивний** (із урахуванням особливостей та ієрархії об'єктів та суб'єктів управління);

• **об'єктно-процедурний** (залежно від базових сфер суспільства та притаманних їм методів (процедур) управління);

• **функціонально-галузевий** (на підставі врахування особливостей основних сфер суспільної діяльності).

Програмово-цільовий тип політичного менеджменту, відповідно до мети спрямування, часу дії і наслідків реалізації управлінських впливів, містить наступні ***види політичного менеджменту за періодами управління***:

• ***стратегічний політичний менеджмент*** (спрямований на здійснення довготермінових планів розвитку глобальної держави, регіонів, груп країн, окремих держав-націй, політичних організації: міжнародних, регіональних, національних і т.ін.);

• ***тактичний (операційний) політичний менеджмент*** (пов'язаний з вирішенням поточних проблем політичного управління глобальною державою, регіонами, групами країн, окремими державами-націями та політичними організаціями – у межах загальної стратегії розвитку цих об'єктів політичного управління);

• ***технічний політичний менеджмент*** (забезпечує безпосереднє управління використанням наявними ресурсами влади: правовими, політичними, матеріальними, інформаційно-комунікаційними, які необхідні для реалізації відповідних політичних функцій суб'єктів політики).

Ієрархічно-територіальний тип політичного менеджменту, згідно з ієрархічно-територіальними рівнями і просторами суспільного управління, містить такі ***види політичного менеджменту за рівнями управління***:

• ***глобальний політичний менеджмент*** (всесвітній рівень управління глобальною державою);

• ***цивілізаційно-територіальний політичний менеджмент*** (рівень управління сукупністю держав, об'єднаних спільними цивілізаційними ознаками – західною, православною, ісламською, конфуціанською, індуїстською, буддистською, африканською, латиноамериканською, японською цивілізаціями);

• ***національний політичний менеджмент*** (рівень управління державою-нацією, більш поширений під назвою "державне управління" ("Public Administration") та "державна політика" ("Public Policy");

• ***регіональний політичний менеджмент*** (рівень управління територіями, які мають спільні економічні, соціальні, екологічні, етнічні та інші інтереси, кордони яких можуть не збігатися з державними кордонами);

• ***локальний політичний менеджмент*** (рівень місцевого управління та самоврядування міста, комуни, селищної, сільської ради тощо).

Ієрархічно-регулятивний тип політичного менеджменту, враховуючи особливості та ієрархію об'єктів управління глобальної держави, містить такі ***види політичного менеджменту за об'єктами управління***:

• ***політико-державний менеджмент*** (поширюється на всю суспільну сферу шляхом ухвалення і реалізації виконання – у межах певного суспільства – міжнародних угод, національних конституцій, законів, постанов та ін., а також методів соціально-психологічного впливу на суспільну свідомість та політичну поведінку суб'єктів та об'єктів політики);

• ***політико-адміністративний менеджмент*** (охоплює своїм впливом регіонально-адміністративні (область, район, місто, селище, село) чи галузеві об'єкти управління (міністерство, відомство) шляхом ухвалення і реалізації адміністративно-правових політичних рішень та відповідних методів соціально-психологічного впливу);

• ***політико-організаційний менеджмент*** (забезпечує управління і регламентацію внутрішньої діяльності державних і недер-

жавних політичних організації нормативно-правовими та соціально-психологічними методами; до цих організацій можна віднести такі об'єкти управління як парламент, уряд, обласну чи міську державну адміністрацію, органи управління партією чи громадською організацією, штабом виборчої кампанії тощо).

Об'єктно-процедурний тип політичного менеджменту, залежно від особливостей базових сфер суспільства та характерних їм методів (процедур) управління, містить такі ***види політичного менеджменту за сферами управління*** :

- ***політико-правовий менеджмент*** (забезпечує міжнародно-правове регулювання суспільного життя через діяльність глобальних органів управління);

- ***політико-економічний менеджмент*** (регулює економічну сферу глобального суспільства, детермінує економічні інтереси, економічні відносини, економічну політику);

- ***політико-соціальний менеджмент*** (полягає в регулюванні соціальної сфери глобального суспільства, узгодженні соціальних відносин, інтересів і потреб особистостей, соціальних груп тощо);

- ***політико-гуманітарний менеджмент*** (спрямований на забезпечення прав людей у культурній, етнонаціональній, освітній, науковій та інших сферах діяльності).

Функціонально-галузевий тип політичного менеджменту, на підставі врахування особливостей основних сфер суспільної діяльності, містить такі ***види галузевого політичного менеджменту***:

- ***політико-кадровий менеджмент*** (опікується питаннями управління людьми, мотивації, організації та контролю їхньої політичної діяльності);

- ***політико-інтелектуальний менеджмент*** (полягає в управлінні розпізнаванням, аналізом політичних знань, розробкою ефективніших дій суб'єктів політики та створенням нових знань про політичну сферу суспільства через організацію та проведення наукових досліджень);

• ***політико-технологічний менеджмент*** (відповідає за розробку і реалізацію політичних технологій завоювання, здійснення та утримання політичної влади);

• ***політико-маркетинговий менеджмент*** (зорієнтований на організацію, узгодження і взаємодію внутрішнього середовища суб'єкта політики з умовами ринку політичної влади шляхом реалізації властивих цьому суб'єкту управління конкурентних переваг у боротьбі за завоювання, здійснення та утримання політичної влади);

• ***політико-інноваційний менеджмент*** (передбачає розробку планів і програм інноваційної політичної діяльності, здійснення узгодженої інноваційної політики, розгляд нових політичних проектів та технологій, створення і організацію діяльності цільових робочих груп тощо з метою підвищення ефективності функціонування суб'єктів політики);

• ***політико-фінансовий менеджмент*** (полягає в управлінні фінансовими потоками і ресурсами суб'єктів політики, інвестиційними політичними проектами, у політичному контролі за фондовим портфелем, сприянні нагромадженню фінансових ресурсів суб'єктів політики, перетворенню їх на прибутки з додатковими політичними дивідендами).

Глобальне громадянське суспільство

Активні процеси сучасної глобалізації суспільної сфери потребують певного корегування поглядів на становлення новонароджуваного глобального світу та його двох взаємопов'язаних компонентів: глобальної держави і глобального громадянського суспільства.

Попри всі нерівномірності, неоднозначності та умовності становлення сучасного глобального суспільства і його згаданих вище компонентів, ми все-таки вже маємо певні обриси, за якими поволі проглядається силует нових політичних, економічних, соціально-психологічних та організаційних конфігурацій глобального (або такого, що прагне ним стати) світу.

Загалом, ми пропонуємо розглядати **глобальне громадянське суспільство** як інтегральну сукупність суспільних структур, суспільних відносин, суспільної свідомості та суспільної діяльності, що перебувають за межами новостворюваної глобальної держави, її директивного регулювання і регламентації, але гарантуються і охороняються згаданими вище політичними структурами новостворюваної глобальної держави.

Саме ефективна співпраця глобальної держави та глобального громадянського суспільства мають забезпечити умови для достойного життя глобальної спільноти, націй, соціальних груп та індивідів.

Виходячи з такого розуміння можемо сформулювати основні **функції глобального громадянського суспільства**, які полягають у забезпеченні життєдіяльності соціальної, соціокультурної та духовної сфер глобального суспільства, їхнього самовідновлення та передавання від покоління до покоління.

Наведене вище розуміння формальних і неформальних структур глобального суспільства дає нам підстави говорити про такий специфічний об'єкт дослідження політології глобального світу, як глобальне громадянське суспільство, що має вивчатися й аналізуватися в поєднанні з дослідженням новостворюваної глобальної держави: наддержавних, міждержавних і державно-національних політичних структур, а також структур і елементів місцевого (локального) управління і самоврядування.

Зрозуміло, що вивчення і аналіз феномену глобальної держави має здійснюватися в тісному зв'язку з дослідженням суспільних структур, відносин, свідомості та діяльності, що є невід'ємними частинами новонароджуваного глобального громадянського суспільства.

Узагальнюючи, назвемо **ознаки глобального громадянського суспільства**:

- відокремлена від новостворюваної глобальної держави (наддержавних, міждержавних і державно-національних утворень) сукупність суспільних і самоорганізованих структур, яка складається з громадян, їхніх добровільних асоціацій і об'єднань, соціальних груп, націй тощо;

- вільні відносини (по вертикалі і горизонталі) між суб'єктами глобального громадянського суспільства;

- дотримання громадянських прав людей (політичних, етнічних, релігійних та ін.), суверенних прав та інтересів націй і народів;

- наявність приватної власності, вільних відносин з обміну продуктами матеріальної та нематеріальної (духовної) діяльності між незалежними власниками, вільної конкуренції, тобто ринку;

- саморегуляція відносин між людьми, їхніми асоціаціями та добровільними об'єднаннями на основі глобальних соціальних і психологічних норм-регуляторів суспільного життя;

- багатство соціальних, інтелектуальних, наукових, культурних та інших ініціатив;

- збереження відповідних національних, соціальних та інших традицій, культури тощо.

У рамках **соціології глобального світу** новонароджуване **глобальне громадянське суспільство** має досліджуватися, насамперед, у межах **глобального соціального менеджменту.**

Глобальний соціальний менеджмент – різновид соціального менеджменту, який використовує форми, методи, технології соціально-правового менеджменту (нормативно-правова та управлінська діяльність органів управління), соціального маркетингу (регулювання соціально-політичного, соціально-економічного та соціально-культурного ринку), соціальної психології (маніпулятивні технології, техніки переконання, умовляння та мотивації), спрямований на: а) забезпечення стабільності функціонування глобальної соціальної сфери суспільства; б) ефективну реалізацію функцій соціального менеджменту органами глобального управління та самоорганізації (планування, організації, мотивації, контролю).

Відповідно до змісту поняття глобального соціального менеджменту ми можемо виокремити **типи глобального соціального менеджменту:**

• **програмово-цільовий** (відповідно до мети спрямування, часу дії та наслідків реалізації управлінських впливів);

• **ієрархічно-територіальний** (згідно з ієрархічно-територіальними рівнями і просторами суспільного управління);

• **ієрархічно-регулятивний** (з врахуванням особливостей та ієрархії об'єктів та суб'єктів управління;

• **об'єктно-процедурний** (у залежності від базових сфер суспільства та притаманних їм методів (процедур) управління);

• **функціонально-галузевий** (на підставі врахування особливостей основних сфер суспільної діяльності).

Програмово-цільовий тип соціального менеджменту, відповідно до мети спрямування, часу дії і наслідків реалізації управлінських впливів у соціальній сфері, містить наступні ***види соціального менеджменту за періодами управління***:

• ***стратегічний соціальний менеджмент*** (спрямований на здійснення довготермінових планів розвитку глобального громадянського суспільства, моделей громадянського суспільства регіонів, груп країн, націй, соціальних організацій: міжнародних, регіональних, національних і т.ін.);

• ***тактичний (операційний) соціальний менеджмент*** (пов'язаний з вирішенням поточних проблем соціального управління глобальною державою, регіонами, групами країн, окремими національними моделями громадянського суспільства та політичними організаціями – у межах загальної стратегії розвитку цих об'єктів соціального управління);

• ***технічний соціальних менеджмент*** (забезпечує безпосереднє управління використанням наявними ресурсами влади: правовими, політичними, матеріальними, інформаційно-комунікаційними, які необхідні для реалізації відповідних функцій суб'єктів соціальної політики).

Ієрархічно-територіальний тип соціального менеджменту, згідно з ієрархічно-територіальними рівнями і просторами сус-

пільного управління, містить такі ***види соціального менеджменту за рівнями управління***:

• ***глобальний соціальний менеджмент*** (всесвітній рівень управління глобальним громадянським суспільством);

• ***цивілізаційно-територіальний соціальний менеджмент*** (рівень управління сукупністю національних моделей громадянського суспільства, об'єднаних спільними цивілізаційними ознаками – західною, православною, ісламською, конфуціанською, індуїстською, буддистською, африканською, латиноамериканською, японською цивілізаціями);

• ***національний соціальний менеджмент*** (рівень національного публічного управління («Public Administration») та публічної політики» («Public Policy»);

• ***регіональний політичний менеджмент*** (рівень соціального управління територіями, які мають спільні економічні, соціальні, екологічні, етнічні та інші інтереси, кордони яких можуть не збігатися з державними кордонами);

• ***локальний соціальний менеджмент*** (рівень місцевого соціального управління та самоврядування міста, комуни, селищної, сільської ради тощо).

Ієрархічно-регулятивний тип соціального менеджменту, враховуючи особливості та ієрархію об'єктів управління глобального громадянського суспільства, містить такі ***види соціального менеджменту за об'єктами управління***:

• ***соціально-державний менеджмент*** (поширюється на всю суспільну сферу шляхом ухвалення і реалізації виконання – у межах певного суспільства – міжнародних угод, національних конституцій, законів, постанов та ін., а також методів соціально-психологічного впливу на суспільну свідомість та поведінку суб'єктів та об'єктів соціальної політики);

• ***соціально-адміністративний менеджмент*** (охоплює своїм впливом регіонально-адміністративні (область, район, місто, селище, село) чи галузеві об'єкти управління (міністерство, відомство) шляхом ухвалення і реалізації соціальних адміністративно-

правових рішень та відповідних методів соціально-психологічного впливу);

• ***соціально-організаційний менеджмент*** (забезпечує управління і регламентацію внутрішньої діяльності недержавних соціальних організацій).

Об'єктно-процедурний тип соціального менеджменту, залежно від особливостей базових сфер суспільства та характерних їм методів (процедур) управління, містить такі ***види соціального менеджменту за сферами управління*** :

• ***соціально-правовий менеджмент*** (забезпечує регулювання суспільного життя через діяльність органів управління);

• ***соціально-економічний менеджмент*** (регулює соціально-економічну сферу глобального суспільства, детермінує соціально-економічні інтереси, соціально-економічні відносини, соціально-економічну політику);

• ***соціально-політичний менеджмент*** (полягає в регулюванні соціальної сфери глобального суспільства, узгодженні соціальних відносин, інтересів і потреб особистостей, соціальних груп тощо);

• ***соціально-гуманітарний менеджмент*** (спрямований на забезпечення соціальних прав людей у культурній, етнонаціональній, освітній, науковій та інших сферах діяльності).

Функціонально-галузевий тип соціального менеджменту, на підставі врахування особливостей основних сфер суспільної діяльності, містить такі ***види галузевого соціального менеджменту***:

• ***соціально-кадровий менеджмент*** (опікується питаннями управління людьми, мотивації, організації та контролю їхньої соціальної діяльності);

• ***соціально-інтелектуальний менеджмент*** (полягає в управлінні розпізнаванням, аналізом соціальних знань, розробкою ефективніших дій суб'єктів соціальної політики та створенням нових знань про соціальну сферу суспільства через організацію та проведення наукових досліджень);

• ***соціально-технологічний менеджмент*** (відповідає за розробку і реалізацію соціальних технологій);

• ***соціально-маркетинговий менеджмент*** (зорієнтований на організацію, узгодження і взаємодію внутрішнього середовища суб'єктів соціальної політики з умовами ринку);

• ***соціально-інноваційний менеджмент*** (передбачає розробку планів і програм інноваційної соціальної діяльності, здійснення узгодженої інноваційної політики, підвищення ефективності функціонування суб'єктів соціальної політики);

• ***соціально-фінансовий менеджмент*** (полягає в управлінні фінансовими потоками і ресурсами суб'єктів соціальної політики, інвестиційними соціальними проектами, у соціальному контролі за фондовим портфелем, сприянні нагромадженню фінансових ресурсів суб'єктів соціальної політики, перетворенню їх на прибутки з додатковими дивідендами).

Ми вже зазначали, що глобальний світ знаходиться на початкових етапах свого становлення. І ця нова якість суспільних структур, відносин, свідомості і діяльності глобальної держави і глобального громадянського суспільства, які ще тільки народжуються, буде набувати нових обрисів і параметрів, які є надзвичайно важливими для дослідження проблематики науки ***глобалістики***, зокрема ***соціальної глобалістики***.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. К.: Каравела, 2009. 496 с.

3. Бебик В. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко. К.: Інститут громадянського суспільства, 2006. 248 с.

4. Бебик В. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика / В. Бебик,. С. Шергін, Л. Дегтерьова. К. : Університет "Україна", 2006. 208 с.

5. Бебик В., М'якушко Н. Соціальна політика і соціальна безпека в умовах формування інформаційного суспільства / В.М. Бебик, Н.С. М'якушко // Гілея. 2018. №131. С. 415–417.

6. Бебик В., М'якушко Н. Соціально-політичні аспекти формування інформаційного суспільства України / В.М. Бебик, Н.С. М'якушко // Гілея. 2018. №130. С. 411–413.

7. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б.Гуменюка, С.Шергіна (у співав.). К.: Університет «Україна», 2009. 508 с. / с. 122–139.

8. Мякушко Н. С. Теоретичні засади дослідження соціальної політики в сучасних умовах / Н. С. Мякушко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22. «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін» : збірник наук. праць. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22. С. 35–41

9. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика : [Монографія]. Київ: НАДУ, 2019. 384 с.

10. Осельська О.С. Геополітичний аналіз міждержавної інтеграції: концептуальні основи та методологія [Текст] : Монографія / О.С. Осельська. Д.: «Грані», 2015. 400 с.

11. Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2012. 808 с.

12. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка. К.: НІСД, 2007. 396 с.

13. Рубанов В.В. Теорія і методологія політичної аналітики : монографія / В.В. Рубанов. Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 236 с.

14. Шергін С.О. Політологія міжнародних ввідносин: Навч. посіб. / С.О. Шергін. 2 видання, виправ. і доповн. / за наук. ред. В.А. Гошовської. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 256 с.

1.2. Провідні ідеологічні доктрини сучасного державотворення

Досліджуючи проблематику формування глобальної держави та глобального громадянського суспільства ми не можемо обійти історію формування провідних ідеологічних доктрин, які тією чи іншою мірою вплітаються в канву сучасних глобалізаційних процесів і чималою мірою визначають формування та розвиток сучасної соціальної політики.

- **Лібералізм**

Ґрунтуючись на ідеях давньогрецьких мислителів Лукреція і Демокріта, **доктрина лібералізму,** як самостійна ідеологічна течія, переважно сформувався на ґрунті політичної філософії кінця XVII – початку XVIII ст.

У політичних працях Томаса Гоббса держава називається головним творінням людей, а не Бога (чим продовжує місію Н. Макіавеллі), формулюється теорія держави, аналізуються плюси і мінуси демократії, аристократії та монархії. Симпатії британського мислителя – на стороні монархії, оскільки відсутність влади як такої – ще гірша, ніж її надмірність. Що ж стосується обов'язків суверена, то він мусить керуватися тезою: «Благо народу – вищий закон».

У політичних ученнях Т. Гоббса і Ш. Монтеск'є порушуються питання походження і характеру держави, її права на примусову реалізацію влади, що формує основи (аристократичного та демократичного) лібералізму, розвиток якого сприяв становленню сучасних європейських держав.

До представників ***концепції аристократичного лібералізму*** відносять Дж. Локка, Дж. Віко, Ш. Монтеск'є, Д. Дідро, П. Гольбаха, І. Канта, Б. Констана, А. Токвілля.

Майже всі вони спиралися на концепції природного права та суспільного договору, не виходили за межі конституційного монархізму, парламентаризму, пошанування права й законності, права на приватну власність, її недоторканності, наполягали на політичних свободах і вільній конкуренції.

Серед представників ***концепції демократичного лібералізму*** виокремлюють К. Гельвеція, Ж.-Ж. Руссо, Й.Г. Фіхте, І. Бентама, О. Конта (засновника соціології), Д.С. Мілля, Г. Спенсера.

Завдяки працям цих дослідників були сформульовані основні риси демократичного лібералізму, які можна вважати притаманними лібералізму взагалі: соціальний оптимізм, впевненість у необхідності поступових і раціональних змін у суспільному житті; індивідуалізм у поєднанні з високою політичною відповідальністю громадян; широкі права й свободи особи; принцип приватної власності як основа свободи; критичне ставлення до держави, обмеження її функцій та влади державного апарату; толерантність, плюралізм, релігійна віротерпимість.

Оцінюючи загалом історичну роль лібералізму, варто наголосити, що його доктрини відіграли провідну роль у формуванні основних принципів та інститутів сучасної політичної системи: парламентаризму, поділу влади, правової держави тощо, які були прийняті всіма провідними політичними силами й партіями.

• Неолібералізм

Ліберальна доктрина набула у XX ст. свого нового розвитку у вигляді ***неолібералізму***. Найхарактернішими її складовими стали концепції технократичної (Т. Веблен, Дж. Бернхем, А. Берлі) та плюралістичної (М. Дюверже, Р. Дарендорф) демократії, теорії еліт (В. Паретто, Г. Моска, Р. Міхелс).

Концепція технократичної демократії, виходячи з реалій науково-технічної революції, передбачала необхідність керування суспільством із боку інженерів та менеджерів, які мають дисциплінувати ліберальну демократію, виокремити громадянські обов'язки та дисципліну громадян.

А ***концепція плюралістичної демократії*** передбачала, що в умовах значної соціальної стратифікації постіндустріального суспільства, політична влада та прийняття рішень стають результатом вільної гри інтересів, конкуренції різних соціальних груп, які є вираженням плюралізму групових інтересів. Роль держави в цих умовах полягає в дотриманні соціальних «правил гри».

Елітарна концепція (теорія еліт) передбачала, що здібності до управління має лише еліта, яка перебуває на верхівці суспільної піраміди і керується вождями, а циркуляція еліт є неодмінним законом суспільного життя.

Зокрема, ***концепція консервативного лібералізму*** вбачала неможливою стабільність суспільства без оновлення політичної еліти, оскільки будь-яка еліта має тенденцію до перетворення її на «закриту» спільноту, а потому й до виродження, а всі демократичні партії і системи, зрештою, перероджуються на олігархічні клани.

На початку, у період боротьби з феодалізмом і становлення капіталізму, ідеї вільного ринку й держави, відігравали прогресивну роль. Але згодом ліберальні ідеї еволюціонували в бік обмеження дій монополій, обстоювання інтересів незахищених верств населення і визнання позитивної ролі держави в цих процесах.

Це і ознаменувало появу ***концепції соціального лібералізму*** (Дж. Гоббсон, Т. Грін, В. Хобхауз, Ф. Науман, В. Репке, В. Ойкен, Б. Кроче, В. Уорд, Дж. Кроулі, Ч. Бірд, Дж. Дьюі).

У цей же час зароджуються і **доктрина неолібералізму**, у рамках якої розвиваються ***концепції***:

- ***солідаризму*** (Е. Дюркгейм, Л. Дюгі), яка передбачає корпоратизацію держави і зростання солідарності всіх громадян;
- ***панування бюрократії*** (М. Вебер), яка передбачає боротьбу між партіями і бюрократичним апаратом;
- ***суспільної організації*** (Т. Парсонс), яка розглядає політичну систему з точки зору структурно-функціонального підходу;
- ***ліберального консерватизму*** (М. Фрідмен), яка передбачає необхідність існування вільного ринку і забезпечення прав людей розпоряджатися своїм життям як заманеться;
- ***консервативного лібералізму*** (С. Семуелсон); яка відстоює ідею необхідності існування змішаної економіки;
- ***ліберального лібералізму*** (Дж. Макговерн), яка декларує необхідність існування великомасштабних урядових видатків на

реалізацію соціальних програм, виступаючи водночас проти елітарної культури;

- ***економічного лібералізму*** (Л.фон Мізес, Р. Дарендорф), які перебувають у широкому спектрі: від тих, хто вважає, що «ринок завжди має рацію», до тих, хто додержується думки, що ринок сам собою не може здолати інфляцію та безробіття (по суті це економічний консерватизм у поєднанні з основними положеннями класичного лібералізму);

- ***лібертаріанства*** (М. Фрідман, Ф. фон Хайєк), яку ще називають «Чикагською школою», яка абсолютизує індивідуальну свободу, заперечує втручання держави в економіку й соціальні відносини, робить основний наголос на монетаристских засобах регулювання економіки;

- ***лібералізму правової держави*** (К. Поппер, Н. Фурніс, Т. Тілтон), яка виступає за збереження результатів реформ, реалізованих у рамках соціально-правової держави;

- ***соціал-лібералізму*** (Дж. Дьюї, М. Адлер), яка вбачає свої завдання в реалізації соціальних прав громадян (посередині між соціал-демократією і консерватизмом);

- ***радикал-лібералізму*** (М. Драгоманов, І. Франко, Б. Грінченко, Р. Дарендорф), яка виходить з того, що ринкові відносини є наслідком плідного антагонізму між потребами та можливостями їх задовольнити;

- ***інституціонального лібералізму*** (Ж.-М. Варо), що має на меті обмежити роль держави, здійснити денаціоналізацію та дерегламентацію;

- ***розмежування економічного і політичного лібералізму*** (Л. Рутьє), яке розрізняє лібералізм в економіці і лібералізм в політичному житті держави.

У цілому варто відзначити провідні вимоги неолібералістів: до політичної системи – наявність справедливості, до уряду – орієнтація на моральні принципи і цінності.

У чистому вигляді в сучасних умовах ліберальних доктрин, як таких, не існує, оскільки вони мають тенденцію до врахування ідей

з інших політичних доктрин сучасності, що є характерною ознакою кінця XX – початку XXI століть.

• **Консерватизм**

Якщо з ліберальною доктриною щодо народження та визначення ідеологічного батьківства все більш-менш зрозуміло, то **доктрина консерватизму** має дещо іншу природу. І оцінювати консерватизм потрібно комплексно: із соціально-психологічної, ідейно-політичної та соціально-філософської точки зору.

Загалом консерватизм традиційно зосереджується на збереженні соціальних і політичних структур та інститутів, ієрархії влади, усталених правил і норм соціальної поведінки, але в сучасних умовах доктрина консерватизму не відкидає можливість і необхідність модернізації суспільства, урахування соціальних змін та пристосування до них існуючих суспільних структур.

Історія консерватизму (Е. Берк, Ж. де Местр, Л. де Бональд, Ф. Шатобріан) починається з часів Великої Французької революції кінця XVIII ст., яка кинула виклик традиційним формам суспільно-політичного устрою у вигляді панування аристократії.

На перших етапах консерватори (Ж. Боден, А. Рішельє, Дж. Мазаріні, С. фон Пуфендорф, Р. Філмер) займалися переважно виправданням абсолютної монархічної влади. Але згодом вони почали розвивати політичну теорію буржуазії, поступово відходячи від концепції божественного походження влади, водночас розуміючи, що джерелом суверенітету є не тільки «божественні», але й «людські» закони.

Зрозуміло, що на початку консерватори розглядали демократію як найгіршу форму державного устрою (консерватори «першої хвилі»), але згодом вони «змирилися» і більш спокійно ставилися до змішаної форми правління (монархії та представницьких органів влади).

Концепція абсолютизму полягала в політиці підтримки церкви, за що остання мала захищати королівський абсолютизм. Обмеження політичних свобод повинно було компенсуватися послабленням податкового тиску на громадян. Дворяни мають служити

королю, але не допускати його до влади. Судова влада не повинна виходити за «межі своїх обов'язків» тощо.

Повалення монархії у Франції мало історичне значення для перемоги капіталізму над феодалізмом і зростання популярності лібералізму. Це спонукало частину мислителів-консерваторів звернутися до проблем адаптації монархії до капіталізму, меншого втручання держави в економічну сферу, її опікування соціальними проблемами, питаннями виховання в родині, формування здорового індивідуалізму, захисту власності, свобод, незалежності, децентралізації держави.

Хоча були й консерватори, які заперечували все: конституції, літературу, техніку, банки, вважаючи їх вигадками сатани; виступали проти суспільного договору, поділу влади, законодавства як таких.

Утім, серед тогочасних консерваторів були й такі, хто зробив вагомий внесок у розвиток теорії. Наприклад, і нині ключовим у міжнародних відносинах є поняття ***легітимізму*** (Ш.М. Талейран), згідно з яким: «Жодною територією не можна розпоряджатися, поки законний правитель від неї добровільно не відмовиться».

Показово, що саме представники консерватизму збагатили політичну думку наступними ідеями:

- ідеєю держави і громадянського суспільства як окремих соціальних інститутів, де державі належить урядова влада і адміністрація, а до сфери громадянського суспільства – поліцейська і судова гілки влади (Г.В.Ф. Гегель);

- поділом аристократії на спадкову, грошову і розумову – з вищістю розумової аристократії (А. Шопенгауер);

- тезою, що негативу приходу мас у політику може запобігти лише «інтелектуальний бунт», а від народної демократії можуть врятувати лише «люди нової віри» – аристократи (Ф.В. Ніцше) тощо.

Отже, на думку консерваторів, на суспільство варто дивитись як на цілісну і органічну систему, що не повинна змінюватися революційним шляхом. А ліберальним ідеям індивідуалізму, соціального прогресу та раціоналізму мають протистояти усталені соціальні традиції та стабільні суспільно-політичні інститути, які становлять моральні та матеріальні цінності суспільства.

Ідеологи консерватизму вважали, що нові політичні принципи потрібно пристосовувати до існуючих реалій і традицій, оскільки ці інститути й відносини між суб'єктами політики мають незаперечну перевагу перед будь-якою теоретичною схемою, навіть, раціонально обґрунтованою.

На відміну від лібералізму (ідеологія буржуазії) та соціалізму (ідеологія робітничого класу), консерватизм характеризується, як ми вже зазначали, комплексною (соціально-психологічною та соціально-філософською) базою.

І мова тут іде не тільки про панівні (привілейовані) соціальні групи (політичні та правлячі еліти). Консерватизм часто виступає своєрідною захисною реакцією середніх і знедолених соціальних груп (підприємців, фермерів, ремісників, селян), які відчувають страх перед не прогнозованим майбутнім і можливістю втратити навіть те, що вони досі мали.

На ці складні й неоднозначні процеси суттєво впливають традиційні соціальні та соціально-психологічні норми регулювання поведінки (традиції, звичаї, цінності), які вкоренилися в суспільній свідомості широких народних мас.

З часом консервативна політична доктрина перетворилася, фактично, з консервативної на еволюційну, пережила у другій половині XX ст. своєрідний «консервативний ренесанс», про що йтиметься далі.

• Неоконсерватизм

Окремі негативні наслідки науково-технічного прогресу, соціальні революції XX ст., криза лібералізму, розширення сфери масової культури, переоцінка суспільно-політичних цінностей спричинилися до відродження, особливо після Першої світової війни (1914-1917), консерватизму, який почали називати неоконсерватизмом.

Як наслідок вказаних вище тенденцій з'являється **доктрина неоконсерватизму**, у рамках якої визрівають різні соціально-політичні концепції неоконсерватизму, насамперед, в Італії (Г.Д'Аннунціо) та Німеччині (Е. Юнгера, Ст. Георга).

Значного поширення набула «**Доктрина пробудження**» (Е. Еволи) із концепцією Консервативної революції, побудовою Анти-Європи, ідеєю відновлення нордичної імперії з абсолютною владою верховного суверена, відродження станової ієрархії, наведення твердих порядків. Хоча наприкінці XX ст. неоконсерватизм відмовився від імперських амбіцій, озброївся окремими ліберальними ідеями та цінностями, що й призвело до його політичного ренесансу.

Утім, характерними рисами оновленого неоконсерватизму залишились: вірність усталеним традиціям і соціальним нормам, зведення змісту влади до керівних і розподільно-розпорядчих функцій, дотримання справедливості, збереження соціальної нерівності, культ сильної держави та авторитарних лідерів, збереження традиційних інститутів влади та архаїчних політичних цінностей, певний скептицизм щодо суспільного прогресу.

Консерватизм як світоглядна система, консервативний тип суспільної свідомості та політико-ідеологічних настанов не завжди асоціюється з конкретними політичними партіями з відповідними консервативними назвами. Як вважали консерватори «другої хвилі» (які припускали можливість поєднання монархії та парламентаризму), модерні політичні принципи і теоретичні схеми необхідно пристосовувати до усталених національних та соціальних традицій і стереотипів та існуючих суспільно-політичних інститутів.

Якщо лібералізм (ідеологія буржуазії) і соціалізм (ідеологія робітничого класу) виникли як політичні доктрини провідних класів буржуазного суспільства, то консерватизм із самого початку був складним і багатошаровим явищем. Його природа була лише частково класовою (у правлячої політичної еліти). У середніх та знедолених класів вона віддзеркалювала захисну соціально-психологічну реакцію різних соціальних груп населення, які боялися надто різких соціальних змін, відчуваючи страх перед невідомим і невизначеним майбутнім.

Утім, консерватизм, який завжди захищає існуючий соціальний статус-кво, історично має традиції враховування нових реалій та пристосування до нових умов суспільного життя. Зокрема, у період становлення вільного підприємництва він інтегрував ідеї вільної конкуренції та ринку, після великої економічної кризи на початку XX ст. – ідеї державного регулювання економіки та соціа-

льних реформ, після Другої світової війни, під впливом підйому соціалістичних ідей, він запозичив ідеї соціально-правової держави, що призвело до глибоких трансформацій консерватизму в 70–80-ті роки XX століття.

Особливість цього періоду полягала в кризі лівих (комуністичних, соціалістичних і соціал-демократичних) та кейнсіанських (ринкових) моделей суспільного розвитку. І цей вакуум заповнили праві та право-консервативні (неоконсервативні) політичні доктрини і політичні партії, які їх сповідували.

Як наслідок – перемога на виборах консерваторів у США (Рональд Рейган, 1980 і 1984 рр.), Великобританії (Маргарет Тетчер, тричі підряд з 1979 до 1989 р.), Німеччині (Гельмут Коль, чотири рази підряд з 1982 до 1998 р.).

Серед представників ***сучасного консерватизму*** можна виокремити:

- неоконсерваторів;
- нових правих;
- традиціоналістів чи патерналістів;
- прихильників елітарної демократії;
- прибічників елітарного авангардизму;
- симпатиків концепції контрвлади тощо.

Наприклад, Р. Рейгана, М. Тетчер і Г. Коля одні політологи називають неоконсерваторами, інші – новими правими і т. ін.

Загалом же частина неоконсерваторів є за своїм походженням лібералами або навіть соціал-демократами. Ідейно-політичні орієнтації неоконсерваторів (нових правих) сформувалися на перетині правого консерватизму, традиціоналістського консерватизму і соціальної демократії. Розбіжності ж полягають не стільки у площині основних принципів, скільки в концентрації уваги на певних їхніх аспектах.

Історично консерватизм завжди був вторинним стосовно лібералізму, реформізму, лівого радикалізму, виступаючи за еволюційні зміни, збереження всього позитивного і мінімізації негатив-

ного. Отже, з точки зору «ідеологічної чистоти», консерватизм завжди характеризувався еклектизмом і прагматизмом.

Більше того, наприкінці XX ст. глобальний сектор Консервативного Ренесансу виступив ініціатором достатньо радикальних змін, які стали каталізатором ідеологічної модернізації більшості передвиборних програм консервативних партій світу. Наприклад, із супротивників науково-технічного прогресу протягом 1970–80-х років консерватори перетворилися на його активних прихильників.

Таким чином, в оцінці науково-технічного прогресу та сцієнтизму консерватизм і лібералізм (лівий лібералізм), праві та ліві помінялися місцями. Проте в соціокультурному та релігійно-філософському аспектах сучасний консерватизм лишився в межах традиційної парадигми консерватизму.

У питаннях державного будівництва консерватори вважають, що без міцної держави суспільство може опинитись у полоні анархії, а якщо треба зробити вибір між індивідом і суспільством, більшість консерваторів на перше місце висувають суспільство (як, до речі, і комуністи).

Традиціоналістський консерватизм представлений патерналістським крилом в англійському торизмі та французькому голлізмі, німецькими правими консерваторами й частиною соціал-консерваторів Німеччини. Для прихильників традиціоналістського консерватизму характерні більші (порівняно з новими правими) акценти на традиціях і релігії. Але якщо в Європі вони роблять ставку на християнство, то нові праві у США – на модерністські "електронні" церкви.

Європейські **нові праві** взагалі відмовляються від іудейських і християнських традицій (які, на їхню думку, були нав'язані ззовні) і виступають за відродження язичництва як традиційних національних вірувань. А ***неоконсерватори*** є прихильниками ліберальних церков.

Отже, сучасний консерватизм – надзвичайно строкате й суперечливе ідеологічне явище. З одного боку, він виступає за відновлення вільної конкуренції та відповідних соціально-економічних відносин, з другого – підтримує традиційні цінності з акцентом на сім'ю, громаду, церкву, які руйнуються внаслідок функціонування вільноринкової економіки. Водночас консерватизм традиційно

декларує необхідність встановлення сильної влади й держави за умов реалізації прав і свобод людини.

• **Соціалізм**

Як революційний виклик індивідуалізмові, приватній власності, жорстокій державі та лицемірній і корупційній релігії виникла **доктрина утопічного соціалізму** (Т. Мор, Т. Кампанелла).

Ця ідеалістична політична доктрина, з метою забезпечення рівності, справедливості і загального щастя людей, пропагувала наступні цінності:

- колективізм;
- істинну віру;
- справедливу державу;
- колективне керівництво суспільством;
- обов'язкове виконання громадянами соціальних норм співіснування тощо.

Політичну діяльність громадян представники утопічного соціалізму розглядали через парадигму комунітарних принципів організації суспільства. Попри певні проблеми, пов'язані з домінантою колективного, концепція утопічного соціалізму несла в собі паростки парламентського демократизму, хоча Т. Мор і Т. Кампанелла не передбачали демократичних процедур із обрання влади, вважаючи, що найвищі посадові особи мають керувати довічно.

Ідеї утопічного соціалізму було розвинено в концепціях, які з лівих позицій критикували лібералізм і капіталізм, пропонуючи власні проєкти розвитку суспільного життя без гноблення й несправедливості:

- «індустріального суспільства» (К. Сен-Сімон);
- «фаланг» – як співдружності праці та капіталу (Ф. Фур'є);
- кооперативно-безгрошового суспільства (Р. Оуен),

З погляду управління суспільством, на думку К. Сен-Сімона, духовна влада має бути в руках учених, світська – у руках власників, політична – усього народу, який обирає вождів людства. Крім того, він запропонував чимало цікавих ідей, що були реалізовані згодом у політичній практиці. Зокрема поширення в Європі англійської моделі парламентського устрою, створення Європейського об'єднання і т. ін.

У сучасному розумінні соціалістом він не був, оскільки ніколи не писав про антагонізм між власниками і робітниками, яких розглядав як єдине «історичне об'єднання».

Ф. Фур'є був переконаний у тому, що суспільство складатиметься з мережі фаланг (по 2 тис. осіб), яка охопить увесь світ. Будуть досягнуті співдружність праці та капіталу (за умови збереження приватної власності), загальна рівність, всебічний розвиток особи, подолання суперечностей між містом і селом, розумовою і фізичною працею, ґендерна рівність.

Під час оцінки мотивації праці Р. Оуен пропонував розглядати не прибуток, а прирівняну цінність, і саму працю вимірювати купонами праці (як трудодень у колгоспах СРСР). Купони, на його думку, мають замінити гроші. У суспільстві, яке перетворилося б на об'єднання кооперативів, мали б діяти банки, котрі членам цих кооперативів виділяли б купони для купівлі необхідних товарів.

Колективне соціалістичне суспільство (на відміну від індивідуалістичного капіталістичного) має бути досконало і геометрично організованим: без приватної власності, релігії та шлюбу, з виховним планом, раціональним поділом праці в рамках суспільної і кооперативної власності, федеративним об'єднанням спільнот у національних масштабах, а потім – і в глобальних.

• Соціальна демократія

Надалі соціалістичні ідеї набули свого втілення в **доктрині соціальної демократії** (Е. Бернштейн, К. Каутський, Г. Плеханов), під впливом ідей та соціальної практики якої XX ст. було названо сторіччям соціал-демократії.

Прибічники цієї доктрини вважали неможливим завоювання політичної влади пролетаріатом, оскільки останній не має належ-

ного рівня інтелекту і морального духу для управління суспільними процесами, були переконані, що демократизація буржуазного суспільства може сприяти розвитку еволюційного соціалізму мирним, парламентським шляхом.

Утім, згодом у рамках **доктрини соціальної демократії** визріли ідеї про:

- перенесення центру революційного руху із Західної Європи на Схід;
- закінчення мирного розвитку європейської історії та початок епохи революції;
- специфіку і відмінності національних моделей марксизму в різних країнах;
- союзництво пролетаріату і буржуазії в буржуазно-демократичній революції;
- неможливість гегемонізму в революції пролетаріату, поки він не буде в суспільстві більшістю.

Надалі доктрина соціал-демократії набула свого втілення в ***концепції демократичного соціалізму*** (Л. фон Штайн, Е. Бернштейн, Р. Гільфердінг, О. Бауер, Ф. Адлер, К. Реннер), яка багато в чому вважала соціал-демократію спадкоємцем лібералізму, відкидала насильницькі методи політичної боротьби (марксизм) і переконувала, що соціал-демократію потрібно перевести на парламентські рейки народного законодавства.

Спочатку майже всі соціал-демократичні партії були позапарламентськими і стояли на позиціях *марксизму* щодо ліквідації капіталізму, встановлення диктатури пролетаріату, загальної рівності тощо.

Але з часом майже всі соціал-демократичні партії визнали існуючі суспільно-політичні інститути, перейняли загальноприйняті «правила гри», перетворилися на парламентські і (у багатьох випадках) стали правлячими.

Після Другої світової війни європейська соціал-демократія рішуче розірвала стосунки з марксизмом, маючи перед очима сумний досвід більшовизму (інтернаціонал-соціалізму) та фашизму

(націонал-соціалізму), визнала цінність правової держави, демократичного плюралізму, які були сформульовані у Франкфуртській декларації Соцінтерну (1951), що проголошувала основні цінності демократичного соціалізму.

До Соцінтерну нині входять провідні соціалістичні та соціал-демократичні партії Європейського Співтовариства та світу, а серед структур Соцінтерну можна виокремити Соціалістичну групу Європейського парламенту, Соцінтерн жінок, Міжнародну спілку молодих соціалістів, Африканський соціалістичний і демократичний інтернаціонал.

Після Другої світової війни, прийшовши до влади в багатьох країнах Європи, здійснили націоналізацію певних галузей економіки, розширили спектр соціальних програм, спромоглися скоротити робочий час найманих працівників. Але під впливом неоконсервативної хвилі 1970–80-х років традиційні настанови демократичного соціалізму еволюціонували в бік децентралізації, роздержавлення, скорочення державного регулювання, стимулювання ринку.

У межах **доктрини соціал-демократії** виокремлюють наступні концепції:

- ***латинський / середземноморський соціалізм*** (Франція, Італія, Іспанія, Греція, Португалія), який визначається концепцією самоуправлінського соціалізму;
- ***скандинавський соціалізм*** (Швеція, Норвегія, Данія, Голландія, Фінляндія), який ґрунтується на засадах функціонального соціалізму (із тривалим шляхом обмеження прав і повноважень власника);
- ***інтегральний соціалізм*** (Австрія, Німеччина), який характеризується інтегруванням зв'язків між традиційними матеріальними інтересами та зростаючими потребами трудящих (*соціальна держава*).

Отже, реальна політична практика переконала прибічників соціал-демократичної доктрини, що шлях еволюції є більш перспективним, аніж конфронтаційна революція, а мирна реалізація вимог робітничого класу є більш ефективною соціальною технологією реалізації інтересів трудящих.

- **Тоталітарні доктрини**

Основні **характерні риси тоталітарних політичних доктрин,** котрі об'єднують комуністичну, фашистську і сіоністську політичні доктрини (з невеличкими відмінностями):

- встановлення однопартійної (блочної) політичної системи, єдиновладдя однієї партії (політичного блоку партії-гегемона та ідейних сателітів);
- будівництво тоталітарної держави (політична диктатура, зрощення партапарату і спецслужб із держапаратом, примусова регламентована праця, безальтернативність прийняття політичних рішень);
- уніфікація всього громадського життя за ідейними або релігійно-етнічними принципами, організаційно-політична єдність усіх громадських об'єднань;
- авторитарний спосіб мислення, панування однієї базової ідеології, тотальна ідеологізація та політизація всього суспільного життя.

- **Комунізм (ленінізм, сталінізм, маоїзм)**

У середині XIX ст. на основі класичної німецької філософії (Г. Гегель), англійської політекономії (Д. Рікардо), утопічного соціалізму (Ш. Фур'є, Л. Блан, П. Прудон) виникає **доктрина комунізму** (К. Маркс, Ф. Енгельс), яка ґрунтується на наступних тезах:

- рушійною силою в антагоністичних формаціях є класова боротьба;
- в умовах капіталізму найпрогресивніший клас – пролетаріат, який виконує месіанську роль;
- пролетаріат реалізує свою владу через диктатуру;

- пролетарська місія полягає у зламі буржуазної державної машини шляхом революції та побудови комуни;

- для перемоги пролетаріату потрібна своя політична партія;

- пролетарська партія очолить цю боротьбу лише за умов безкомпромісної боротьби проти відвертих супротивників і колишніх однодумців.

Відповідно до доктрини комунізму, рушійною силою заміни «способу виробництва» є внутрішні суперечності, що підривають його з-середини та готують перехід до наступного способу виробництва.

А сам ***комунізм*** – безкласове, справедливе суспільство, здатне функціонувати без держави і покликане забезпечити щастя всім людям.

Остання теза дала підстави визначити цю доктрину як версію філософії історії, позначену детермінізмом та утопізмом, своєрідною «світською релігією», оскільки вона (як і християнство) базується на обіцянці спасіння в майбутньому (у т.ч. у потойбічному).

Піка своєї популярності (і втілення в політичну практику) марксизм досяг у XX ст., але наприкінці століття практично зійшов нанівець. Більшість передбачень цієї доктрини щодо капіталізму так і не справдилися, ставка марксизму на класову боротьбу як рушійну силу розвитку суспільства виявилася помилковою, а «табір соціалістичних країн» і взагалі розвалився.

Варто наголосити, що за основними тезами марксизму про революцію, непримиренну класову боротьбу, диктатуру пролетаріату на початку XX ст. відбувся розкол у робітничому русі та соціал-демократії. Інституціоналізувався цей розкол після більшовицької революції (1917 р.) у Росії на чолі з В. Леніним (Ульяновим) та утворення III Комуністичного Інтернаціоналу.

Ортодоксальне комуністичне тлумачення проблем суспільного розвитку призвело до створення моделі **тоталітарного соціалізму** (більшовизм і маоїзм), а реформістське – до створення моделі демократичного соціалізму, в основу якої було покладено програму інтеграції робітничого класу в існуючу суспільну систему.

Концепція більшовизму (інтернаціонал-соціалізму) (В. Ленін, Л. Троцький, Й. Сталін) характеризується наступними характерними

рисами: домінуванням класової боротьби в суспільстві, зв'язком із ідеологією; концепцією соціалістичної революції, побудовою держави диктатури пролетаріату; ідеєю пролетарської, соціалістичної демократії; власною концепцією вирішення національного питання; тактикою дій щодо інших політичних партій та головними принципами зарубіжної політики соціалістичної держави.

А ***концепція маоїзму*** (Мао Цзедун) характеризується ставкою на революційність селянства (яке складало абсолютну більшість у тогочасному Китаї), сталінську ідею боротьби з ворогами (внутрішніми і зовнішніми) та теорію партизанської боротьби (яка була актуальною в умовах боротьби за владу з буржуазними партіями та японськими окупантами).

Фактично, у рамках комуністичної доктрини ми можемо говорити про наявність трьох основних концепцій цієї доктрини: ленінізм, сталінізм і маоїзм, котрі мали свої відмінності, але в цілому не виходили за концептуальні межі марксизму та його тоталітарної за змістом ідеології.

• **Фашизм (націонал-соціалізм, етнофашизм, расовий фашизм)**

Назва тоталітарної політичної доктрини фашизму походить від лат. слова **fascio** – пучок, в'язка, об'єднання. (Цікаво, що пучок різок – **fascio** – ще з I тис. до н.е. був символом царської влади в етрусків, а згодом – у римських імператорів).

Сформувалася **доктрина фашизму** на початку XX ст. на базі злиття концепту одвічної єдності нації (заснованої на спільності крові, раси і об'єднаної в одну державу) та догматичного принципу соціальної справедливості.

Саме тому ідеологію фашизму часто класифікують як націонал-соціалізм, який спрямований проти ідеалізму і лібералізму, абстрактних демократичних цінностей, асоціативних проявів.

На відміну від націоналізму, расизму або шовінізму, фашизм на перших етапах свого існування намагався поєднати піднесення національної величі (відродження історичного значення Риму, під-

несення арійської раси) із політичною демагогією псевдосоціалістичного типу.

Певний час концепція виключної ролі держави стосовно нації та соціальної спільноти визначала в середині XX ст. розвиток суспільно-політичного життя в багатьох європейських (Італії, Німеччині, Іспанії, Угорщині, Румунії, Словаччині) та азійських країнах (Японії).

За методами політичної боротьби та суспільного управління ***концепції італійського фашизму*** (Д. Джентіле, А. Рокко, Б. Муссоліні) і ***німецького націонал-соціалізму*** (А. Гітлер, А. Розенберг) були близькі до ***російського інтернаціонал-соціалізму / більшовизму*** (В. Ленін, Й. Сталін).

Аналогічні методи демонстрував і ***жовтий расизм***, реалізований у концепціях японського націонал-соціалізму (І. Кіта) та націонал-монархізму (Ф. Коное). Так само, як у Німеччині та Італії, японська версія націонал-соціалізму містифікувала японські духовні традиції, зокрема ідею вшанування імператорської влади, яка походить від потомка богині Сонця Аматерасу – великого Дзимму.

Змістовний аналіз концепцій націонал-соціалізму та фашизму дає підстави характеризувати їх як відкриту терористичну диктатуру реакційних шовіністичних, імперіалістичних кіл фінансово-промислового капіталу, які прагнули абсолютної влади у своїх країнах та нових ринків збуту за їхніми межами. Хоча, варто відзначити, що фашизм серед різновидів тоталітаризму був не найжорстокішою формою суспільно-політичної організації.

Зосередження на суто національному та етнокультурному аспектах, етатизації (одержавленні) суспільного життя не дало змоги фашистським політичним режимам (можливо, через менш тривалого існування) остаточно атомізувати громадське суспільство. Унаслідок цього, після військового або політичного краху фашизму, перехід до демократичної моделі організації суспільного життя відбувався в цих країнах швидше, ніж у країнах, що пережили російські масонсько-більшовицькі політичні експерименти (громадянська війна, голодомор, концтабори).

У сучасних умовах **доктрина фашизму** реалізується в концепціях ***неофашизму*** (із нетерпимістю до інакодумців) і ***неонацизму*** (із вивищенням своєї нації та нетерпимістю до інших).

Наприклад, сучасний ***російський неонацизм*** ґрунтується на модернізованій концепції ідеології розбудови абсолютно-монархічної російської імперії деспотично-азійського зразка: «самодєржавіє, православіє, народ».

«Самодєржавіє» трансформувалося в абсолютну владу російського президента, «православіє» – у російський православний фашизм, а так званий «російський народ» подається інформаційними військами РФ як «рускій» (хоча до Русі-України московити не мають жодного відношення).

Саме під ідеологічним прикриттям російського неонацизму («нікакой України і українцев нєт», «ми защіщаєм в Україне рускіх», «у нас – одна православная церковь») російський агресор здійснив окупацію Криму і Донбасу і продовжує вести інформаційну та гібридну війну проти української ідентичності, української культури та мови.

• Сіонізм (націонал-глобалізм)

Єврейська національно-релігійна **доктрина сіонізму** (Н. Біренбойм, Т. Герцль) виникла наприкінці XIX ст. і отримала своє найменування від гори Сіон поблизу Єрусалима. У ній були сформульовані основні тези вирішення єврейського питання шляхом побудови самостійної єврейської держави:

- існування «єдиного єврейського народу»;
- «виключна» роль євреїв у світовій історії;
- необхідність концентрації євреїв на одній території;
- «одвічність антисемітизму» і т. ін.

Під ідеологію сіонізму була створена і політична структура, яка мала втілювати цю політичну доктрину в життя – Всесвітня сіоністська організація (1897), до складу якої нині входять сіоністські політичні партії з більш як 50-ти країн світу, а також міжнародні рабинські (релігійні) організації трьох основних деномінацій іудаїзму (ортодоксальної, реформованої і консервативної).

Основна ідея доктрини сіонізму полягала в утвердженні єврейської держави в Палестині, хоча розглядалися на перших етапах угандійський (Африка), аргентинський (Латинська Америка), кримський (Україна) та інші проекти.

Позаяк більшість керівників Всесвітньої сіоністської організації схилялася до вибору земель Палестини (яка тоді входила до складу Османської імперії), на досягнення цієї мети була спрямована вся активність сіоністів:

- пропагандистська діяльність іудаїзму (синагоги) і політичних партій;
- терористична діяльність єврейських військово-політичних організацій проти арабського населення Палестини;
- фінансова допомога переселенцям в Палестину;
- скупка за безцінь єврейськими фондами (Ротшильда та ін.) арабських земель, які потім були передані під створення держави Ізраїль.

Саме терористична діяльність сіоністів проти палестинців, підтримана міжнародними сіоністськими та підконтрольними їм масонськими організаціями, і спричинила невиконання резолюції Генеральної Асамблеї ООН (1947) про створення на території Палестини (тоді – британської підмандатної території) двох незалежних держав: арабської і єврейської з виведенням Єрусалима під міжнародну протекцію.

Виокремлюють наступні ***концепції сіонізму***:

- ***об'єднаний сіонізм***, який сформувався на основі ***державного / політичного сіонізму*** (Т. Герцль) і ***практичного сіонізму*** (Х. Вейцман), представники якого вважали, що заселення Палестини євреями має відбуватися ще до створення єврейської держави;
- ***духовний сіонізм*** (А. Гінзбург), який пов'язував національне відродження євреїв зі створенням духовного центру в Ізраїлі, що має підтримувати євреїв діаспори від загрози асиміляції за допомоги єврейської національної релігії – іудаїзму;

- ***релігійний сіонізм***, який сформувався на базі ***хасидизму*** – релігійно-містичної течії іудаїзму (на початку була опозиційною до офіційного іудаїзму – ***рабинату***, але згодом наблизилася до нього) і ***хабада*** (ультраортодоксальної, кланової, законспірованої секти хасидизму), яка має потужні політичні та фінансові ресурси, мета використання яких – глобальна експансія;

- ***глобальний сіонізм*** – форма єврейського нацизму і расизму (Генеральна Асамблея ООН, 1975), яка – відповідно до провідної тези іудаїзму – спрямовує своїх послідовників на глобальне панування і маскується, насамперед, під політичними доктринами ***глобалізму*** (із зовнішніми ознаками лібералізму).

- **Анархізм**

Критиками політичної доктрини лібералізму (разом з соціалістами і комуністами) були представники **доктрини анархізму** (М. Штірнер, П. Прудон, М. Бакунін, Ж. Сорель), яка є сукупністю різнопорядкових (за рівнем інтелектуальної організації) політичних концепції, які ґрунтуються на культі індивідуалістичного бунтарства

Основні концепції анархізму пропагують наступні тези:

- ***концепція радикально-ідеалістичного анархізму*** (М. Штернер), який стверджує:
  - держава – ворог;
  - людина – найбільша вищість;
  - власність – те, що належить лише мені;
- ***концепція анархії або наукового соціалізму*** (П. Прудон), яка:
  - заперечує комуністичне і соціалістичне суспільство;
  - вважає державність – основним суспільним злом;
  - не сприймає концепцію класової боротьби;

- вважає найважливішою умовою свободи особи – дрібну власність;

- ідеалізує суспільну асоціацію дрібних власників (рівних за обсягами власності);

- обстоює *анархію* як ідеальну «третю форму суспільства», як синтез спільності та власності;

- передбачає заміну буржуазної держави федерацією самостійних територіальних одиниць, які можуть утворювати будь-які групи населення – раси, національності, міста;

- вважає, що законодавча влада має належати «розуму», а виконавча влада – народу, як охоронцеві закону;

- стверджує, що *науковий соціалізм* може перемогти ненасильницьким шляхом за умови становлення робітничого класу як рушійної сили прогресу;

➢ ***концепція колективної диктатури*** (М. Бакунін), яка передбачає:

- повне знищення держави, церкви та приватної власності;

- встановлення «колективної й невидимої диктатури»,

- створення комітетів громадського порятунку;

➢ ***концепція анархо-синдикалізму*** (Ж.Сорель), яка ґрунтується на наступних тезах:

- заперечує все, що має відбиток державності – демократію, парламентаризм, соціалізм;

- вважає головним методом революційної боротьби насильство, засобом перманентної мобілізації мас – загальний страйк, чинником об'єднання мас – революційні міфи, ентузіазм, нову революційну мораль;

- гіперболізує соціальну роль профспілок (від фр. syndicat – профспілка).

Проте, у цілому анархізм нездатний до масштабних політичних дій, не кажучи вже про тривале здійснення влади в суспільстві, насамперед, через наступні системні ***недоліки анархізму:***

- розмитість уявлень про майбутнє суспільство, до якого закликають анархісти;
- невміння організовувати свої дії та управляти ними (політичний менеджмент) відповідно до умов, що динамічно змінюються;
- наявність гострих суперечностей усередині анархічних течій, що знекровлює їх і робить нереальним досягнення їхніх політичних цілей.

Проте соціальна, економічна і політична нерівність, засилля олігархів, бюрократизм держави, обмеження соціальної поведінки постійно створюють ґрунт для бажання людей до перерозподілу майна, зміни влади та туги за індивідуальною свободою.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. К. : Основи, 1998. 654 с.

2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна / В. Бебик. К. : Каравела, 2009. 496 с.

3. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

4. Бебик В. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі / В.Бебик, В.Бортніков, Л.Дегтерьова, А.Кудряченко. К.: Інститут громадянського суспільства, 2006. 248 с.

5. Бегей І. Українська лівиця Галичини: теорія і практика (кінець XIX – перша третина XX ст.) : монографія / Ігор Бегей. К. : УБС НБУ. 374 с.

6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [пер. с англ.]. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Academia, 2004. 788 с.

7. Валлерстайн И. После либерализма : пер. с англ. /Под ред. Б.Ю. Кагарлицкого. М. : Едиториал УРСС, 2003. 256 с.

8. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку / Ф. Гаєк // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Простір : Смолоскип, 2009. С. 20–35.

9. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / Г. К. Колбеч ; [пер. з англ. О. Дем'янчук]. К. : КМ Академія, 2004. 128 с.

10. Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.] ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.

11. Лок Дж. Два трактати про врядування / Джон Лок ; [пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець]. К. : Видавництво Соломії Павличко „Основи", 2001. 265 с.

12. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман. СПб. : Наука, 2007. 648 с.

13. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс. М. : Академический Проект, 2002. 832 с.

14. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. [енциклопедія]. К. : Парламентське видавництво, 2012. 808 с.

15. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. [2-е вид., доп. і переоб.]. К. : Генеза, 2004. 735 с.

16. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія (у співавт.) / За заг. ред. д.і.н., проф. *А*.І. Кудряченка. К.: НІСД, *2007*. 396 с.

17. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. К. : Тандем, 1996. 240 с.

18. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. Львів : Видавничій центр ЛНУ імені Івана Франка. 2007. 392 с.

19. Фрідман М. Роль уряду у вільному суспільстві / Мілтон Фрідман // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Простір : Смолоскип, 2009. С. 774-784.

20. Finifter, Ada W. (ed.), Political Science: The State of the Discipline,Washington D.C.: American Political Science Assocaition, 1983.

1.3. Глобалістика: поняття і типологія. Соціальна глобалістика

Сучасні процеси глобалізації в економічній, політичній, гуманітарній, інформаційній сферах суспільства простимулювали розвиток науки, яка отримала назву **глобалістика**. І хоча ідеї глобального розвитку людства є настільки ж стародавніми, як і світ в цілому, інституалізація цієї науки відбулася лише наприкінці XX – початку XXI ст.

Саме тоді з'являються перші монографії і навчальні посібники з глобалістики, а сама глобалістика входить до навчальних планів підготовки бакалаврів, магістрів і докторів філософії (кандидатів наук) і докторів наук (хабілітованих) у провідних університетах світу.

В Україні школа глобалістики розвивалася переважно в системі політичних наук, зокрема, у межах наукової спеціальності «Політичні проблеми міжнародних систем та глобального розвитку», у рамках якої було захищено чимало докторських і кандидатських дисертацій. А, власне, глобалістика – як навчальна дисципліна – викладалася переважно майбутнім фахівцям з політології та міжнародних відносин.

На нинішньому етапі розвитку суспільних наук ми можемо визначити, що **глобалістика** – *це наука, яка досліджує закономірності формування, функціонування і розвитку глобального суспільства в економічній, політичній, соціальній та гуманітарної сферах, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою суспільства.*

Таке розуміння глобалістики дає нам підстави говорити про ***об'єкт дослідження глобалістики*** – економічну, політичну, соціальну та гуманітарну сфери глобального суспільства, інтегровані інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Предметом глобалістики є особливості формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Під ***методологією глобалістики*** ми будемо розумітимемо сукупність пізнавальних принципів і технологій дослідження особ-

ливостей формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Своєю чергою, під ***методикою глобалістики*** ми будемо розуміти арсенал аналітичних методів (технік) наукового дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер глобального суспільства, інтегрованих інформаційно-комунікаційною сферою глобального суспільства.

Методологія (технологія) глобалістики повинна бути концептуально та ідеологічно вибудованою і об'єднувати методи (техніки) класичних суспільних (економічних, політичних, соціальних, культурологічних, соціально-психологічних) досліджень з методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінювання здобутих даних, які використовуються природничо-математичними науками.

Історично безпрецендентні темпи глобалізації планетарного суспільства, які дали життя глобалістиці як науці, унаслідок обмеженого часу не могли повною мірою сприяти її становленню як наукової дисципліни.

Утім, уже на початку 80-х років XX століття в **глобалістиці сформувалося п'ять провідних напрямів**:

• ***Постіндустріальна глобалістика*** (О. Тоффлер, Д. Белл, Д. Несбіт, Г. Фрідріхс, А. Шафф), яка безпосередньо глобальні проблеми не досліджувала, але формулювала висновки, пов'язані з постіндустріальним станом суспільства і перспективою вирішення проблем глобального світу.

• ***Технократична глобалістика,*** представлена:

«техно-оптимістами» (Г. Кан, У. Браун, Ж. Ж. Серван-Шрайбер, А. Вінер), які були переконані, що тільки наука і техніка можуть вирішити всі глобальні проблеми, котрі й виникають через бурхливий розвиток науково-технічного прогресу (НТП);

«соціал-технократами», які вважали, що НТП є головною причиною появи глобальних проблем, але не вірили в те, що наука і техніка можуть бути єдиним засобом вирішення цих проблем (Д. Медоуз, К. Боулдінг, М. Робертс, К. Девіс).

• ***Еволюційно-детерміністська глобалістика*** (Е. Валенілла, І. Ніінілуото, Н. Георгеску-Роген, Дж. Ріфкін), яка орієнтувалася на дослідження закономірностей природної еволюції і незворотності науково-технічного прогресу.

• ***Еколого-популістська глобалістика*** (Л. Браун, А. І П. Ерліхи, Дж. Уолд, Р. Теобальд, Д. Хау), яка зосереджувалася на проблемах взаємодії природи, суспільства і людини.

• ***Екзістенціально-культурна глобалістика*** (С. Мендловіц, Г. Фолк, О. Орука, Й. Галтунг, М. Міше, К. Ф. Вайзекер), предметом якої були проблеми війни і миру, встановлення нового міжнародного економічного і соціально-політичного порядку.

Зрозуміло, що виділення цих напрямів є досить умовним, позаяк вченими досліджувалися також проблеми неогуманізму, всесвітнього розвитку, наднаціональних (глобальних) інститутів, глобальної свідомості тощо.

У будь-якому випадку ми можемо сказати, що на початку глобалістика накопичувала на первісному (емпірічному) рівні перелік проблем, тенденцій і явищ, які поступово систематизувалися, щоб в подальшому бути використаними для теоретичного осмислення, аналізу і прогнозування.

Перший етап розвитку глобалістики (60–70-ті роки XX ст.) характеризується ґрунтовним вивченням насамперед космосу і охорони довкілля. Проте методологічні і науково-теоретичні дослідження в цих галузях не були об'єднані в цілісну систему, хоча спроби міждисциплінарних досліджень були здійснені напередодні Стокгольмської міжнародної конференції по охороні навколишнього середовища (1972 р.).

Парадигма постмодернізму, яка прийшла на зміну класичній раціональності, відкинула глобальний детермінізм і закономірності раціоналізму. Як наслідок – неперервна диференціація, відсутність впорядкованості і невизначеність форми, розгляд кожного процесу

чи предмету не з точки зору цілісної однини, а як сукупність елементів, що не можуть бути поєднані.

Ця науково-методологічна криза наприкінці 60-х років минулого століття знову привернула увагу вчених до розгляду ідей глобального світу і загальнолюдської (глобальної) перспективи суспільного розвитку.

Другий етап розвитку глобалістики (кінець 70-х років XX ст.) пройшов під знаком уточнення рамок об'єкта і предмета дослідження глобалістики: переліку та ієрархії глобальних проблем, становлення та розвитку основних теоретичних напрямів.

З метою дослідження всього спектру проблем, пов'язаних з глобалізацією, з ініціативи і на гроші переважно єврейських олігархів було створено Римський клуб (1968 р.), який об'єднав понад вчених, бізнесменів, політиків, громадських діячів з 53 країн світу. За перші 30 років існування Римського клубу було підготовлено близько 20 доповідей на замовлення клубу і звіт самого клубу, в яких досліджувалися найважливіші світові проблеми.

Фактично в межах проектів Римського клубу відпрацьовувалась ідеологія «нового світового порядку» і були розроблені наукові методи нової науки – **глобалістики**, запропоновані альтернативні сценарії світового розвитку.

Діяльність цього міжнародного і неурядового об'єднання сприяло становленню та інституалізації глобалістики як науки про глобальний світ та його проблеми. У доповідях Римського клубу (А. Печчеї, Дж. Форрестер, Д. Мідоуз, Е. Ласло, Х. Клівленд, Ф. Гаєк, К. Левін тощо) були розроблені такі категорії глобалістики як «межі зростання», «перша глобальна революція», «глобальні проблеми», «глобальна свідомість» та ін.

Третій етап розвитку глобалістики (більша частина 80-х років XX ст.) виокремлюється зниженням уваги до загальнотеоретичних проблем глобалістики за рахунок здійснення прикладних досліджень глобалізації, зорієнтованих не стільки на причини загострення загальносвітових проблем, скільки на конкретні їхні прояви.

Четвертий етап розвитку глобалістики (90-ті роки XX ст.) характеризується спробами підбити певні теоретико-методологічні підсумки розвитку сучасної глобалістики як науки. До того періоду ця наука тлумачилася досить обмежено – як вчення про глобальні природні та суспільні проблеми сучасності, яке грунтувалося, зокрема, у соціальному аспекті – на тезах священника і вченого Т. Мальтуса (1766-1834 рр.).

Останній відомий своєю теорією, що, оскільки населення планети росте за геометрічною прогресією, а кількість продуктів харчування – за арифметичною, природних ресурсів на всіх не вистачить. Тому, мовляв, потрібно «регулювати» чисельність населення (війною, хворобами, голодомором).

Т. Мальтус жив у 18 ст., зокрема, у 1800 р. на планеті проживало біля 952 млн осіб. Через 100 років населення планети Земля складало вже 1,6 млрд осіб. У 1950 р. людська популяція складала 2,5 млрд. осіб, а в 2000 р. – 6 млрд осіб. Враховуючи, що в 2019 р. землян було вже 7,7 млрд осіб, проблема забезпечення людей їжею, водою і чистим повітрям стає все більш глобальною. Яку вирішувати, усе-таки, треба не вбивством, а використанням нових технологій та контролем над народжуваністю.

Теоретичні засади глобалістики як автономної науки розпочали розроблятися з другої половини 60-х років XX ст., але її філософсько-методологічне підґрунтя має глибоке історичне коріння. Зокрема, велике значення для розвитку теорії глобалістики має концепція українського вченого В. Вернадського щодо трансформації біосфери в ноосферу. Згідно з цією концепцією схема ієрархії політико-філософських, природничих, екологічних, технічно-технологічних, соціально-економічних, міжнародних проблем стає основою для формування глобального освіту як такого з усіма відповідними атрибутами.

У цьому звя'зку ми будемо розглядати ***глобалізацію*** як процес створення глобального світу, ***глобалізм*** – як ідеологію світу, що глобалізується, а ***глобалістику*** – як науку, що досліджує проблеми формування та розвитку глобального світу.

За півстоліття історії становлення глобалістики в її рамках сформувалися наступні **провідні концепції сучасної глобалістики:**

- *меж зростання (Дж. Форрестер, Д.Л. Медоуз, Е. Пестель, М. Месарович);*
- *гуманістичного соціалізму (Я. Тинберген);*
- *нового гуманізму (А. Печчеї);*
- *дороговказів майбутнього (Б. Гаврилишин);*
- *сталого розвитку (Л. Браун);*
- *універсального еволюціонізму (теорія глобальних рішень і компромісів) (М. Мойсеєв);*
- *мітозу біосфер (Д. Аллен, М. Нельсон);*
- *контрольованого глобального розвитку (Д. Гвішіані);*
- *світ-системного аналізу (І. Валлерстайн) та ін.;*
- *геогенезису (Е. Кочетов);*
- *глобальної спільноти (М. Чешков) та ін.*

Концепція меж зростання досліджувалася в межах доповідей Римського клубу під керівництвом А. Печчеї та інших засновників цієї неурядової міжнародної інституції. Останні зрозуміли, що певні труднощі в реалізації проектів і програм транснаціональних корпорацій пов'язані з глобальними системними ефектами. Звідси, до речі, й виник загальновідомий заклик: «мислити глобально, діяти локально».

Реалізація цієї концепції була здійснена через спроби моделювання розвитку світової економіки. Динаміка світової економіки досліджувалася в контексті аналізу п'яти взаємопов'язаних факторів: населення, капіталовкладення, використання невідновлюваних ресурсів, забруднення навколишнього середовища, виробництво продовольства.

Відповідно до висновків авторів концепції меж зростання людство досить швидко має наблизитися до крайньої демографічної та економічної межі у планетарному розвитку. І справа тут не стільки в ресурсних обмеженнях, скільки в пануванні ТНК, кон-

фліктній конкуренції, егоїстичному елітаризмові Заходу і дезінтеграції людства.

Зокрема в першій доповіді «*Межі зростання*» (1972 р.), підготовленій Д.Л. Медоузом та його дружиною на основі ідей Дж. Форрестера (США), висловлювалися думки щодо необхідності загальмувати приріст населення землі. Проект групи Медоузів можна розглядати як першу спробу побудови комп'ютерної моделі системи «людина – суспільство – природа», а *системний підхід* – як новий метод, що був реально використаний у глобальних дослідженнях.

Результати обговорення були неоднозначними, члени Римського клубу отримали імідж «неомальтузіанців» і «технократів». Але дискусія сприяла подальшим науковим дискусіям і розробкам.

Е. Пестель (Німеччина) і М. Месарович (США) запропонували свою модель, яка була подана у другій доповіді «*Людство на роздоріжжі*» (1974 р.). У ній відомі системщики і математики намагалися подолати недоліки ідеї «нульового зростання» (з першої доповіді Клубу) через реалізацію своєї концепції «органічного зростання», згідно з якою кожен регіон світу має виконувати свою особливу функцію.

Ця модель базувалася вже не на одній тисячі математичних рівнянь, як у Медоуза. Масштаби змінилися: 200 тисяч математичних рівнянь, які охоплювали ієрархічну структуру, де кожен рівень відокремлює еволюцію світової системи. Серед цих рівнів автори моделі Месаровича-Пестеля виокремлювали геофізичний, екологічний, технологічний, економічний, інституціональний, соціально-політичний, культурно-ціннісний рівні, а також рівень біології людини.

Після шокової кризи 60–70-х років XX століття, коли по світу прокотилася хвиля соціальних та економічних потрясінь, робоча група Римського клубу на чолі з лауреатом Нобелівської премії Я. Тинбергеном підготувала ***концепцію гуманістичного соціалізму***, яка була викладена в доповіді «*Перегляд світового порядку*» (1976 р.). Ця концепція не містила якоїсь особливої наукової методології, але містила конкретні рекомендації щодо перебудови

структур влади, інституційної діяльності, ринкової системи і практики міжнародних відносин.

Зокрема автори доповіді з метою наближення рівня доходів у світовому масштабі пропонували встановити нульовий ріст розвиненим країнам і 5-відсоткове зростання темпів середньорічних доходів на душу населення в країнах, що розвиваються.

Нова ідеальна соціальна організація людей отримала назву «гуманістичний соціалізм», який має забезпечити рівні можливості для всіх країн і людей відповідно до універсальних гуманістичних цінностей.

Втім, ця доповідь не справила особливого враження на світову громадськість і експерти Римського клубу перейшли від кількісного аналізу проблем світового порядку до якісного аналізу особистісних рис людей, які можуть забезпечити «революцію свідомості».

Ця концепція, яка отримала назву ***концепції нового гуманізму***, була висвітлена в доповіді «*Цілі для людства*» (1977 р.). У ній – домінування нового «глобального етносу», перебудова свідомості і запровадження норм поведінки людей і норм державної політики відповідно до «нових стандартів гуманізму», які мають привести до «людської» революції, себто інтеграції людей світу і формування світової людської спільноти.

Для того, щоб розпочалась «революція світової солідарності», на думку авторів, потрібно сформулювати ***цілі світового розвитку***:

✓ припинення гонки озброєнь, відмова від конфліктів, війн і насильства;

✓ вирішення продовольчої проблеми в глобальному масштабі;

✓ глобальний контроль за використанням енергетичних і сировинних ресурсів, технологіями і природокористуванням;

✓ глобальний розвиток, спрямований на підвищення якості життя, соціальну справедливість в розподілі матеріальних і духовних благ.

Серед чисельних експертів Римського клубу варто назвати й відомого дослідника українського походження, директора Міжнародного інституту менеджменту Б. Гаврилишина з його доповіддю «***Дороговкази в майбутнє***», яка була перекладена багатьма мовами і присвячена проблемам ефективності функціонування різних суспільств. Цей аналітик виніс на обговорення громадськості модель майбутнього світового порядку, засновану на співіснуванні різних культур, релігій, способів життя, колегіальному керівництв, представницькій демократії – на високих рівнях і прямій демократії – на більш низьких.

Після створення Римського клубу, Тристоронньої комісії (ЄС, США та Японії) та інших глобальних аналітичних структур, на основі розробок аналітиків глобалістики провідні капіталістичні країни розпочинають розробку стратегічних планів, спрямованих на координацію діяльності вищезазначених держав у галузях економіки, політики, екології, культури тощо.

Розроблена під керівництвом Л. Брауна (США) ***концепція сталого розвитку*** була використана при ухваленні спеціальної резолюції Генеральної Асамблеї ООН «Економічна перспектива до 2000 року і надалі» (1987 р.), згідно з якою сталий розвиток рекомендується як один із засадничих принципів діяльності міжнародних інституцій, урядів та неурядових організацій.

Прибічники концепції сталого розвитку були переконані, що людство споживає значно більше ресурсів, ніж дозволяють можливості глобальних економічних систем. Відтак потрібно поступово, еволюційно забезпечувати сталий розвиток на всьому глобальному просторові, а не тільки в елітарних регіонах.

Концепція універсального еволюціонізму була запропонована М. Мойсеєвим (РФ) і розвивалася на базі вчення українського вченого В. Вернадського про ноосферу. Її представники критикували доповіді Римському клубу за їх розуміння пасивної ролі природи та її пасивної реакції на життєдіяльність людства в планетарному масштабі і виступають опонентами концепції сталого розвитку.

На думку прибічників цієї концепції, узгоджений, скоординований розвиток людства і біосфери може привести до формування ноосфери, ноосферної економіки і ноосферної цивілізація.

Цю концепцію ще називають *школою глобальної екології*, яка запропонувала власну теорію глобальних рішень і компромісів.

Концепція мітозу біосфер характеризувалася розробкою проблем поєднання біосфери і техносфери, а головна ідея полягала у використанні досвіду створення штучних біосфер (наприклад, для космічних станцій) з метою поліпшення земної біосфери і формування ноосфери (Д. Аллен, М. Нельсон).

Концепція контрольованого глобального розвитку під керівництвом Д. Гвішиані розвивала глобалістику на теоретико-методологічних засадах соціології, а перехід до інформаційного суспільства розглядала як дороговказ до вирішення більшості існуючих глобальних проблем.

Зрозуміло, що інформатизація сучасного суспільства не здатна вирішити, наприклад, соціальні проблеми чи проблеми війни і миру, але досвід створення системи моделей альтернативного глобального розвитку і вибору оптимальних управляючих стратегій, безумовно, сприяв розвитку глобалістики як науки.

Концепція світ-системного аналізу (І. Валлерстайн) ґрунтувався на парадигмі, у центрі якої знаходиться розвиток економік, історія систем і цивілізацій. Ця парадигма тяжіла до концепції *глобальної соціалізації*, що визріла в надрах Міжнародної соціологічної асоціації, яку І. Валлерстайн очолював у 1994–1998 рр.

Кінець XX ст. розглядався школою світ-системного аналізу в контексті зміни капіталістичної світ-системи на посткапіталістичну. **Капіталістична світ-система**, яка ствердилась півтисячоліття тому, **тлумачиться як перша історична форма глобальної системи**. Остання складається з ядра (так званий «золотий мільярд»), напівпериферії і периферії світу, і розвивається з циклічними кризами з періодом 50–100 років за аналогією з відомими «*довгими економічними хвилями*» М. Кондратьєва.

Втім, феодальна Іспанська імперія часів імператора Карла V (1500-1558 рр.) і Філіпа II (1527-1598 рр.) з населенням у 60 млн осіб була не менш глобальною, оскільки контролювала Іспанію, Італію, Нідерланди, Фландрію, Бельгію, половину Німеччини, частину Франції (Європа), Мексіку, Гватемалу, Перу, Панаму, Чилі,

Венесуелу, Колумбію (Нова Іспанія / Південна Америка), частину США і Канади (Північна Америка), Туніс (Африка) тощо.

Не менш глобальною була Китайська імперія часів династії Мін (1368-1644 рр.), яка володіла вражаючими територіями в Азії, нараховувала до 200 млн населення, мала величезний флот, мільонну армію, спромоглася реставрувати Великий китайський мур (21,1 тис. км) і Великий китайський канал (1,8 тис. км), збудувала вражаючий за масштабами імператорський палац Гугун в Пекіні.

Чи були іспанська та китайська імперії частинами єдиної глобальної, феодальної світ-системи? – Звісно, що ні – різні цивілізації, культури, мови, релігії. В Іспанії, наприклад, домінував жорсткий (з інквізицією) католіцизм, а в Китаї – симбіоз буддизму, даосизму і конфуціанства, хоча по формах правління в обох імперіях була абсолютна монархія. Економіка – феодального типу.

Так само, дуже умовно можуть вважатися єдиними частинами глобальної, капіталістичної світ-системи, наприклад, Британська імперія (412 млн населення, 1913 р.), Французька імперія (44 млн неселення, 1812 р.) чи Османська імперія (35,35 млн населення, 1856 р.), які мали різні цивілізації, культури, мови, релігії.

Британська, Французька та Османська імперії в часи розквиту капіталізму самі по собі були глобальними утвореннями, які контролювали величезні території на різних континентах. У Британії і Франції була конституційна монархія, в Османії – абсолютна монархія на засадах халіфату.

Християнська релігія в Британії набула протестантських форм, у Франції панував католіцизм, а в Османії – суннітський іслам. То про яку ж світ-системну єдність іде мова?..

Концепція геогенези, висунута Е. Кочетовим (РФ), передбачала методологічний поділ світового простору за функціональними ознаками: геоекономіка, геополітика, геостратегія, геофінанси, геодемографія, глобальне право, глобальний інформаційний простір тощо.

Геогенеза, на думку автора цієї методологічної парадигми, є просторово-філософською методологією пізнання, сприяння та відображення світу, методологічною основою глобалістики.

А **глобалістика** розглядалася ним як галузь соціально-гуманітарного знання, наука: про світ в його системно-неподільній (єдиній, цілісній) формі; про різноманітні виміри (сфери) глобального світу (геоекономіку, геофінанси, геополітику, геостратегію, геоінформацію та ін.); про закономірності функціонування наднаціональних утворень (процесів, структур) і технології оперування в них.

Трохи «накручено», але зміст у цілому – правильний. Привертає увагу також здійснена автором *концепції геогенези* класифікація держав:

✓ Класична держава, коли суверенітет у межах національно-територіальних кордонів визначає економічну, правову, політичну систему держави.

✓ Держава в економічних кордонах, коли держава проводить господарювання за межами національних кордонів. Контур цих «країн-систем» визначається економічними кордонами, які сприяють становленню гомогенних економічних, культурних, соціально-політичних і військових середовищ. Цей тип держави в найбільш чіткій формі і конфігурації проявляється у прикордонних регіонах суміжних з даною державою країн.

✓ Держава несуміжна, коли внаслідок історичних, політичних, економічних, демографічних процесів у віддалених державах зароджувалися діаспори, які нині геоекономічно, геофінансово і геополітично тяжіють до національної материнської системи.

✓ Держава в державі, коли через ослаблення центральної влади за певних політичних, військових, економічних умов окремі частини держав можуть сформувати самостійну державу.

Наостанку зазначимо, що на роль «великих», на думку автора, можуть претендувати лише «країни-системи» (колоніальні або постколоніальні? – авт.).

Концепція «глобальної спільноти» (М. Чешков, Е. Кочетов), яка розроблялася протягом 90-х років минулого століття, зробила досить вагомий внесок в розвиток глобалістики. Поняття глобальної спільноти може бути охарактеризована двома відносно автономними поняттями: глобальною системою і світовим співтова-

риством. Глобальна спільнота уявляється як спільнота, динаміка якої визначається взаємодією різноманітних її компонентів.

Виокремлюються два історичних типи глобальної спільноти – індустріально-модерністський та інформаційно-глобалістський.

Єдність світової системи передбачає її цілісність, яка формується під впливом:

✓ *інтернаціоналізації*, яка сприяє становленню світової господарської системи як системи національних господарств;

✓ *мондіалізації*, котра формує світову господарську систему як цілісність, до якої входять не тільки національні господарства, а й транс(між)національні одиниці і світові організації;

✓ *глобалізації*, яка вписує світову господарську систему в природно-біологічне середовище і надає новій цілісності соціально-природну якість.

Таким чином, *інтернаціоналізація* передбачає зв'язок національних господарств через світовий ринок, *мондіалізація* – цілісну світову економіку, засновану на інтеграційно-відновлювальних зв'язках, а *глобалізація* – створення суспільних (перш за все економічних) відносин, які забезпечують виживання і розвиток в руслі еволюції людини і природи.

Загалом, на думку українського дослідника О. Білоруса, виокремлюють, зокрема, такі основні постулати сучасної глобалістики:

- світ і світове лідерство є єдиним глобальним організмом;
- глобалізація світу – це об'єктивне історичне явище і процес, на який можна впливати і керувати спільними зусиллями людства;
- глобалізація несе нові можливості і нові загрози людству;
- глобальну кризу і катастрофу людства ще можна відвернути;
- глобальна інтеграція – закономірність розвитку людства;
- глобальні інтереси треба ставити вище національних;
- сучасна людина як найвища соціальна цінність набула глобального порядку і стала в центрі процесів глобалізації і та ін.

Процеси глобалізації, які є основою формування глобального (світового, взаємозалежного, уніфікованого) суспільства потребують його методологічної декомпозиції та подальшої композиції на основі філософії діалектики і системної методології.

Відтак, ми можемо говорити про специфіку становлення і розвитку глобальних економічної, політичної, соціальної та гуманітарної сфер планетарного суспільства, що глобалізується, перш за все, на основі формування глобальної інформаційної сфери світового суспільства.

Для зручності надалі ми пропонуємо іменувати глобальні: економічну, політичну, соціальну, гуманітарну та інформаційну сфери планетарного суспільства, які входять до складу **загального глобального суспільства**, наступними термінами:

- глобальним економічним суспільством;
- глобальним політичним суспільством;
- глобальним соціальним суспільством;
- глобальним гуманітарним суспільством;
- глобальним інформаційним суспільством.

За аналогією ми можемо в подальшому використовувати терміни, які характеризують процеси глобалізації в глобальних: економічній, політичній, соціальній, гуманітарній та інформаційній сферах, котрі є складовими процесів **загальної глобалізації**, наступними термінами:

- економічною глобалізацію;
- політичною глобалізацію;
- соціальною глобалізацію;
- гуманітарною глобалізацію;
- інформаційною глобалізацією.

Відповідно до вказаних вище підходів логічним виглядає використання наступних галузевих **видів науки глобалістики:**

- економічної глобалістики;
- політичної глобалістики;
- соціальної глобалістики;
- гуманітарної глобалістики;
- інформаційної глобалістики.

Природа та специфіка функціонування глобальної суспільної сфери потребує наявності системи інфо-комунікації між суб'єктами глобального суспільства: глобальними, цивілізаційно-регіональними, національно-державними і локальними структурами влади та громадянами, як одиницями індивідуального і національно-державного суверенітету, групової та цивілізаційно-регіональної приналежності та ін.

У цій книзі ми більш детально розглянемо проблеми зародження, формування і розвитку соціальної глобалістики, яка тісно пов'язана з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційною глобалістикою.

На нашу думку, **соціальна глобалістика** – це наука, яка досліджує соціальні структури, соціальні відносини, соціальну свідомість та соціальну діяльність в умовах формування глобального соціального суспільства.

Об'єкт дослідження соціальної глобалістики – соціальна сфера глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Предмет соціальної глобалістики – особливості формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методологія соціальної глобалістики – сукупність пізнавальних принципів і технологій дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною,

політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методика соціальної глобалістики – арсенал аналітичних методів (технік) наукового дослідження особливостей формування, функціонування та розвитку соціальної сфери глобального суспільства, яка розглядається в тісному зв'язку з економічною, політичною, гуманітарною та інформаційно-комунікаційною сферами глобального суспільства.

Методологія (технологія) соціальної глобалістики повинна бути концептуально та ідеологічно вибудованою і об'єднувати методи (техніки) класичних соціальних досліджень з методами, процедурами і процесами, технічними прийомами та засобами дослідження, аналізу, перевірки й оцінювання здобутих даних, які використовуються економічними, політичними, соціально-психологічними та природничо-математичними науками.

Зрозуміло, що дослідження соціальної сфери глобального суспільства повинні використовувати, насамперед, базові поняття політології та соціології глобального світу та інших суспільних наук, які (до речі) в західній науковій традиції називаються соціальними науками (Social Sciences).

А управління глобальним соціальним суспільством має здійснюватися на основі соціальних програм, технологій і методів **глобального соціального менеджменту** який розглядають як: а). наукову дисципліну, що досліджує проблеми управління глобальною соціальною сферою; б). систему управління глобальною соціальною сферою, що складається з глобальних соціальних структур, соціальних відносин, соціальної свідомості та соціальної діяльності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

15. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

16. Бебик В. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко. К.: Інститут громадянського суспільства, 2006. 248 с.

17. Бебик В. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика / В. Бебик,. С. Шергін, Л. Дегтерьова. К. : Університет "Україна", 2006. – 208 с.

18. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. К.: Каравела, 2009. 496 с.

19. Бебик В. Тисячолітня Україна: доісторичні цивілізації та глобальні релігійно-політичні доктрини: [Навчально-методичний посібник]. Київ-Ужгород. – 2012. – 280 с.

20. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. К.: Каравела, 2009. 496 с.

21. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [пер. с англ.] Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Academia, 2004. 788 с.

22. Валлерстайн И. После либерализма : пер. с англ. /Под ред. Б.Ю. Кагарлицкого. М. : Едиториал УРСС, 2003. 256 с.

23. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку / Ф. Гаєк // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Простір : Смолоскип, 2009. С. 20–35.

24. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б.Гуменюка, С.Шергіна (у співав.). К.: Університет «Україна», 2009. – 508 с./ с. 122–139.

25. Інформаційно-комунікаційна демократія [текст] : монографія. / за наук. ред. С.О. Довгого, Ред. колегія: Довгий С.О., Лісничий В.В., Бебик В.М., Радченко О.В. ; Інститут телекомунікацій і

глобального інформаційного простору НАН України. С. : Вид. СВС Панасенко І.М., 2015. 420 с.

26. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика : [Монографія]. Київ: НАДУ, 2019. 384 с.

27. Політична енциклопедія (у співав.). Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2012. 808 с.

28. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка. К.: НІСД, 2007. 396 с.

29. Томас Х. Золотой век Испанской империи / Хью Томас; [пер с англ. В. Гончарова]. Москва: Изд-во АСТ, 2016. 736 с.

30. Цзинь Цаньжун. Ответственность Державы / пер. с кит. С.А. Кочминой, А.Н. Новобрановой. Пекин: Пекинская компания «Шанс», М.: ООО «Ваш полиграфический партнер», 2013. 232 с.

31. Bebyk W. Polityczna prakseologia: teoria, metodologia, praktyka // Panstwo i pravo wobec wspolczesnych wyzwan. Teoria i filozofia panstwa i prava oraz aksjologia democracji i ocrony praw czlowieka. Ksiega jubileuszowa Profesora Jerzego Jaskierni. Torun, 2012. S. 139–147.

32. Bebyk, Valeriy, 2015. POLITICAL MARKETING : CONCEPT, FUNCTIONS, TYPES. Social and Human Sciences. Polish-Ukrainian scientific journal, 04 (08), pp. 79–89. – Available at: http://sp-sciences.io.ua/s2295706/bebyk_valeriy_2015._political_marketing_ concept_functions_types._social_and_human_sciences._polish-ukrainian_scientific_journal_04_08_pp._79–89 (accessed 30 December 2015).

33. Bebyk, Valeriy (2019). Confucianism in the system of modern civilization of the PRC. Riddles of Chinese success / Scientific editor prof. dr hab. Wojciech Pomykalo. Warsaw: Warsaw Management University, Publishing House named after prof. Leszek J. Krzyzanovski, pp. 121–136 / 223 p.

34. Bebyk, Valeriy (2019). Human rights in the information society. Powszechny i regionalne systemy ochrony praw człowieka 70 lat po proklamowaniu Powszechnej Deklaracji Praw Człowieka / Redakcija naukowa Jerzy Jaskiernja, Kamil Spryszak. Spis 1. Torun: Wydawnictwo Adam Marszalek, S. 85–95 / 703 s.

35. Бебик, Валерий (2018). Крах мультикультурализма и права человека на оккупированных территориях в Европе. Nowe wyznania i rozwiazania w europejskim systemie ochrony praw czlowieka / Redakcija naukowa Jerzy Jaskiernja, Kamil Spryszak. Spis 3. Torun: Wydawnictwo Adam Marszalek, S. 38–42.

36. Бебик, Валерий (2016). Конфуций и Платон: социальные модели и права человека. Aziatskie systemy ochrony praw czlovieka / Redakcija naukowa Jerzy Jaskiernja, Kamil Spryszak. Spis 3. Torun: Wydawnictwo Adam Marszalek, S. 86–94.

37. Bebyk, Valeriy (2015). Ukrainian Maidan as a New Form of Protection of Human Rights. Problemy realizacji regionalnych standardow ochrony praw czlowieka w praktyce ustrojowej panstw / redakcija naukowa Jerzy Jaskiernia. Spis 3. Torun: Wydawnictwo Adam Marszalek, S. 531–539.

РОЗДІЛ 2.
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ

2.1. Соціальна політика держави: провідні концепції і доктрини

Розглядаючи проблеми дослідження соціальної політики в системі політичних наук потрібно, насамперед, звернути увагу на визначення, сутність і зміст наукових політологічних категорій, які визначають особливості розробки і впровадження в суспільну практику певної соціальної політики у визначених та історично окреслених економічних, соціальних та політичних умовах.

Не викликає сумнівів і потреба розгляду специфіки соціальної політики національної держави в умовах специфічних особливостей конкретних цивілізаційних етапів розвитку суспільства, зокрема, у сучасних умовах формування розвиненого постіндустріального й інформаційного суспільства.

Особливого значення в даному контексті набувають дослідження соціальної природи влади, під якою розуміють здатність і можливість певних суб'єктів соціальної політики нав'язувати свою волю і впливати на соціальну поведінку людей за допомогою таких засобів влади, як авторитет, право, насильство, переконання, мотивація, маніпуляція і т. ін.

Влада (державна, економічна, політична, соціальна, медійна та ін.) вважається особливим видом суспільних відносин, який розглядається:

а). через вираження певних потреб складної соціальної системи в саморегуляції та самоорганізації;

б). як наслідок виникнення і формування суспільних станів, соціальних груп і відповідних суспільних відносин між ними.

Політична влада, зокрема, її основний різновид – державна влада – розглядаються в контексті реальної спроможності певного стану, соціальної групи, індивіда нав'язувати свою політичну волю

суб'єктам і об'єктам політики шляхом використання правових, соціальних і психічних норм регуляції суспільного життя, які упроваджуються за допомогою ресурсів влади.

Суб'єкти політичної влади (яка здатна здійснювати певну соціальну політику) – це політичні інститути та їхні керівні органи, котрі:

а) забезпечують реалізацію процесів публічного управління певними суспільними сферами (політичною, економічною, соціальною, духовною);

б) мають відповідні засоби влади (примус, контроль, насильство, репресії, координація, маніпуляція та ін.); в) обирають стратегію, тактику, цілі й способи їхнього використання.

Переважна більшість сучасних політичних теорій та концепцій ґрунтуються на розумінні того, що саме відносини влади між великими, середніми і малими соціальними групами, політичною та правлячою політичною елітами, боротьба за владу в державі, особливості структурної побудови та функціонування держави визначають структури, форми і сутність функціонування політичної сфери суспільства.

Природа політичної влади тлумачиться сучасною політичною наукою в контексті наступних підходів:

• *телеологічного* (Б. Рассел) – здатності влади досягати певної мети;

• *соціологічного* – у контексті: панування-підкорення (М. Вебер), системної соціальної дії (Т. Парсонс), соціальної конфліктології (К. Маркс, Ф. Енгельс, В. Ленін), добровільного підкорення та соціальної солідарності (М. Дюверже);

• *біхевіористичного* (Ч. Перріем, Г. Лассуел, Дж. Кетлін, К. Хорні, Л. Дюгі) – через тлумачення влади як здійснення соціальної поведінки, коли одні керують, інші – виконують їхні команди;

• *психологічного* – на основі розуміння витоків влади зі свідомості та підсвідомості людей (З. Фрейд – трансформація сексуальної енергії, Г. Юнг – трансформація психічної енергії, С. Московісі і Б. Едельман – гіпнотичний вплив лідера на юрбу, Ж. Лакан – підсвідоме сприйняття символів через мову);

• *системного* – на основі розуміння влади як похідної від політичної системи, а не від міжперсональних відносин, характерних для біхевіористичного та психологічного підходів (Т. Парсонс, Д. Істон – властивість макросоціальних систем, спосіб організації, умова функціонування та засіб ухвалення рішень і розподілу цінностей; М. Крозьє, К. Дойч, Н. Луман – соціальні відносини в родині, на виробництві, в оганізації; Т. Кларк, М. Роджерс – соціальні ролі та взаємодія в межах соціальних систем);

• *реляціоністського* – на основі розгляду рольових асиметричних відносин між суб'єктом і об'єктами влади (Д. Картрайт, Дж. Френч, Б. Рейвен – як форми та ступені опору індивідів у системі владних відносин; П. Блау, Д. Хіксон, Б. Рейвен – як функції залежності індивіда від нерівного розподілу ресурсів між володарем і підвладним; Д. Ронг – як розподіл зон впливу і постійний обмін ролями володарів і підвладних);

• *комунікаційного* – на основі розуміння влади як соціальної комунікації в рамках політичної системи, котра дозволяє регулювати групові соціальні конфлікти і зберігати єдність політичної системи (К. Дойч, Н. Луман, Дж. Кері).

Характеристики політичної влади розглядаються сучасними дослідниками з точки зору наступних чинників:

• легальності (визнання правомірності) використання сили в межах держави;

• верховенства політичної влади у відношенні до інших видів влади;

• публічності (можливості звертання від імені всього суспільства – за допомогою права – до всіх громадян держави);

• моноцентричного управління (наявності єдиного політичного центру ухвалення рішень);

• використання економічних, силових, соціальних і культурно-інформаційних ресурсів

Водночас, влада має й певні обмеження, які визначаються наступними чинниками:

• об’єктивними довготерміновими інтересами політичної еліти, яка здійснює своє правління;

• вимогами суспільної рівноваги і соціальної справедливості, єдності суспільства, стабільності політичної, економічної, соціальної, культурно-інформаційної систем;

• масштабом і силою суспільної підтримки, рівнем опору владі, кількістю суспільних витрат, необхідних для форсування ухвалення певних рішень.

Суб’єкти влади, маючи за мету збереження цілісності політичної системи, повинні реалізовувати наступні завдання:

а). забезпечувати легітимне панування правлячої політичної еліти – завдяки ефективному прогнозуванню та управлінню суспільством, раціональному використанню ресурсів влади;

б). гарантувати завдяки врівноваженій економічній, соціальній і культурно-освітній політиці суспільну рівновагу – шляхом узгодження інтересів правлячої політичної еліти з усім загалом громадян.

Виокремлюють силові (армія, служба безпеки, поліція, прокуратура, суд), економічні (матеріальні цінності, гроші, техніка, землі, корисні копалини), соціальні (соціально-професійний статус, посада, освіта, соціальне та медичне забезпечення), культурно-інформаційні (знання, інформація), духовні (філософія, релігія) та інші ресурси влади.

Всі згадані вище ресурси влади можуть використовуватися для примусу, мотивації, переконання та маніпулювання людьми з метою досягнення своїх політичних цілей і потрібної для правлячої політичної еліти політичної поведінки громадян.

Відповідно до цих способів досягнення бажаних політичних цілей також виокремлюють антропологічні ресурси влади: страх, інтерес, переконання, заохочення тощо. А на основі наведеної типології ресурсів влади виокремлюють спонукальну (силову),

політичну, економічну, соціальну, духовну, культурно-інформаційну владу.

Варто також відзначити, що в часи формування первісної організації суспільства (палеоліт, неоліт, енеоліт) влада мала антропологічний характер у рамках дуальної антитези: «архе» (влада, сила, міць, дієвість) – «анархе» (безладдя, відсутність порядків, недотримання табу).

Давні мислителі (Анахарсій, Конфуцій, Платон, Аристотель) під організованим суспільством розуміли державу, в якій вбачали продовження сім'ї, громади, екстраполюючи відносини влади батьків і дітей на відносини в державі. Таким чином, керівник держави (цар, імператор, князь) у політико-владному контексті виконував роль «батька», а громадяни держави – «дітей». Згодом ця концепція влади буде названа патріархальною, а держава буде розглядатися як природнє явище і живий суспільний механізм із політичними властивостями, де влада уособлює державу, а держава уособлює владу (Е. Берк, Ж. де Местр, Г. Спенсер).

Проте, в епоху Просвітництва філософи (Дж. Локк, Т. Гоббс) починають вводити в суспільний аналіз категорію природніх прав людини, котра кардинально змінила розуміння сутності відносин влади в суспільстві та фактично реанімувала первісно-античне поняття демократії як форми влади і суспільного укладу. А в епоху Нового часу політична думка почала осмислювати можливість і необхідність розбудови суспільства за принципами рівних можливостей у сфері публічного (державного) управління і рівного доступу до матеріальних благ всім членам суспільства, організованого в державу.

Таким чином теоретична парадигма прав людини (у тому числі й соціальних прав) отримує своє втілення в моделях організації і функціонування влади в егалітаристсько-демократичних формах існування.

Варто також окремо сказати про сучасне розуміння держави, невід'ємним атрибутом якої є органи державної влади, відповідно до класифікації останніх:

• за розподілом повноважень органів публічної (державної) влади: законодавчі, виконавчі, судові;

• за політичною технологією формування: виборні (законодавчі і представницькі) і такі, що призначаються керівництвом відповідно до функцій управління і повноважень у сфері публічного (державного) управління вказаного вище керівництва (посадової особи чи органу державного управління);

• за ієрархічним рівнем управління і функціональними повноваженнями: центральні (законодавчі, виконавчі, судові і контрольно-наглядові), регіональні та місцеві (виконавчі або органи управління, судові та контрольно-наглядові);

• за повноваженнями і процедурами ухвалення рішень: одноосібні (президент, голова обласної чи районної державної адміністрації, міський або сільський голова) і колегіальні (парламент, уряд, обласна, районна, сільська рада);

• за терміном своєї діяльності: постійні (законодавчо визначені) і тимчасові (призначені для виконання певних, обмежених у часі та просторі завдань).

Розуміння класифікації органів публічної (державної) влади, їхньої структури, повноважень та функцій є важливим моментом в осмисленні діяльності органів публічної (державної) влади у реалізації напрямів соціальної політики держави на всіх рівнях її ієрархії. У даному контексті для нас має важливе теоретичне і практичне значення терміну громадянського суспільства, яке вперше було сформульоване Дж. Локком.

Показово, що для характеристики цього поняття Дж. Локк використовував два терміни: «громадянське суспільство» і «політичне суспільство». Концепція громадянського суспільства, яка ґрунтувалася на ідеях природного права і суспільного договору, розглядалася вказаним автором як стадія суспільного розвитку на противагу «військовому», «нецивілізованому» суспільству.

Свої підходи до становлення концепції громадянського суспільства продемонстрував Ш.-Л. Монтеск'є, який визначив його як набір незалежних асоціацій громадян, які знаходяться між індивідом і державою та в разі потреби захищають свободу індивіда від влади. У теорії цього мислителя вказувалося на існування двох типів договорів: громадського і державного; робився поділ на цивільне і публічне (державне) право. На його думку, державне право має регулювати взаємовідносини правителів із підлеглими, а цивільне право повинно регулювати відносини між громадянами. Відтак громадянське суспільство – все те, що не входить до держави.

Концепція громадянського суспільства у версії А. де Токвіля полягає в розумінні громадянського суспільства як сукупності незалежних від держави громадянських асоціацій та як позадержавна форма соціуму. А Ф. Шміттер у визначенні громадянського суспільства зробив наголос на громадянському суспільстві як сукупності самоорганізованих груп громадян, котрі:

– відносно незалежні від органів публічної (державної) влади і позадержавних одиниць виробництва та відтворення (фірм і сімей);

– спроможні планувати і здійснювати колективні акції із захисту своїх інтересів чи досягненню своїх інтересів або устремлінь;

– не прагнуть водночас підмінити собою державні чи приватні структури і перейняти на себе функції з управління політикою;

– згодні діяти в рамках вже сформованих «громадянських» або правових норм.

Громадянське суспільство, на наш погляд, це – сукупність громадянських структур, громадянських відносин, громадянської свідомості та громадянської діяльності, яка формується і функціонує на засадах добровільної ініціативи та самоорганізації.

Громадянське суспільство не може виникнути автономно і здатне існувати лише за умов гарантування державою його існування та невтручання держави в його діяльність поки його суб’єкти не порушують закон. Структури громадянського суспільства, за умови існування правового демократичного суспільства, можуть

бути (ситуативно) союзниками і опонентами органів публічної (державної) влади.

Важливе місце в категоріальній системі політичних наук належить поняттю «політична система», яке є складовою частиною загальної суспільної системи. Своєю чергою, наукова категорія «політична система» не обмежилася на дослідженні держави, залучивши до сфери своєї наукової уваги недержавні політичні інституції та відповідні політичні процеси в рамках об'єктивної потреби в стабільному функціонуванні політичної системи як такої.

Альтернативою громадянського суспільства, на думку окремих авторів, є **масове суспільство**, теорія якого ґрунтується на консервативно-аристократичній критиці ліво-революційних подій у Європі (зокрема Французької буржуазної революції) та США.

Представники політичного консерватизму Ж. де Местр, Л. де Бональд і А. де Токвіль звернули увагу на те, що на час розвитку буржуазно-демократичних революцій роль народних мас у соціокультурному й політичному житті зросла, а позиції правлячих політичних еліт послабились.

У подальшому, досліджуючи феномен масової поведінки, Г. Лебон, Г. Тард і Дж. Буркгарт зробили вагомий внесок у розвиток теорії масового суспільства, яка у XX ст. стала важливим джерелом критики тоталітарних політичних режимів.

Попри позитив, напрацьований критикою тоталітарних концепцій влади та відповідних політичних режимів, концепція масового суспільства продемонструвала й свої системні недоліки: знеособлення, пасивність, уникнення відповідальності, пристосуванство, відмова від власного політичного вибору, некритичне сприйняття панівних цінностей та моральних імператив, орієнтація не на внутрішній світ, а на зовнішні «авторитети» тощо.

Такі суперечливі особливості масової суспільної свідомості громадян не можуть не впливати на політичну ситуацію в державі та суспільстві. Дослідження вказаних особливостей масового суспільства дозволяє нам краще зрозуміти особливості протікання сучасних суспільних, зокрема, соціально-політичних процесів на основі досліджень системи мислення, ментальності, ціннісних настанов і орієнтирів, політичної психології.

У цьому плані теорія соціальної держави, формування та оптимізація соціальної політики в цілях гармонізації соціальних відносин і прогресивного руху вперед нації вигідно відрізняється на тлі знеособленої концепції масового суспільства, не здатного креативно мислити і діяти в умовах глобалізації.

Досліджуючи проблеми розробки і здійснення соціальної політики держави в умовах глобалізаційних процесів, насамперед, потрібно визначитися з теоретико-методологічними основами, власне, соціальної політики як суспільного феномену.

Зокрема, є нагальна потреба визначитися з базовими поняттями і категоріями соціальної політики: поняттям соціальної політики, суб'єктами, об'єктами, соціальної політики, типологією і функціями соціальної політики, базовими принципами соціальної політики.

На нашу думку, соціальна політика – це цілісна система завдань і засобів їхнього досягнення суспільно-політичними та державними інститутами з відповідного регулювання структур соціальної сфери суспільства та соціальних відносин на основі відповідності певним політичним установкам, принципам, рішенням та ідеям, спрямованим на задоволення соціальних потреб та інтересів особистостей, соціальних груп, класів та ін.

У цьому зв'язку необхідно відзначити, що ефективність державної соціальної політики, насамперед, визначається характером і ступенем задоволення соціально-економічних і духовних потреб соціальних груп та індивідів і суспільства в цілому.

Найважливіші **соціальні функції держави**:

- визначення завдань і показників соціального розвитку;
- організація та забезпечення законотворчої діяльності в соціальній сфері;
- здійснення соціальної політики держави шляхом використання фінансових ресурсів;
- організаційно-менеджерська підтримка соціальної політики (через використання методів соціально-політичного менеджменту і маркетингу).

Об'єкт соціальної політики будь-якої держави це, насамперед, соціум (суспільство), соціальні групи, окремі індивіди. Водночас, певні соціальні групи є носіями, суб'єктами і об'єктами соціальної політики.

Головна мета соціальної політики будь-якої держави на всіх її ієрархічних рівнях – організація, управління та регулювання соціальних відносин між суспільством та індивідами через організацію та регулювання відносин між індивідами та різними соціальними групами, до яких, зокрема, і належать останні.

Проте, абсолютно не обов'язково, щоб між індивідом та державою неодмінно існував посередник у вигляді певної соціальної групи. Водночас, використання для відповідної соціальної комунікації між громадянами і державою – через структури громадянського суспільства – значно розширює соціально-регулятивні можливості вказаної соціальної комунікації та підвищує якість і рівень соціального захисту громадян та, певною мірою, індивідуалізує соціально-комунікаційні зв'язки в суспільстві, підвищує адаптивні можливості суспільної системи соціальної безпеки.

Певний час вважалося, що суб'єктами соціальної політики обов'язково мають виступати спеціалізовані організації та установи держави, які здійснюють соціальну функцію останньої. Проте, з розвитком громадянського суспільства та його структур, перелік суб'єктів, які здійснюють соціальну політику, значно розширився за рахунок недержавних організацій, які реалізують функції у сфері соціальної політики. До переліку таких недержавних організацій соціального профілю нині зараховують також профспілки, благодійні організації, корпорації, підприємства, релігійні й інші національні та міжнародні організації.

Однією з важливіших функцій у сфері соціальної політики є захисна функція соціальної політики, яка полягає в гарантуванні мінімального прожиткового рівня людини. Це забезпечується встановленням відповідних рівнів мінімальної заробітної платні, пенсій та адресної допомоги в житлово-комунальній та транспортній сферах, системах безпеки життєдіяльності та охорони здоров'я.

Соціальна політика будь-якої держави, насамперед, провадиться соціальними технологіями розробки й ухвалення законода-

вчих актів (законів, указів президента, постанов уряду) у сфері регулювання соціальних відносин, розробки і затвердження соціальних програм та інших документів. І дуже важливо, щоб вказані законодавчі акти розроблялися органами влади за участі структур громадянського суспільства та експертного середовища, що на практиці знають нагальні потреби соціального захисту та соціального забезпечення громадян.

Не буде перебільшенням сказати, що (достатньо) справедлива і ефективна соціальна політика держави є підґрунтям для стабільності та цілісності політичної системи. А розвинута і прогресивна соціальна політика є важливим компонентом і напрямком розбудови соціальної держави, яку декларують конституції багатьох країн світу, у тому числі й Конституція України.

Одним із головних принципів побудови сучасної соціальної (і будь-якої іншої) держави є його **базовий соціальний ідеал**, тобто – базовий принцип соціальної справедливості, котрий виступає одним із важливіших показників соціальної керованості держави та ефективності її соціального розвитку.

Таким чином, цей базовий соціальний ідеал і питання соціальної справедливості є дуже важливими для функціонування держави та суспільства в цілому, не залежно від історичного етапу та рівня розвитку вказаних суспільств і держав.

Питання розбудови сучасної соціальної держави та базових принципів соціальної справедливості достатньо широко висвітлена в наукових працях зарубіжних та вітчизняних вчених, які досліджували різні проблеми формування та еволюції феномену соціальної держави, у тому числі й становлення та розвитку феномену соціально-правової держави: В. Бабкіна, О. Агаркова, Д. Белла, М. Волзера, М. Вольцера, Р. Дарендорфа, Д. Боулдінга, В. Зауера, П. Розенваллона, Дж. Ролза, В. Кімліка, М. Коноха, Р. Нозіка, В. Скуратівського, Г. Соловей, Л. Щеннікової.

Принцип соціальної справедливості, на думку більшості вказаних дослідників, є головною метою, проблемою і науково-методологічною основою становлення, розвитку і формування соціальної держави, у зв'язку з чим, на думку Л. Щеннікової, виникає нагальна потреба науково-теоретичного визначення поняття

справедливості. У теоретико-прикладному плані питання і проблема соціальної справедливості пов'язані, на думку М. Коноха, із визначенням сутності і розумінням змісту категорії справедливості та тлумачення спеціальної категорії соціальної справедливості.

Відповідно до зрозумілого прагнення категоріальної ясності в термінології комплексного розуміння проблем соціальної держави та поняття соціальної справедливості, принципово важливою є думка дослідниці Є. Лукашової, яка вважає соціальну державу соціально справедливою державою.

А Г. Соловей у даному контексті розуміння терміну соціальної держави та базового поняття соціальної справедливості виокремлює два основні підходи до розуміння змістовного наповнення терміну «соціальна справедливість»: а) партикуляристський (Дж. Ролз, М. Волцер, А. Макінтайр В. Кімлік, , Р. Нозік); б) універсалістський (К. Апель, Д. Бьолер, Ю. Габермас, В. Кульман).

Представники партикуляристського напряму дослідження проблематики соціальної справедливості методологічно встановлюють досить чітко окреслені морально-етичні нормативи лише для конкретних громадян конкретної держави. А представники універсалістського напряму досліджують вказану проблематику через призму практичної-комунікаційної філософії, що має своїм суб’єктом все людство.

У цьому зв’язку важливими є напрацювання в даній сфері Дж. Ролза, котрий вважає, що в суспільстві, яке декларує свою «справедливість», повинні бути гарантовані рівні права і свободи для всіх без винятку громадян держави. А права і свободи людей, які гарантуються державою на основі реалізації в практичній діяльності принципу соціальної справедливості, не повинні виступати в якості предмету політичного торгу.

Дж. Ролз разом із тим відзначає, що всі люди не є однаковими і рівними за своїми розумовими та фізичними здібностями, індивідуальним соціальним та економічним статусом. Проте, цей факт не повинен перешкоджати суспільному розвитку як цілісній системі, яка повинна гарантувати відкритість будь-яких посад для всіх громадян.

Ця теза, до речі, повторює загальновідому тезу давнього китайського філософа Кун-цзи (Конфуція), який ще в середині І тис. до н.е. запропонував правителям використовувати соціальні ліфти для здібної молоді, не залежно від її походження, національності та віку, користуючись лише результатами тестових державних іспитів. Цей видатний мислитель минулого зробив чимало зусиль, щоб зруйнувати елітарну модель освіти в патріархальному суспільстві, заснувавши першу приватну філософську школу в Китаї і в такий спосіб розширивши перелік осіб, які прагнули отримувати знання не залежно від соціально походження.

На переконання Дж. Ролза, ***соціально орієнтована держава*** *має забезпечити здійснення наступних видів основних благ:*

1) гарантування свободи думки, свободи совісті та ін.;

2) можливості вільного вибору заняття та свободи пересування;

3) здобуття владних повноважень і відповідальності відповідно до місця роботи та посади (залежно від ступеню самостійності та соціальних статусів і можливостей індивідів);

4) забезпечення обмінювальної вартості прибутку і багатства як універсальних засобів для досягнення (прямо чи опосередковано) широкого спектру суспільних цілей;

5) сприяння відчуттю соціальної самоповаги індивідів, які дають змогу громадянам відчувати власну соціальну значущість як особистості, мають можливості моральної самореалізації та розвитку і досягнення власної мети з повагою до себе.

Р. Нозік розкриває поняття соціальної справедливості через реалізацію права власності і теорію майнової справедливості, основні засади якої полягають у розумінні того, що певне майно справедливо належить певним особам, якщо воно здобуте на правовій основі згідно із загально прийнятими принципами соціальної справедливості у придбанні та в передачі майна або згідно із принципом «виправлення несправедливості», який на правових засадах реалізується соціальною державою.

А на думку М. Волзера, держава має гарантувати правовий та соціальний захист і повинна забезпечувати гідне життя гро-

мадянам цієї держави. Але цей зв'язок має бути симетричним, за умов якого держава повинна забезпечувати гідність своїх громадян, а громадяни мають забезпечувати гідність держави.

Відтак, маємо підсумовуючи відзначити, що соціальна справедливість повиння бути пов'язана з механізмами розподілу і перерозподілу матеріальних, моральних та соціальних благ, правовим та адміністративним регулюванням соціально-економічних відносин, гарантуванням основних свобод людини, її політичних, економічних та соціальних прав, її соціальною безпекою та соціальним захистом.

Виходячи з такого розуміння принципу соціальної справедливості, **соціально-правова держава** – це держава, яка повинна забезпечувати:

а) вільну участь індивіда в політичному та економічному житті суспільства;

б) діяльність правоохоронних інститутів, котрі забезпечують право на життя, індивідуальну свободу і приватну власність;

в) функціонування суспільних систем: економічного, освітньо-культурного та соціального забезпечення.

Своєю чергою, концепція Г. Цахера ґрунтується на тому, що в суспільстві соціальна держава повинна виконувати функції оцінюючого та перетворюючого чинника і гаранта заради створення та гарантування гідного життя громадян держави, зменшення різниці в рівні соціального добробуту, ліквідації відносин залежності та встановлення потрібного соціального контролю.

Відповідно до цього Г. Цахер виокремлює й основоположні принципи діяльності соціальної держави:

- соціальної-солідарності;
- цільової субсидіарності;
- справедливості в розподілі благ із урахуванням кількості та якості зробленої роботи;
- реалізації глобальної та цільової соціальної політики;

• покращення умов праці людей;

• забезпечення умов для соціального страхування;

• забезпечення соціального партнерства та сприяння зайнятості.

Основними завданнями соціальної держави в умовах організації та функціонування соціальної ринкової економіки, які дають можливість забезпечувати людині її соціальні права громадянина цієї держави, на думку вказаного дослідника, є наступні завдання:

• створення ринкових можливостей для реалізація права індивіда на частину спільного добробуту через механізми справедливого розподілу прибутків і майна на основі принципу соціальної справедливості;

• зменшення надмірної ринково детермінованої соціальної диференціації на бідних і багатих;

• забезпечення індивідуальної свободи, соціальної та правової справедливості, розвитку особистості, поваги до гідності індивіда, активної участі громадян у суспільному житті;

• удосконалення державної соціальної політики та юридичних механізмів, які гарантують основні соціальні права людини і розширення системи мереж соціального забезпечення.

Реалізація принципів соціальної справедливості в умовах соціально-правової держави, на думку О. Агаркова, має здійснюватися, перш за все, методами соціально-політичного маркетингу з використанням наступних критеріїв та показників:

а) в економічній сфері – обґрунтованим соціально-економічним регулюванням виробничо-економічних процесів;

б) у політичній сфері – забезпеченням конституційних прав і свобод громадян у частині участі в політичному житті суспільства (виборах, референдумах, мітингах), забезпеченні свободи слова та діяльності мас-медіа;

в) у соціальній сфері – забезпеченням гідного рівня життя громадян – через систему гарантування соціального захисту, соціа-

льних пільг і послуг, передбачених основним та іншими законами країни.

Таким чином, О. Агарков, на основі аналізу використання найбільш поширених у сучасному світі основних моделей соціальних держав (соціал-демократичної та ліберальної), пропонує розглядати суспільно-політичні процеси організації та побудови соціальної держави через призму реалізації соціальних технологій, методів і методик соціально-політичного маркетингу.

Останній розглядається вказаним автором як соціальна управлінська технологія держави, котра спрямована на забезпечення соціальних потреб та узгодження суспільних інтересів соціальних груп, задоволення потреб громадян щодо отримання суспільних благ, здійснення справедливого розподілу соціально-економічних та гуманітарних ресурсів для забезпечення в суспільстві принципу справедливості, стабільності та солідарності.

Загалом, на думку сучасних дослідників, функціонування соціальних держав в умовах процесів глобалізації неможливе без використання спеціальних соціальних технологій соціально-політичного менеджменту і маркетингу, які є способом та інструментом формування ознак соціальності сучасної держави на основі упровадження принципу соціальної справедливості, підняття рівня життя громадян, забезпечення розвитку соціальних структур суспільства, дотичних до організації, формування та функціонування соціальної сфери громадянського суспільства в глобальних масштабах.

Соціальна справедливість у соціальних державах сучасності є основою співіснування, соціального партнерства і співпраці між громадянами, суб'єктами і об'єктами ринку. Реалізація цих завдань пов'язана із становленням та розвитком соціальної політики національної держави з точки зору набуття нею ознак соціальності та спрямованості на підвищення рівня соціально-економічного добробуту, соціальної безпеки та соціального захисту громадян. Що ж стосується соціальної політики, то саме остання визначає зміст, сутність і рівень соціальності держави, детермінує характер взаємодії державних структур і структур громадянського суспільства, формулює правові та соціальні взаємини економіки і людини.

Отже, формування соціально-правової держави у процесі глобалізаційних перетворень потребує використання науково-теоретичного та науково-праксеологічного апарату соціально-політичного маркетингу, котрий сприяє формуванню рис соціальності держави. Відтак, виникає потреба дослідження сутності соціальної політики держави та її зв'язку з соціально-політичним маркетингом.

Сутність і зміст соціальної політики держави в сучасній українській науковій літературі, на нашу думку, вивчені недостатньо широко, що пов'язують з іншим розумінням змісту соціальної політики за умов функціонування політичних режимів країн так званого «реального соціалізму». Під останніми розуміють СРСР та країни соціалістичного табору, котрі існували в період після закінчення другої світової війни і до періоду розпаду Радянського Союзу, створення Нових незалежних держав (які вийшли зі складу колишнього СРСР) та переходу новостворених на уламках СРСР країн та колишніх сателітів Радянського Союзу на рейки будівництва капіталістичних економік.

Соціальна новизна, пов'язана з капіталістичним будівництвом у центрально та східно-європейських країнах, яка виникла після розвалу, так званого, соціалістичного табору, визначила й прагнення вчених цих країн досліджувати феномен соціальної політики.

Б. Ракитський, наприклад, визначив сутність соціальної політики через специфічні відносини соціальних груп у контексті самозбереження і змін соціальних станів населення (класів, соціальних, соціально-професійних, соціально-демографічних груп, етнічних, релігійних, територіальних та інших соціальних спільнот і громад).

Інші методологічні підходи продемонструвала А. Сіленко, яка характеризувала соціальну політику з двох точок зору: а) як мистецтво узгодження інтересів людей, інтересів держави та інтересів індивідів, різного рівня соціальних спільнот та груп у соціальній сфері; б) як систему узгодженої взаємодії структур державної влади, структур громадянського суспільства і особистості для існування та розвитку людини.

А Г. Соловей під соціальною політикою держави розуміє діяльність органів публічної (державної) влади, структур місцевого самоврядування та суспільних інститутів, що спрямована на про-

цеси гармонізації соціальних інтересів різних соціальних груп, регіональних та локальних спільнот у сфері матеріального виробництва, розподілу і споживання матеріальних та нематеріальних благ, що сприяє узгодженню інтересів цих груп з інтересами людей та стратегічними цілями суспільства.

Таким чином, дослідники розглядають соціальну політику як суспільний феномен, який поєднує різноманітні багатофакторні складові, і має своїм об'єктом, насамперед, соціальні відносини, складні процеси життєдіяльності соціуму, що впливають на соціальну безпеку людини, задоволення інтересів та соціальних потреб індивідів, формування та реалізацію соціальних цінностей.

Відповідно до такого розуміння сутності соціальної політики її головним завданням повинно бути забезпечення цілісності та стабільного розвитку і функціонування соціально-політичних інститутів (як державних, так і недержавних), узгодження та координація функціонування елементів соціальної системи та гармонізація соціальної діяльності всіх суб'єктів соціальної політики.

Політика соціальної держави повинна поєднуватися з належним соціальним функціонуванням структур громадянського суспільства, умови діяльності яких має гарантувати держава – як головний суб’єкт і гарант реалізації справедливої соціальної політики в світі, що активно глобалізується в сучасних умовах.

Держава повинна в тісній співпраці з громадянським суспільством забезпечити стабільність функціонування економічної, політичної, культурно-інформаційної та соціальної систем суспільства, створити умови для функціонування і розвитку системи соціальної безпеки в суспільстві.

Усі **соціальні держави** або **держави загального соціального добробуту**, об’єднує гарантований високий рівень життя їхніх громадян, який забезпечується проведенням ефективної політики в соціальній сфері. Проте, й ці держави в сучасних умовах можуть розрізнятися різними моделями соціальної політики та соціальними системами.

На думку дослідників Ч. Лебо і Г. Віленського, моделі держав загального добробуту реалізуються через дві основні моделі соціальної політики:

а) інституціональну, яка заснована на перерозподілі між громадянами матеріальних благ на державному рівні – з мінімальною роллю громадянського суспільства;

б) залишкову, яка побудована на наданні державної допомоги за сприяння структур громадянського суспільства, але лише у випадках, коли люди не можуть вирішити свої проблеми самотужки.

Отже, соціальна політика – це різновид політики, що спрямована на координацію і узгоджене функціонування політичної, економічної, культурно-інформаційної та соціальної сфер суспільства в контексті збалансованого функціонування ринку, держави і громадянського суспільства з гарантованим рівнем соціального захисту та соціальної безпеки громадян.

Українська модель соціальної політики знаходиться поки що у стані свого розвитку на шляху від чисто патерналістської моделі тоталітарно-соціалістичного зразка – до поступового формування ринкової моделі соціальної політики під впливом глобалізаційних і євроінтеграційних процесів.

Проте, ці процеси є доволі складними і не є такими однозначними, як це здається експертам і радникам глобальних фінансово-економічних структур, що нав'язують українській владі ліберальну модель побудови соціальної держави. Цей зовнішній тиск пов'язують з умовами надання чергових траншів кредитів. Ігнорування недостатнього рівня розвитку ринкової економіки та соціально-економічного розвитку країни в цілому, національної культури та ментальності її народу може призвести до соціальних вибухів, і будь-який уряд повинен системно розглядати ці проблеми, враховуючи світовий досвід і власні соціально-політичні та соціально-економічні реалії.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Агарков О. Принцип соціальної справедливості як основа методології соціально-політичного маркетингу / О. Агарков // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2011. №4. С. 243–248.

2. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. К. : Основи, 1998. 654 с.

3. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна / В. Бебик. К. : Каравела, 2009. 496 с.

4. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

5. Бебик В., Агарков О. Політичний менеджмент суб'єктів соціально-політичного маркетингу // Політичний менеджмент. 2011. №6. С. 3–11.

6. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [пер. с англ.]. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Academia, 2004. 788 с.

7. Березовська-Чміль О. Соціально-політична складова в ідеології ліберально-демократичних та консервативних партій / О. Березовська-Чміль [Текст] // Науковий вісник Ужгородського університету. Політологія. 2009. Вип. 11. С. 89–94.

8. Веймер Д.Л., Вайнінг Е.Р. Аналіз політики: концепції і практика / Девід Л. Веймер, Ейден Р. Вайнінг. К. : Видавництво «Основи», 2000. 654 с.

9. Волзер М. Безпека і добробут / М. Волзер // Сучасна політична філософія: Антологія / [упоряд.: Я. Кіш]. К.: Основи, 1998. С. 486-523.

10. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку / Ф. Гаєк // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Простір : Смолоскип, 2009. С. 20–35.

11. Дай Томас Р. Основи державної політики. / [пер. з англ. Г. Є. Краснокутського]. Одеса, АО БАХВА, 2005. 468 с.

12.Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / Г. К. Колбеч ; [пер. з англ. О. Дем'янчук]. К. : КМ Академія, 2004. 128 с.

13. Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.] ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.

14. Лок Дж. Два трактати про врядування / Джон Лок ; [пер. з англ. О. Терех, Р. Димерець]. К. : Видавництво Соломії Павличко „Основи", 2001. 265 с.

15. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман. СПб. : Наука, 2007. 648 с.

16. Мякушко Н. С. Теоретичні засади дослідження соціальної політики в сучасних умовах / Н. С. Мякушко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22. «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін» : збірник наук. праць. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22. С. 35–41.

17. Нозік Р. Розподільна справедливість / Р. Нозік // Сучасна політична філософія: Антологія. К. : Основи, 1998. С. 239–276.

18. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс. М. : Академический Проект, 2002. 832 с.

19. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. [енциклопедія]. К. : Парламентське видавництво, 2012. – 808 с.

20. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. [2-е вид., доп. і переоб.]. К. : Генеза, 2004. 735 с.

21. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. 535 с.

22. Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. К. : Тандем, 1996. 240 с.

23. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. Львів : Видавничій центр ЛНУ імені Івана Франка. 2007. 392 с.

24. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту / А. Сіленко // Людина і політика. 2000. № 2. С. 65–72.

25. Скуратівський В. А. Принципи соціальної політики / В. А. Скуратівський. К.: Вид-во НАДУ, 1997. 358 с.

26. Соловей Г. С. Поняття справедливості в універсалістській та партикуляристській етиці / Г. С. Соловей // Практична філософія. 2006. № 3. С. 146–153.

27. Фрідман М. Роль уряду у вільному суспільстві / Мілтон Фрідман // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Простір : Смолоскип, 2009. С. 774–784.

2.2. Соціально-правова держава

Феномен поняття «соціально-правова держава», насамперед, характеризується базовими функціями держави, котрі поділяються на внутрішні (економічна, соціальна, культурно-виховна, підтримки порядку) та зовнішні (екзистенціальна, функціональних інтересів, інтересів співіснування).

Водночас, слід виокремити функції держави, котрі розглядаються не тільки з точки зору реалізації її цілей та інтересів (внутрішніх чи зовнішніх), а з позицій сутності реалізованих цілей, які не потребують поділу функцій держави на внутрішні та зовнішні, оскільки пов'язані з глобальними та цивілізаційно-регіональними (економічними, політичними, екологічними, епідеміологічними та ін.) чинниками.

Соціальна функція держави розглядається, насамперед, у контексті організації функціонування системи соціального забезпечення непрацездатного населення (пенсіонерів, неповносправних, неповнолітніх, малозабезпечених), безробітних та інших категорій громадян, національної системи охорони здоров’я. Але потрібно відзначити, що соціальність, на нашу думку, прямо чи латентно проявляється в реалізації всіх внутрішніх функцій держави.

Наприклад, якщо ми досліджуємо економічні функції визначеної держави, котра виступає координатором господарської діяльності та економічних процесів у даному суспільстві, ми повинні звертати увагу на особливості державного управління недержавним сектором економіки і частку, яку має державний сектор у загальній структурі національної економіки.

Культурно-виховна функція держави теж, безумовно, наповнена соціальним змістом, оскільки характеризується підтримкою державою соціальних інститутів суспільства, які опікуються освітою, культурою, наукою, технологіями, спортом, засобами масової комунікації, релігією тощо.

Соціальність держави проявляється також у реалізації функцій стабільності політичної системи та підтримки громадського правопорядку, які здійснюються на основі домінуючих у суспільстві

понять соціальної справедливості (захисту суспільного устрою, правосуддя, боротьбі зі злочинністю, діяльністю правоохоронних органів).

Зрозуміло, що в даному випадку ми маємо розуміти, що стабільність функціонування держави і політичної системи суспільства в цілому залежить від характеру і особливостей функціонування в країні системи правопорядку, що має захищати громадян від посягань на їхні права, безпеку, свободу, колективну і приватну власність тощо.

Соціальність держави має свої прояви і в забезпеченні виконання зовнішніх функцій держави, які полягають у забезпеченні її екзистенціальних інтересів (цілісності, безпеки, розвитку, міжнародних відносин та ін.) у контексті забезпечення стабільної роботи соціальної сфери суспільства. Зокрема, коли країна знаходиться у стані війни з іншою країною (як у випадку військової і, так званої, гібридної війни російського агресора проти України) і витрачає великі кошти на здійснення своєї оборони від нападу агресора, це не може не вплинути на рівень фінансування соціальної сфери суспільства (систем пенсійного забезпеченння, підтримки неповносправних, освіти, науки, підтримки сім'ї, спорту та молоді).

З точки зору функцій інтересів співіснування, що розглядаються з урахуванням автономності, суверенності, участі, співпраці, взаємовигоди та ін., соціальна функція держави теж може розглядатися в контексті соціальних відносин у процесі життєдіяльності громадянського суспільства та держави, участі громадян держави у процесах публічного (державного) управління і самоврядування, діяльності структур громадянського суспільства (громадських, професійних, культурно-освітніх, релігійних та інших організацій), спрямованих на реалізацію важливих суспільних функцій соціального співіснування і співпраці на взаємовигідній для всіх громадян основі.

У контексті реалізації функціональних інтересів держави, що розглядаються в контексті ефективності, стабільності функціонування державних інститутів, інформування, регулювання, соціальна функція держави практично реалізується в рамках соціально-політичних відносин, у процесі здійснення яких важливу суспільну роль відіграють соціальні комунікації.

Небезпідставно вважається, що соціальна модель держави вважається розвиненою і ефективно працюючою, якщо соціальна держава набуває рис і ознак соціальної правової держави. Витоки концепції ідеальної правової держави можна знайти ще в працях давніх мислителів Платона, Конфуція, Аристотеля. А ідейно-теоретичні підвалини основ правової держави заклали Ш. Монтеск'є (концепція розподілу влади), Ж. Ж. Руссо (концепція народного суверенітету), І. Кант (концепція держави як об'єднання людей, які підкоряються правовим законам).

Головна теоретична проблема, яку вирішували мислителі при аналізі поняття правової держави, полягала у визначенні співвідношення держави і права: що має переважати – право (воля народу/громадян) над діяльністю законодавця (парламенту) чи законодавець над правом? Під законодавцем – за мовчазно прийнятим критерієм – розуміють парламент, оскільки, за умов реалізації фукцій законодавця монархом чи диктатором, про правову державу навряд-чи коректно говорити взагалі.

Перший підхід характеризується встановленням рівня свободи та відповідальності органів державної влади та особистості – залежно від права (волі народу/громадян), другий підхід реалізується відповідно до рішень законодавця (парламенту).

Другий підхід призводить до заміни права (волі народу) – законом (прийнятим парламентом), що абсолютизує волю законодавця. Такий підхід, зрештою, може привести до проголошення правовою будь-якої пересічної держави, де діє принцип формальної ієрархії юридичних норм (конституція – закони – підзаконні акти).

Однак, така формально-правова ієрархія існує в тоталітарних та монархічних державах, де свавілля влади є або абсолютним, або наближеним до того. Звісно, що тут про правову державу говорити не доводиться з точки зору, перш за все, прав пересічних громадян держави.

Світова політологічна думка виокремлює наступні базові ідеологічні **принципи «класичної» правової держави:**

- загальність правління правових законів;
- розподіл влади (законодавча, виконавча, судова);
- пріоритет конституційних прав і свобод людини;

• юридична взаємовідповідальність держави та особистості.

Загальність правління правових законів здійснюється на основі загально узгоджених суспільних стандартів політичної поведінки, і громадян, і держави (законодавчих, виконавчих та судових органів) виключно на основі закону. Закони може їх ухвалювати, змінювати або скасовувати виключно – законодавчий орган (парламент) відповідно до затверджених конституцією законодавчих процедур. Наприклад, у парламентсько-президентській чи президентсько-парламентській державі, закон після ухвалення його парламентом має бути підписаний президентом.

Президент повинен мати право вето, яке парламент може здолати після повторного розгляду закону на своєму сесійному засіданні, конституційною або простою більшістю (що має бути виписано в конституції країни). В умовах функціонування конституційної монархії, де реальна влада належить парламенту, а монарх є формальним головою держави, використовуються такі ж самі процедури вето і його подолання, як і в демократичних республіках. Але в усіх цих випадках (парламентської республіки чи конституційної монархії) основою всього суспільного життя є правління Конституції країни, а не окремих осіб чи груп осіб, що контролюють державні чи силові структури.

Водночас, вважається, що в правовій державі громадяни повинні діяти за принципом: їм дозволено все, не заборонене законом. А державні органи, які здійснюють політичне та адміністративне управління, повинні діяти за принципом: заборонено все, що не дозволено законом.Таким чином, у правовій державі реалізується концепція, яка полягає в тому, що в цій державі правлять не окремі особи, а закони, що є основними регуляторами суспільного життя. Порушення цих правових законів повинно каратися в межах чинного законодавства, тобто законів.

Розподіл влади, відповідно до концепції правової держави, передбачає оптимальне співвідношення компетенцій між законодавчою, виконавчою, судовою гілками влади, правове узгодження суперечностей між вказаними гілками влади, між громадянами, державою й суспільством.

Законодавча влада у правовій державі обирається на основі демократичних процедур (загальних виборів) – без майнового, соціального, етнічного, регіонального чи освітнього цензу, за винятком окремих випадків, визначених Конституцією. Вона реалізує народний суверенітет у політичній сфері будь-якого суспільства, формулює норми суспільного й державного життя та політичної поведінки, виконання яких є обов'язковим для усіх громадян, державних та самоврядних інституцій, структур (обєднань) громадянського суспільства.

Правовий контроль у правовій державі має здійснювати Конституційний суд (або Верховний суд країни, на який покладені повноваження тлумачення Конституції та контролю за дотриманням конституційних прав громадян та інституцій).

Виконавча влада формується парламентом – за участі (без участі) президента чи конституційно обмеженого у правах монарха, реалізує закони, ухвалені парламентом і публічно звітує перед ним і (опосередковано) перед народом.

Якщо президент, як вища посадова особа держави, обраний безпосередньо громадянами, він у межах законодавства також підзвітний парламенту. Цей звіт, зазвичай, реалізується у формі щорічного послання до парламенту, але може здійснюватися (за взаємною домовленістю між президентом та парламентом) в інших спосіб та з іншою регулярністю. Наприклад, президент може виступити в парламенті з представленням підписаної ним міжнародної угоди, яка потребує ратифікації парламентом. Президент, також може виступити у парламенті з поясненням своїх позицій у разі проведенням референдуму, оголошення війни, вступу до міжнародних організацій.

Президент в правовій державі повинен мати юридичні важелі впливу на законодавчий орган (парламент). Наприклад, він повинен мати право розпустити парламент та призначити згідно з конституційними нормами дострокові, позачергові парламентські вибори. Юридичним підгрунтям такого рішення президента може бути неспроможність парламенту зібратися на засідання, сформувати парламентську більшість, сформувати уряд чи ухвалити бюджет. Водночас, і парламент повинен мати право на імпічмент

(відсторонення) президента в разі доведеного юридичним шляхом порушення Конституції, державної зради чи неспроможності виконання ним своїх обов'язків за станом здоров'я.

Судова влада у правовій державі має бути не упередженим арбітром і повинна вирішувати спірні питання між законодавчою (парламентом) та виконавчою (президент, уряд) гілками влади, між громадянами та державними і самоврядними інституціями, на основі чинних у державі законів.

Пріоритет конституційних прав і свобод людини розглядається в рамках концепції правової держави в якості гарантії правового забезпечення основних прав і свобод людини та захисту виконавчою владою. Паризька хартія для нової Європи декларує, що кожна людина має право на висловлену свободу думки, совісті, переконань, поглядів, релігії, зібрань, пересувань і т. ін. Відповідно до цієї хартії кожна людина повинна мати право брати участь у демократичних, вільних і справедливих виборах, володіти приватною власністю, має право на працю і т. ін.

Без необхідних юридичних пістав ніхто не повинен затримуватися правоохоронними та іншими органами, кожна людина повинна мати правовий захист захист і можливість справедливого судового розгляду в разі офіційно висунутих їй правоохоронними органами звинувачень тощо.

Юридична взаємовідповідальність держави і громадянина тлумачиться як одночасне забезпечення виконання основних конституційних прав і свобод громадян з аналогічною відповідальністю останніх перед державою й суспільством. Забезпечення відповідальної політичної поведінки громадян здійснюється методами стимулювання, раціонального переконання, підвищення рівня загальної, політико-правової культури.

У разі невиконання загальноприйнятих юридичних норм загальної та політичної поведінки громадян правова держава повинна мати право застосовувати згідно із законодавством певні покарання і санкції.

Своєю чергою, держава має звітувати перед громадянами у формі звітів органів державної влади та самоврядування перед законодавчими і представницькими органами. У рамках цієї ж форми відповідальності держави вона повинна забезпечувати функціонування системи достовірного інформування громадян про свою діяльність (за винятком інформації, що становить державну таємницю), забезпечувати можливість судового оскарження дій влади (посадових осіб) за ущемлення прав громадян і т. ін. Зрозуміло, що кожна держава має свої окремі відмінності побудови структур влади та управління, однак загальнолюдські принципи вже сформулювано і вони стали надбанням загальносвітової політологічної та правової думки.

У діяльності правової держави виокремлюють політичні аспекти її формування (які є межею між демократією і тоталітаризмом) і власне правові аспекти, які полягають у тому, що, власне, держава (як джерело формування права) сама потрапляє під контроль права і стає правовим явищем на певному етапі розвитку правового суспільства.

Найрозвиненішим ступенем розвитку суспільства є соціальне правове суспільство у формі соціальної правової держави, в якій домінує безумовне верховенство права, абсолютне й непорушне панування принципів і цінностей правового соціального суспільства. Останнє характеризується не тільки досягненням високого рівня правосуддя та культури права, але й широкими правами людини в юридичному та соціальнлму контекстах.

У цьому зв'язку потрібно сформулювати концепцію соціальної правової держави, в основі якої, на нашу думку, лежать наступні основні **принципи соціальної правової держави:**

- верховенство права над діяльністю держави, громад і громадян;
- громадяни можуть робити все, не заборонене законом;
- держава і громада можуть робити те, що дозволене законом;

• правосуддя повинно бути незалежним і грунтуватися на основі презумпції невинності;

• держава і громади мають забезпечити гідні умови життя для всіх громадян;

• держава, громадяни, громади повинні нести спільну відповідальність за соціальні, екологічні, морально-етичні та соціально-психологічні за наслідки своєї діяльності.

Отже, проблема формування соціальної правової держави, як форми організації соціального правового суспільства (і вищої стадії суспільного розвитку), на нашу думку, полягає в оптимізації і комплексному використанні принципів соціальної і принципів правової держави з метою гармонізації системи управління суспільством та соціальними процесами з урахуванням загальної, політичної, правової, психологічної та економічної культури вказаного суспільства.

Принципи соціальної правової держави реалізуються через соціально-політичну діяльність, яка є провідним елементом політичної сфери суспільства, котра складається з політичних структур, політичних відносин, політичної культури та політичної свідомості. Соціально-політична діяльність здійснюється у будь-якому суспільстві. У тоталітарному та авторитарному вона здійснюється в умовах більшого чи меншого обмеження, а в демократичному – реалізується найбільш повно.

Характер соціально-політичної діяльності визначається наступними детермінантами:

а). об'єктивними: суспільними потребами, політичними, економічними, культурно-освітніми та іншими інтересами індивідів, соціальних груп, суспільства;

б). суб'єктивними: політичною свідомістю, правовою, політичною, економічною, психологічною культурою тощо.

Об'єктивні та суб'єктивні детермінанти соціально-політичної діяльності комплексно пов'язані між собою і системно визначають зміст, структуру, спрямованість і результативність соціально-політичної діяльності. Сфера здійснення соціально-політичної дія-

льності знаходиться у площині соціальної політики, а сама соціально-політична діяльність є різновидом політичної діяльності.

Отже, соціально-політична діяльність може роглядатися як різновид політичної діяльності, що спрямована на інтегральне узгодження соціально-політичних інтересів суспільства, індивідів, соціальних груп. Її сутність полягає не стільки у боротьбі за владу (хоча цей кон'юнктурний елемент теж є достатньо вагомим), скільки в регулюванні соціально-політичних відносин у суспільстві, узгодженні суспільних інтересів громадян, громади і влади по вертикалі і по горизонталі.

Соціально-політична діяльність здійснюється в межах соціально-політичної сфери суспільства, віддзеркалює систему соціально-політичних відносин у суспільстві і є похідною від реальних соціально-політичних процесів у суспільстві. Вона регулюється правовими, соціальними та психологічними нормами-регуляторами соціально-політичної діяльності. Результативність соціально-політичної діяльності залежить від наступних чинників:

• рівня об'єктивності інформації про стан соціально-політичних відносин у суспільстві;

• обраних цілей соціальної політики, технологій та засобів її реалізації;

• ухвалення соціально-політичних рішень з урахуванням прогнозування можливих наслідків соціальної політики;

• обраних соціально-політичних технологій;

• реалізації соціальної політики в конкретних соціально-політичних умовах;

• аналізу виконання ухвалених рішень та можливого корегування соціальної політики.

Соціально-політична сфера включає до себе: організаційно-функціональні чинники та процеси соціально-політичного розвитку.

До організаційно-функціональних чинників соціально-політичної сфери суспільства належать:

• утворення державних інститутів (парламенту, уряду, президентства, органів місцевого самоврядування) шляхом демократичного волевиявлення громадян;

• формування політичних партій, суспільно-політичних організацій, рухів;

• створення соціально-правових норм регулювання соціально-політичних процесів;

• організація системи управління соціально-політичними структурами.

До процесів соціально-політичного розвитку, на які спрямована соціальна політика і соціально-політична діяльність, належать:

• залучення громадян до соціально-політичної діяльності;

• розвиток соціально-політичних структур;

• забезпечення реалізації принципів соціальної справедливості;

• формування суспільної свідомості громадян;

• сприяння підвищенню довір'я до державних та соціально-політичних інститутів;

• гарантування реалізації прав та інтересів соціально вразливих верств населення (інвалідів, пенсіонерів, неповнолітніх, безробітних).

Виходячи зі змісту та сутності соціально-політичної діяльності ми можемо сформулювати її типологію:

а). радикальна соціально-політична діяльність (соціал-радикалізм: революція, контрреволюція, заколот), спрямована на докорінні зміни суспільної системи;

б). реформаторська соціально-політична діяльність (соціал-реформізм), спрямована на соціально-політичні зміни, що не підривають владу правлячої політичної еліти;

в). камуфляжна соціально-політична діяльність (соціально-політичні перевороти), що змінює склад правлячої політичної елі-

ти, не зачіпаючи соціально-економічного базису держави та її соціально-політичних структур.

Соціально-політична діяльність суб'єктів соціальної політики здійснюється під впливом наступних чинників:

- мотиваційної структури соціально-політичної діяльності;
- ідеології та соціально-політичнх доктрин;
- соціально-економічних умов;
- тиску та лобіювання з боку різних соціальних груп населення та суспільно-політичних структур;
- соціально-політичної культури;
- ментальності тощо.

Основу мотиваційної структури соціально-політичної діяльності становлять: знання соціально-політичних, економічних, психологічних умов, у яких суб'єкти політики реалізують соціальну політику, і система домінуючих у суспільній свідомості соціальних норм і цінностей.

Ідеологія, яка реалізується у формі соціально-політичних доктрин, пояснює зміст і мету соціально-політичної діяльності та спрямовує її на реалізацію конкретних завдань соціальної політики.

Соціально-економічні умови є надзвичайно важливим чинником здійснення соціальної політики та соціально-політичної діяльності, оскільки об'єктивно (стан економіки) і суб'єктивно (групи тиску) впливають на її зміст і сутність.

Важливий вплив на соціальну політику здійснюють такі чинники, як соціально-політична культура та ментальність нації, які створюють соціально-культурний та соціально-психологічний фон для реалізації соціальної політики та здійснення соціально-політичної діяльності.

Відповідно до видів соціально-політичної свідомості (наукової та буденної) виокремлюють теоретичну (політологічну, соціологі-

чну, законотворчу, науково-організаційну) і практичну (урядову, депутатську, громадську) соціально-політичну діяльність.

Соціально-політична діяльність в умовах демократії здійснюється у двох основних її формах: представницькій (парламентській, депутатській) і безпосередній (референдум). У теорії соціальної правової держави перевага, безумовно, віддається безпосередньому вільному волевиявленню громадян суспільства, але реальне життя свідчить про переважаюче використання представницьких форм здійснення соціально-політичної діяльності.

Представники різних ідейно-політичних течій по-різному ставляться до ідеологічних засад здійснення соціально-політичної діяльності. Наприклад, соціалісти й ліві ліберали виступають за перерозподільну справедливість, а консерватори вбачають у ній ущемлення свободи тих, хто своїми податками наповнює соціально-розподільчі фонди.

Окремо варто сказати і про таку дилему соціальної політики: ухвалювати непопулярні й жорсткі заходи, які піддаються жорсткій критиці громадськості, чи відмовитися від цих непопулярних дій, усвідомлюючи, що їх затримка буде погіршувати соціально-політичну ситуацію в державі?

Нагальна потреба здійснення постійного вибору в цій ділемі підводить нас до розуміння соціально-політичної діяльності не тільки з точки зору раціональних підходів здійснення соціальної політики, але й з точки зору врахування тенденцій громадської думки та домінуючих у суспільстві соціально-політичних та морально-етичних норм, соціально-політичної культури і ментальності.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. К. : Основи, 1998. 654 с.

2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна / В. Бебик. К. : Каравела, 2009. 496 с.

3. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

4. Бебик В. М. Соціально-правова держава: концепція, політика, принципи / В. М. Бебик, Н. С. Мякушко // Nauki Społeczno-Humanistyczne. Polsko-ukraińskie czasopismo naukowe. 2017. № 02 (14). С. 108–117.

5. Веймер Д. Л., Вайнінг Е. Р. Аналіз політики: концепції і практика / Девід Л. Веймер, Ейден Р. Вайнінг. К. : Видавництво «Основи», 2000. 654 с.

6. Волзер М. Безпека і добробут / М. Волзер // Сучасна політична філософія: Антологія / [упоряд.: Я. Кіш]. К.: Основи, 1998. С. 486-523.

7. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / Г. К. Колбеч ; [пер. з англ. О. Дем'янчук]. К. : КМ Академія, 2004. 128 с.

8. Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.] ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.

9. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. [енциклопедія]. К. : Парламентське видавництво, 2012. 808 с.

*10.*Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемшученка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. [2-е вид., доп. і переоб.]. К. : Генеза, 2004. 735 с.

*11.*Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. К. : Тандем, 1996. 240 с.

*12.*Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. Львів : Видавничій центр ЛНУ імені Івана Франка. 2007. 392 с.

2.3. Методологія дослідження соціальної політики держави

Політична наука розглядає методологію як інтегровану сукупність певних дій, що складаються в єдиний дослідницький процес вивчення і аналізу окремих подій, явищ і фактів, узагальнених відповідно до заявленої мети дослідження.

Методологічні підходи ґрунтуються на методологічних філософсько-світоглядних принципах і методах дослідження, які тісно пов'язані з даними принципами і аксіологічними критеріями, які використовуються в загальнонаукових і соціо-гуманітарних сферах дослідження.

У нашому випадку, коли ми беремося досліджувати такий складний феномен як соціальна політика, нам потрібно знайти такі методологічні підходи, які дозволять зафіксувати сутнісні характеристики соціальної політики, його відмінність по відношенню до йому подібних явищ, що обрані для вивчення. І методологія наукового дослідження дає змогу отримати характеристики компонентів наукового дослідження: об'єкта, предмета, мети, завдання дослідження, сукупності методів наукового дослідження на напрямків руху дослідження в процесі вирішення поставлених завдань, що поставлені перед дослідником.

Загалом, будь-яке дослідження складних об'єктів дослідження передбачає використання міждисциплінарних підходів і формулювання конкретної дослідницької програми на основі уточнення парадигми дослідження, тобто – методологічного напрямку дослідження, принципів і правил дослідження.

Науковий метод складаєься з методики (сукупності методів дослідження) і **методології** (технології використання методів).

Науково-дослідницька парадигма (методологічні орієнтири) багато в чому визначає зміст наукового дослідження. Наприклад, у середні віки політичну владу пояснювали теологічною парадигмою, яка передбачала божественне походження влади. Скажімо, св. Августин вважав, що уряд встановлено Богом через гріхи людства, він є необхідним злом для встановлення порядку в суспільному житті.

Конфліктна парадигма дослідження та аналізу політичної сфери суспільства грунтується на конфліктній сутності політичного життя, а політичний конфлікт розглядається як перманентний стан соціального організму.

Нормативно-ціннісна парадигма дослідження передбачає існування вагомого впливу етичних цінностей і норм на функціонування політичних інститутів та політичну поведінку громадян.

Інституційна парадигма передбачає домінантний вплив на політичне життя політичних інститутів: публічних (державних) органів і недержавних, а соціологічна парадигма відображає визначення змісту політичних явищ соціальним чинникам: соціальними структурами, ідеологією та культурою, котрі є предметом дослідження політичної соціології.

Антропологічна парадигма дослідження та аналізу політичної сфери суспільства передбачає наявність вагомого впливу на політичні процеси природних потреб людини в безпеці, їжі, житлі, одязі, житлі, вільному існуванні, задоволенні соціальних, духовних та культурних потреб.

А психологічна парадигма дослідження поєднує в собі наявність впливів на політичне життя особистісних механізмів політичної поведінки – ментальності, індивідуальних рис характеру, свідомих, підсвідомих і безсвідомих психічних процесів, політичної мотивації та інших чинників, що досліджуються політичною психологією.

Структурно-функціональна парадигма грунтується на впливі системних чинників (структури та функцій окремих елементів політичної системи), які знаходяться в дослідницькому полі структурно-функціонального аналізу. У рамках структурно-функціонального аналізу з метою оцінки саморегулювання та саморівноваги політичної системи оперують наступними параметрами: а). функціями досягнення мети; б). адаптацією системи до зовнішніх викликів; в). інтеграцією всіх елементів системи; г). регулюванням прихованих напружень системи. Теоретико-методологічною основою структурно-функціональної парадигми є, на думку Т. Парсонса, загальна теорія дії.

Системна парадигма дослідження та аналізу політичної сфери суспільства передбачає розгляд останньої в якості цілісності, що складається з певних елементів, які знаходяться в безперервній взаємодії між собою та навколишнім середовищем. В основі використання системного підходу знаходяться моделі, які пояснюють політичні процеси за допомогою аналогій, взятих з природничо-технічних наук - адаптація організму у навколишньому середовищі, інформаційно-керуюча система та ін. А сам системний підхід, по суті, є методологією пізнання політичних реалії і водночас – способом організації практичної діяльності на принципах загальної теорії систем.

Останні дослідження дещо уточнили сутність системної парадигми і почали розглядати суспільство як сукупність соціальних комунікацій Зокрема, як зазначав Т. Парсонс, найважливим процесом в соціумі є процес соціальної комунікації (рух інформації, знаків, символів). При цьому обмін інформацією між системами та підсистемами суспільства викликає структурні зміни в системах і є комунікаційним каталізатором суспільних процесів.

До використання системного підходу у політологічних дослідженнях в суспільній сфері переважно використовувалися категорії «тип правління» та «система правління», оскільки вплив державних структур на громадян держави був абсолютно одностороннім. Проте, з формуванням громадянського суспільства громадяни поступово почали впливати на державу, створюючи суспільні організації (політичні партії, профспілки, рухи), і таким чином стало ясно, що бездослідження впливу останніх на політичне життя суспільства системний аналіз буде неповним.

Системний аналіз методологічно пов’язаний з діалектикою, якій властиві ідеї універсальності, системності, цілісності, структурності та ін., котрі пронизують базові поняття і принципи діалектичного методу. У рамках системної парадигми використовують також системно-еволюційний підхід Н. Лумана, який описує динаміку еволюції суспільства, включаючи його політичну, економічну, соціальну та духовну сфери. У цьому випадку виокремлюють наступні еволюційні функції, які пов’язані з комунікацією: варіювання (зміна елементів системи), селекції (відбір набутих системою змін) і рестабілізації (закріплення нового стану еволюціонуючої системи).

Описуючи методологію та методи дослідження соціальної політики держави в певних історичних умовах ми повинні розглядати її в контексті взаємозв'язку політичних ідеологем та міфологем, домінуючих у даному суспільстві. У цьому зв'язку ми маємо розуміти, що ідеологеми – це ціннісно-раціональне бачення організації політичного життя з боку певних політичних сил, а міфологеми – не раціональне (фрагментарне, не системне) сприйняття і суб'єктивне тлумачення і бачення політичних процесів, подій, явищ і фактів об'єктами та суб'єктами політичної сфери суспільства.

Сучасна політична наука виокремлює наступні види ідеологем, які впливають на досліджувані нами проблеми здійснення соціальної політики:

а). глобальні ідеологеми (глобалістські, антиглобалістські, демократичні, авторитарні, тоталітарні, урбаністичні);

б). ідеологеми політичних доктрин, програм, течій (консерватизм, неоконсерватизм, лібералізм, неолібералізм, соціал-демократія, націонал-демократія, анархізм, фашизм, нацизм, комунізм, сіонізм, рашизм, релігійний фундаменталізм, лівий і правий радикалізм);

в). прикладні ідеологеми (є специфічною комбінацією різних видів ідеологем, які використовуються на нижчому рівні практичної політики в конкретній політичній діяльності: під час виборчої чи політичної кампанії, у роботі органів влади або інших політичних інституцій).

Ідеологеми досліджуються на основі методології вивчення і аналізу базових політичних цінностей, політичних доктрин, партійних програм, системи права і реально функціонуючих політичних структур в певному суспільстві, використовуючи методологічний арсенал політичної філософії, права, політичних наук.

Міфологеми вивчаються через вивчення настанов суспільної свідомості, використовуючи методологію політичної психології, політичної соціології та політичних комунікацій.

Важливим є використання методології політичного аналізу, яка передбачає здійснення політичного аналізу:

1). з глибинно-якісної точки зору:

а). пошукового політичного аналізу (при уточненні об'єкта і предмета дослідження);

б). описового політичного аналізу (при дослідженні характеристик і динаміки розвитку та еволюції політичної системи);

в). змістовного політичного аналізу (при виявлення причин і мотивації політичного розвитку і політичної поведінки);

2). з боку аналітичної праксеології:

а). ситуаційного політичного аналізу (при обмеженому часі і ресурсах);

б). стратегічного політичного аналізу (при виявлення макрополітичних закономірностей розвитку та еволюції політичної системи);

в). ціннісного політичного аналізу (при дослідженні базових і перспективних цінностей суспільства та умов реалізації певної соціальної політики держави).

На основі наведених вище дослідницьких парадигм виокремлюють наступні **методологічні підходи до вивчення і аналізу політичної сфери** певного суспільства, зокрема, соціальної політики держави:

1. Інституціональна методологія: конституційні дослідження, дослідження системи публічного (державного) управління, новий конституціоналізм (традиційний конституціоналізм, доповнений дослідженням неформальних структур);

2. Біхевіористична методологія: статистичний аналіз (контент-аналіз, факторний аналіз), опитування громадської думки (факторний аналіз, порівняльний аналіз), соціальні експерименти (соціальний, факторний і когнітивний карт-матричний аналіз), теорія ігор (психоісторія, психобіографія);

3. Системна методологія: структурний, функціональний і структурно-функціональний підхід до аналізу соціальної політики держави;

4. Методологія раціонального вибору: теорія суспільного вибору (грунтується на тезі, що індивід поводить себе егоїстично і не прагне досягнення загальних цілей) та теорію ігор (розглядає політичну боротьбу за виграш як гру з нульовою чи ненульовою сумою).

5. Методологія політичного дискурсу: міжперсональний діалог (як «мовна» чи «ідеологічна подія») і соціальний діалог (здійснюється через суспільні інститути між індивідами, групами, соціальними структурами).

Таким чином, ми маємо підстави можемо констатувати, що при дослідженні соціальної політики держави дослідницькі методологічні підходи мають ґрунтуватися на вивченні і аналізі наступних норм-регуляторів суспільного, у тому числі й соціального життя суспільства:

а). політико-правових (інституціональна методологія), соціально-політичних (системна методологія);

б). соціально-психологічних (біхевіористична методологія і методологія раціонального вибору);

в). соціально-комунікаційних (дискурсна методологія і частково – методологія структурно-функціонального аналізу в частині дослідження соціальних комунікацій).

При розгляді соціальної політики держави в умовах глобалізаційних перетворень, на нашу думку, варто використовувати основні підходи до розуміння сутності політики і політичного процесу як такого в контексті історичних умов та поведінки суб'єктів політики і досліджуваних часових вимірів.

Інституційний підхід – у рамках політичного процесу – пов'язаний з певними трансформаціями політичних інститутів влади, які здійснюються в історичних і хронологічних рамках та етапах політичного розвитку держави, які відповідають певним особливостям реалізації соціальної політики.

Біхевіористичний підхід може бути використаний у контексті ролі суб’єктів політики (окремих осіб або груп осіб), від яких залежить формування та реалізація певної державної соціальної по-

літики, звичайно, з урахуванням наявних у влади фінансово-матеріальних та інших ресурсів влади.

Зрозуміло, що ці рішення не можуть не враховувати громадську думку громадян (соціальних настанов і настроїв) з питань розробки та впровадження соціальної політики, соціальної та іншої безпеки нації тощо.

Системний підхід дає змогу комплексно вивчати складові елементи політичної, економічної, соціальної і духовної систем суспільної сфери, зв'язки між ними, особливості досліджуваних процесів, подій, явищ і фактів, специфіку їх змісту та функціонального призначення в рамках життєдіяльності політичної системи.

На цій методологічній основі встановлюються системні функціональні зв'язки між її елементами, котрі відображають властиві політичній системі якості єдності й цілісності, характерні саме для даної політичної системи та конкретної держави. Останнє, своєю чергою, дає можливості робити висновки і щодо соціальної політики, здійснюваної урядовими колами на даному історичному етапі розвитку держави.

Загалом дослідження проблем здійснення соціальної політики в умовах глобалізаційних перетворень здійснюється відповідно до принципів об'єктивності, історизму, конкретності, комплексності, принципу всебічності і ціннісно-орієнтаційному принципу.

Окрім того, досліджуючи соціальну політику сучасної держави в умовах еволюції розвиненого постіндустріального та інформаційного суспільства, на нашу думку, потрібно використовувати системні методологічні підходи до використання наступних наукових теорій:

- теорії соціальної держави, яка передбачає забезпечення соціальної безпеки громадян, створення достойних умов для реалізації соціальних прав людини, визнання суб'єктних публічних прав людини, забезпечення відповідальності держави перед своїми громадянами;

- теорії громадянського суспільства, котра передбачає безперешкодне функціонування недержавних громадських організацій, які виконують функції стримування тоталітарних тенденцій дер-

жави, цивілізованого тиску на урядові структури, впливають на розробку і впровадження соціальної політики держави;

• теорії масового суспільства – як альтернативи громадянському суспільству, яка дозволяє краще зрозуміти сутність політичних та соціальних процесів, які відбуваються в сучасному суспільстві і безпосередньо впливають на еволюцію та розвиток структур громадянського суспільства;

• теорії інформаційного суспільства, яке кардинально змінює не тільки систему соціальної комунікації в суспільстві, але й впливає на діяльність державних органів, структур громадянського суспільства і формування соціальної політики держави, яка набуває нових рис у контексті зміни парадигми соціальної безпеки окремих громадян, нації і держави.

Науково-теоретичні дослідження в системі політичних наук потребують підтвердження своїх гіпотез і моделей реальною політичною практикою. Саме тому ми солідаризуємося з концепцією, що головним механізмом отримання наукових знань про політичне життя та процеси є порівняльні дослідження.

У рамках цього методологічного напрямку виокремлюють порівняльно-зіставний метод (виявляє природу різнорідних об'єктів), історико-типологічне порівняння (виявляє типологію), історико-генетичне порівняння. У випадку аналізу такого складного явища як соціальна політика, безумовно, потрібно використовувати всіх ці підходи.

Розглядаючи соціальну політику, як важливий різновид політики менеджменту соціальної сфери, ми повинні зробити особливий наголос на здійсненні порівняльного аналізу моделей соціальної політики, її реалізації в національних державах, які знаходіться під тиском певних глобальних чинників і тенденцій.

Нормативний підхід в якості одиниці аналізу використовує все суспільство, але він не повною мірою дає змогу порівняти соціальні політики різних суспільств з точки зору використання політичних технологій досягнення соціальної стабільності й соціальної безпеки. Проте, слід відзначити, що нормативний підхід досліджує соціо-культурні цінності суспільства, які складають основу соціальної діяльності на практиці з урахуванням специфіки та ти-

пології цивілізаційних форм втілення соціальної політики на певних етапах цивілізаційного розвитку суспільства.

Таким чином, нормативний методологічний підхід створює нам дослідницьку базу для здійснення порівняльного аналізу цивілізаційно-ціннісних концепцій розробки і реалізації соціальної політики та подальшої оцінки впливу процесів глобалізації на соціальний розвиток конкретних суспільств, в основі соціальної політики яких лежать такі цінності, як соціальна справедливість, рівність, добробут, раціональність, прагматизм тощо.

Структурно-функціональний підхід, який використовує методологію системного аналізу, дозволяє дослідити, наприклад, особливості розподілу влади між різними політичними і соціальними (в нашому випадку) формальними структурами та інституціями, соціальними групами, економічними класами.

Соціальна система суспільства, яка складається із соціальних структур, соціальних відносин, соціальної культури та соціальної свідомості, визначає специфіку соціальної політики держави, яка охоплює освітню політику, політику соціальної безпеки, політику охорони здоров'я, політику зайнятості, політику соціального захисту (пенсіонерів, інвалідів, неповнолітніх) і т.ін.

У цьому контексті нам важливо дослідити особливості розробки та впровадження соціальної політики в контексті функціонування державних структур, політичних партій, профспілок, громадських організацій, груп тиску, з точки зору взаємозв'язку між соціальними потребами, законами, постановами уряду, діяльністю соціальних служб, наданих ними послуг, результатів впровадження соціальної політики, що все разом утворює соціальну систему суспільства як таку.

Оскільки порівняльна соціальна політика є, за своїм змістом і формою, системною і міждисциплінарною, це визначає потребу використання як кількісних – статистичних, соціологічних, соціально-економічних чинників, так і якісних – вивчення офіційних документів, історичних довідок, соціально-культурних, соціально-психологчних, соціально-географічних та інших чинників, які визначають і відповідну методологію аналізу соціальної політики.

Як наслідок, ми можемо визначити, що теоретико-методологічною основою порівняльного дослідження соціальної політики має бути методологія, принципи і методи структурно-функціонального аналізу, які дають можливість досліджувати проблеми соціальної політики як суспільне явище і структурно-диференційований системний об'єкт, цілісність якого складається із структурних елементів, що відіграють певні соціальні ролі в суспільній системі і мають своє унікальне системно-структурне і системно-функціональне призначення.

Цей підхід дає змогу виокремити складові елементи структури соціальної політики як складної і цілісної системи, пов'язаної в рамках соціальної системи суспільства певними соціальними потребами громадян, законами, постановами уряду, соціальними службами, суб'єктами соціальної політики, реальними послугами, результатами й наслідками вказаної соціальної політики.

У даному контексті, наприклад, ми можемо розглядати різні **моделі соціальної політики**: ліберальні та неоліберальні (Велика Британія, США), соціал-демократичні (Швеція), корпоративістські (ФРН) моделі соціальної політики – з точки зору наступних параметрів порівняльного дослідження:

- ідеологічного характеру моделі соціальної політики;

- специфіки організаційної та змістовної будови системи соціальної безпеки та надання соціальних послуг;

- особливостей суб'єктів і об'єктів соціальної політики;

- пріоритетів та тенденцій еволюції національної моделі соціальної політики в умовах глобалізації тощо.

Процеси розробки та впровадження соціальної політики держави в умовах глобалізаційних перетворень потребують визначення базових категорій соціальної політики, її сутності, функцій і типології.

На нашу думку, **соціальна політика** – це цілісна система засобів досягнення цілей соціальної політики політичними і державними інститутами, які здійснюють регулювання соціальної сфери суспільства, соціальних відносин у відповідності до певних ідейно-

політичних настанов, принципів та рішень, спрямованих на реалізацію соціальних інтересів та потреб особистостей, соціальних груп, класів та ін.

Ефективність державної соціальної політики, насамперед, визначається рівнем задоволення соціально-економічних і духовних потреб людей, соціальних груп та суспільства в цілому.

Особливе значення у контексті вивчення та аналізу державної соціальної політики мають дослідження соціальної природи влади, через призму якої здійснюють класифікацію органів влади: а). за розподілом повноважень гілок державної влади: законодавчі, виконавчі, судові; б). за технологією формування: виборні та призначені; в). за ієрархічним рівнем управління: центральні, регіональні та місцеві; г). за процедурами ухвалення рішень: одноосібні й колегіальні; д). за терміном діяльності: постійні та тимчасові.

Об'єктом соціальної політики держави виступає соціум суспільство, соціальні групи, окремі індивіди. Водночас, певні соціальні спільноти є й носіями, і суб'єктами соціальної політики. Держава формулює завдання соціального розвитку суспільства, здійснює законотворчу діяльність, яка регулює соціальну сферу суспільства, забезпечує її бюджетною та організаційно-управлінською підтримкою.

Однією з важливіших суспільних функцій соціальної політики є її захисна функція, яка полягає в гарантуванні прожиткового мінімуму людини: мінімальної заробітної платні, пенсій, адресної соціальної допомоги.

Соціальна політика будь-якої держави здійснюється через законодавчі акти та цільові соціальні програми. Її головні принципи (соціальної справедливості, *регулювання соціальних відносин, забезпечення основних економічних, політичних, соціальних прав і свобод людини) здійснюються* суб'єктами соціальної політики. Ними, насамперед, виступають спеціалізовані організації та установи держави, які реалізують соціальні функції. Але з розвитком громадянського суспільства до них додалися недержавні соціальні організації: профспілки, благодійні організації, корпорації, підприємства, релігійні організації тощо.

Соціальна політика, як така, спрямована на координацію функціонування політичної, економічної, гуманітарної та соціальної сфер суспільства при збалансованому функціонуванні ринку, держави і громадянського суспільства, з гарантованим рівнем соціального захисту та соціальної безпеки.

Соціальна функція держави розглядається, у контексті організації систем охорони здоров'я, соціального забезпечення непрацездатного населення (пенсіонерів, неповносправних, неповнолітніх, малозабезпечених), безробітних та ін. Соціальність держави проявляється в реалізації функцій політичної стабільності та підтримки громадського правопорядку на основі принципу соціальної справедливості (захисту суспільного устрою, правосуддя, боротьби зі злочинністю, діяльності правоохоронних органів).

Соціальність держави також має свої прояви і в реалізації провідних зовнішніх функцій держави, які полягають у забезпеченні її екзистенціальних інтересів (цілісності, безпеки, розвитку, міжнародних відносин тощо) у контексті створення умов для стабільного функціонування соціальної сфери.

Соціальна модель держави вважається розвиненою і ефективною в разі набуття ознак соціальної правової держави. Найоптимальнішою у взаємодії суспільства з державою вважається концепція соціальної правової держави, в основі якої лежать наступні принципи: верховенство права над діяльністю держави, громад і громадян; громадяни можуть робити все, не заборонене законом; держава і громада повинні робити те, що дозволене законом; правосуддя має бути незалежним і ґрунтуватися на презумпції невинності; держава і громади мають забезпечити гідні умови життя для громадян; держава, громадяни, громади повинні нести відповідальність за наслідки своєї діяльності.

У цілому, проблема формування соціальної правової держави полягає в комплексному використанні принципів правової та соціальної держави з метою гармонізації системи управління суспільством.

У дослідженні соціальної політики сучасної держави в контексті процесів глобалізації набувають пріоритетності наступні наукові теорії: а). теорії соціальної держави; б). теорії громадянсь-

кого суспільства; в). теорії масового суспільства г). теорії інформаційного суспільства.

Соціальна система суспільства, яка складається із соціальних структур, соціальних відносин, соціальної культури та соціальної свідомості, визначає особливості здійснення соціальної політики держави, що охоплює освітню політику, політику з охорони здоров'я, політику зайнятості, політику соціальної безпеки та захисту (інвалідів, пенсіонерів, неповнолітніх).

Теоретико-методологічною основою дослідження соціальної політики держави є методологія, принципи і методи структурно-функціонального аналізу, які дозволяють досліджувати соціальну політику як системний об'єкт і суспільне явище, цілісність якого складається з елементів, що мають своє структурне і функціональне призначення, пов'язане із соціальними потребами громадян, законодавчими актами, соціальними службами, суб'єктами соціальної політики, соціальними послугами і результатами здійснення соціальної політики.

Традиційно вважалося, що суб'єктами соціальної політики виступають спеціалізовані організації та установи держави, які реалізують соціальну функцію останньої [3; 19; 36]. Проте, з розвитком громадянського суспільства, перелік суб'єктів соціальної політики розширився за рахунок недержавних організацій, які реалізують функції соціальної політики. Останні, як показує успішний досвід підготовки української команди до Паралімпійських ігор 2016 року у Бразилії, можуть працювати більш ефективно, ніж державні організації та установи.

Захисна функція соціальної політики є найважливішою, оскільки полягає в гарантуванні прожиткового мінімуму громадянина. Це забезпечується встановленням відповідних рівнів мінімальної заробітної платні, пенсій та адресної допомоги в комунальній та транспортній сферах, системах охорони здоров'я.

Соціальна політика держави, насамперед, реалізується через розробку і ухвалення правових актів (законів, указів президента, постанов уряду), затвердження цільових соціальних програм за обов'язкової участі громадськості.

Ефективна соціальна політика держави є основою стабільності політичної системи. А розвинута соціальна політика є важливою частиною при розбудові соціальної держави. Окрема увага тут має бути приділена не захищеним верствам населення, насамперед, людям з особливими потребами.

Одним з головних принципів побудови соціальної держави в сучасних умовах є принцип соціальної справедливості, котрий виступає як найважливіший показник ефективності соціального розвитку та його базовий соціальний ідеал. Хоча варто відзначити, що питання соціальної справедливості є дуже важливими для будь-якого суспільства і держави.

Проте, ці процеси не є такими однозначними. як це здається експертам і радникам глобальних фінансово-економічних структур, що нав'язують українській владі ліберальну модель соціальної держави, пов'язуючи це з умовами надання чергових траншів кредитів. Ігнорування при виробленні соціальної політики держави показників соціально-економічного розвитку країни. ментальності та національної культури може привести до соціальних вибухів і урядові структури повинні системно вивчати ці проблеми, враховуючи світовий досвід і власні соціально-політичні та соціально-економічні реалії [199; 204].

Таким чином, соціальна політика, по суті, є політикою, спрямованою на координацію і узгоджене функціонування політичної, економічної та соціальної сфер суспільства в контексті збалансованого функціонування ринку, держави, ринку і громадянського суспільства, гарантування соціальної безпеки та соціального захисту громадян.

В Україні модель соціальної політики знаходиться поки що в стані свого розвитку на шляху від тоталітарно-соціалістичної патерналістської моделі – до формування соціально-ринкової моделі соціальної політики, яка формується під впливом глобалізаційних і євроінтеграційних процесів.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. К. : Основи, 1998. 654 с.

2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна / В. Бебик. К. : Каравела, 2009. 496 с.

3. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

4. Валевський О.Л. Держава і реформи в Україні: аналіз державної політики в умовах трансформації суспільства: монографія / О. Л. Валевський. К. : Вид-во НАДУ, 2007. 315 с.

5. Валлерстайн И. Миросистемный анализ: Введение / И. Валлерстайн ; [пер. Н. Тюкиной]. М. : Издательский дом «Территория будущего», 2006. 248 с.

6. Веймер Д.Л., Вайнінг Е.Р. Аналіз політики: концепції і практика / Девід Л. Веймер, Ейден Р. Вайнінг. К. : Видавництво «Основи», 2000. 654 с.

7. Габермас Ю. Структурні перетворення у сфері відкритости: дослідження категорії громадянське суспільство / Ю. Габермас ; [пер. з нім. А. Онишко]. Львів : «Літопис», 2000. 317 с.

8. Гелд Д. Моделі демократії / Д. Гелд // Демократія : антологія / [упоряд. О. Проценко]. К. : Смолоскип, 2005. С. 155–166.

9. Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.] ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.

*10.*Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман. СПб. : Наука, 2007. 648 с.

*11.*Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. [енциклопедія]. К. : Парламентське видавництво, 2012. 808 с.

*12.*Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. [2-е вид., доп. і переоб.]. К. : Генеза, 2004. 735 с.

*13.*Райт Г. Державне управління: [пер. з англ.] / Г. Райт К. : Основи, 1994. 191 с.

*14.*Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. 535 с.

*15.*Рубанов В.В. Теорія та методологія політичної аналітики : монографія / В.В. Рубанов. Х.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 236 с.

*16.*Рябов С.Г. Політологічна теорія держави / С.Г. Рябов. К. : Тандем, 1996. 240 с.

*17.*Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. Львів : Видавничій центр ЛНУ імені Івана Франка, 2007. 392 с.

18.Філософія політики : короткий енцикл. слов. / авт.- упоряд. Н.П. Андрущенко та ін. К. : Знання, 2002. 670 с.

РОЗДІЛ 3.
СПЕЦИФІКА ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В КОНТЕКСТІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ

3.1. Базові параметри та характеристики соціальної політики держави

Питання соціальної політики є надзвичайно важливими в умовах формування глобальної капіталістичної економіки та постіндустріального суспільства. Утім, глобалізація всіх сфер суспільного життя не тільки не знімає з порядку денного проблеми ефективності функціонування суспільної сфери, але й робить ці проблеми дуже важливими чинниками побудови соціальної економіки та задоволення культурних, духовних та матеріальних потреб людини.

Окрім того, питання регіональних та національних особливостей здійснення соціальної політики в умовах глобальних тенденцій стандартизації всіх сфер життя (економічної, політичної, соціальної, духовної) дедалі більше актуалізує важливість дослідження проблем розвитку національної соціальної сфери на тлі регіонального та національного спротиву глобальним тенденціям суспільного розвитку.

Проблеми вивчення та аналізу соціальної політики та її роль в управлінні соціальною сферою методологічно ґрунтуються на загально-соціологічних теоріях, які досліджують, насамперед, питання ефективності соціальної політики.

Вони, передовсім, спираються на концепцію солідарності Е. Дюркгейма, підхід В. Зомбарта, структурно-функціональний аналіз Т. Парсонса, системний підхід до інституціоналізації форм допомоги в розвитку суспільства Н. Лумана, аналіз соціально-класових відносин та ідею зменшення ролі держави К. Маркса, аналіз взаємодії системного і життєвих світів Ю. Хабермаса, дослідження проблематики ефективності соціальної політики в працях таких західних соціологів, як П. Абрахамсон, П. Алкок, П. Бурдьє, Н. Дікін, Г. Еспін-Андерсон, П. Розанваллон, Р. Титмусс, С. Хорт.

Важливі аспекти функціонування соціальної сфери держави та здійснення нею соціальної політики в сучасних умовах досліджувалися в працях таких зарубіжних вчених, як Р. Бар, Г. Беккер, М. Блауг, М. Блеунт. Т. Ганслі, Р. Гейлбронер, Є. Долан, Дж. Мінцер, Дж. Сакс, Л. Тароу та ін.

Значний внесок у поглиблення цієї тематики зробили й українські дослідники Л. Безчасний, Г. Башнянин,О. Березовська-Чміль, С. Вовканич, М. Долішній, С. Злупко, В. Кремень, В. Куценко, І. Лукінов, О. Макарська, І. Мандибура, Д. Неліпа, О. Панкевич, Я. Пасько,Т. Перглер, А. Плехник, Т. Семигіна, А. Сіленко, В. Скуратівський, О. Скрипнюк, О. Ткач, В. Цвих, Л. Четвериков, Л. Ярова та ін.

Проте наукові традиції дослідження проблем соціальної політики знаходяться переважно в площині аналізу останньої з точки зору соціологічних обстежень її впливу на соціальні результати функціонування суспільних систем.

Більшість дослідників сходяться на тому, що основними цілями соціальної політики будь-якої держави є максимальне збереження і відтворення «людського капіталу», тобто – фізичного, інтелектуального, духовного потенціалу країни та формування ефективної системи трудової мотивації нації.

Ефективна соціальна політика не тільки створює суб'єктивні (об'єктивні – реалії економіки) умови для формування повноцінного національного ринку, інтегрованого в глобальну та регіональну економіку, але й забезпечує продуктивне функціонування національної економіки та створює передумови формування розвиненого громадянського суспільства, особистої свободи та реальної демократії.

Загалом, виокремлюють три типи моделей соціальних систем, які ґрунтуються на наступних організаційно-функціональних принципах: класичному, кібернетичному і синергетичному.

Використання такої типології організаційно-функціональних принципів побудови будь-яких систем дає нам підстави виокремити класичну (механістичну), кібернетичну (адаптивну) і синергетичну (інноваційну) моделі соціальної системи.

Класична (механістична) модель соціальної системи характеризується слабкою структурною реакцією на зміни зовнішнього та внутрішньо системного середовища. Такі організаційні системи визначають конфліктом між бюрократією і змінами (інноваціями) та містять незначні можливості для розвитку.

Кібернетична (адаптивна) модель соціальної системи характеризується можливістю пристосування до змін зовнішнього та внутрішнього середовища і реагує на зміну ситуації адаптацією своїх організаційних структур на основі реалізації принципу негативного зворотного зв'язку.

Синергетична (інноваційна) модель соціальної системи характеризується активним реагуванням та гнучкою організаційною структурою, здатною оперативно змінювати мету своєї діяльності та власну організаційну структуру на основі принципу позитивного зворотного зв'язку.

Кожна модель соціальної системи, на нашу думку, характеризується своєю соціальною політикою, яка визначає особливості взаємодії:

- суспільства, соціальних груп та індивідів;
- держави і громадянського суспільства;
- економіки і соціальних груп та індивідів.

Об'єктом соціальної політики є відносини, процеси діяльності соціуму, що безпосередньо чи опосередковано впливають на соціальну стабільність суспільної системи, забезпечення соціальної безпеки людини, задоволення її соціальних потреб та інтересів, сприяння соціалізації особистості завдяки функціонуванню соціально-політичних інститутів, суб'єктів соціальної політики, збалансованого функціонування соціальної системи.

Держава, як суб'єкт та інструмент реалізації соціальної політики, повинна забезпечити ефективну взаємодію соціальних структур суспільства і бути гарантом здійснення ефективної соціальної політики.

Моделі соціальної системи пройшли достатньо тривалий процес еволюції. У соціальній державі (будівництво якої декларує

Конституція України) в основному вдається усунути асиметрію прав та обов'язків громадян, поєднати **принципи солідарності та особистої відповідальності**, досягти втілення як ліберальних, так і соціальних цілей. У сучасних умовах в основі виклику соціальній моделі, наприклад Німеччини, є уповільнення темпів росту ВВП, інші фактори є похідними.

Моделі соціальної системи виходять із сутнісної характеристики соціальної держави, яка може бути визначена як демократична, правова держава, соціальна політика якої спрямована на досягнення в суспільстві соціальної злагоди та справедливості.

А забезпечення добробуту суспільства в цілому, усіх соціальних груп та індивідів повинно здійснюватися на основі ефективної реалізації політики соціального партнерства, організації та здійснення державної влади на демократичних, правових засадах, досягнення соціальної справедливості на засадах оптимального поєднання економічної свободи та соціальної рівності.

Політико-правовими передумовами виникнення та розвитку соціальної держави є наявність у країні демократичного політичного режиму та розвиненого громадянського суспільства на конституційній, правовій основі. А доктрина соціальної держави логічно вписується в соціал-демократичну ідеологію з її поєднанням ефективної економіки та ефективної соціальної політики.

Основні принципи діяльності соціальної держави (принципи людської гідності, соціальної справедливості, субсидіарності, соціального партнерства, помірного державного втручання в економіку) можуть бути реалізовані за умов:

- визнання людини найвищою суспільною цінністю, достойне життя якої забезпечується державою;

- гарантування соціальної та економічної активності громадян – через забезпечення основних громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних прав.

Критично ставлячись до першого етапу становлення соціальної держави в Україні, ми все-таки можемо констатувати, що інститути громадянського суспільства сприяли розширенню числа тих, хто мав право на отримання соціальної допомоги, і сприяли

(хоча й частково) перетворенню держави на соціально відповідальний інститут.

Проте, формування в Україні спекулятивно-капіталістичної економіки та олігархічної демократії, знівелювало соціальну складову української держави, маргіналізувало партії соціал-демократичного і соціалістичного напряму і перетворило професійні спілки в закриті бюрократичні корпорації, які тіньовими методами фактично прислужуються олігархо-бюрократії.

Звісно, формування в Україні демократичного політичного режиму частково забезпечило реалізацію певних реформ у політичній та соціальній сферах, що призвело до створення мінімальних умов зародження в Україні соціальної держави та формування нових підходів до розуміння основних прав і свобод людини і громадянина та відповідних обов'язків держави на основі:

- послаблення централізованого державного управління та руйнації авторитарно-бюрократичної системи (з еволюцією в бік авторитарно-олігархічної системи);

- відмови від панування командно-адміністративних методів (з ослабленням ролі держави в усіх сферах життя);

- зростання соціальної активності громадян («Помаранчева революція» та «Революція гідності») і орієнтація на саморозвиток індивідів.

В економічній сфері після переходу України до формування демократичного політичного режиму поступово розпочались процеси роздержавлення, приватизації, дерегуляції, поширення свободи підприємництва та торгівлі, запровадження елементів вільної ринкової економіки (на засадах запровадження реалізації принципу приватної власності), що в цілому створило правові та економічні основи для формування базису соціальної держави в Україні.

Завдяки переходу до демократичного політичного режиму в Україні було створено певні умови для заснування соціально-трудових відносин на засадах соціального діалогу та формування системи соціального партнерства, яка передбачає активну участь держави в розвитку тристоронньої моделі системи соціального партнерства.

Остання стала базовою моделлю соціальної системи в західних країнах, котра ґрунтується на основі політики соціального партнерства, спрямованої на гармонізацію соціально-трудових відносин, попередження конфліктів між працівниками та роботодавцями, досягнення соціального миру і співробітництва, гарантування прав і свобод обох сторін.

Формування розвиненого громадянського суспільства потребує чималого часу і тому в перехідний період, за умов слабкої правової захищеності громадян та відсутності сталих демократичних традицій, особливого значення набуває роль держави як гаранта рівноправної участі всіх сторін системи соціального партнерства, що є важливим чинником розбудови соціально орієнтованої економіки та становлення соціальної держави в Україні.

У таких умовах політика держави має спрямовуватись на забезпечення відповідних умов діяльності профспілок і організацій роботодавців як суб'єктів соціального партнерства, гарантування економічної свободи громадян і запровадження тарифної автономії, утвердження солідарної системи участі суб'єктів соціального партнерства у виробленні соціальної політики та вирішенні соціально-трудових спорів.

Але реалізація цієї соціальної політики держави на страхових принципах, у поєднанні з адресним захистом малозабезпечених громадян, яке зараз має місце в Україні, повинно здійснюватися на основі прийняття збалансованої концепції соціальної, правової, демократичної держави, обов'язкової до виконання всіма суб'єктами соціальної політики.

У цьому зв'язку цікавими для нас можуть бути моделіі соціальних систем, збудовані наприкінці XX століття в країнах Центральної та Східної Європи (особливо в Польщі) – колишніх країнах так званого «соціалістичного табору».

Ці країни мають схожий з Україною історичний досвід «реального соціалізму», але й певні відмінності, пов'язані з власною специфікою створення організаційних форм соціального захисту тих груп населення (інфраструктурою ринку праці, зокрема, бюро з працевлаштування), які більше всього постраждали від «шокових» ринкових реформ.

Наприклад, польська модель соціальної політики передбачає створення системи багаторівневої соціальної діяльності на засадах місцевого самоврядування та соціальної ініціативи, що сприяє активізації родини і особистості, добровільних організацій, груп взаємодопомоги.

Саме ці суспільні інституції, відповідно до польської моделі соціальної системи, мають бути партнерами держави і місцевого самоврядування в забезпеченні та розподілі засобів для діяльності організацій, які надають соціальні послуги громадянам певних громад.

Польський Закон про соціальну допомогу від 29.11.1990 р. (із змінами від 04.01.1993 р.), створив нову базу функціонування системи соціальної допомоги за участю самоврядних структур, і ця децентралізація системи соціального захисту стала характерною ознакою національних моделей соціальних систем наприкінці XX – початку XXI століть.

Відповідно до вказаного вище закону на соціальну допомогу в Польщі можуть розраховувати наступні категорії громадян:

- непрацездатні за віком;
- непрацездатні через інвалідність;
- які виховують дітей, що потребують постійного догляду;
- які отримали інвалідність до досягнення ними 18 років (незалежно від матеріального стану цієї особи).

Розмір соціальної допомоги для громадян вказаних категорій складає 28 % від середньої заробітної плати, що є базовою для нарахування і перерахунку пенсії та поточної соціальної допомоги, а також різниці між доходами на одного члена сім'ї та мінімальною пенсією.

Тимчасова соціальна допомога надається особам або сім'ям у випадку, коли дохід цих людей (або дохід на одного члена сім'ї) не перевищує мінімальної пенсії або якщо їхній дохід і грошові ресурси, що знаходяться в їхньому розпорядженні, недостатні для задоволення життєвих потреб у випадку тривалої хвороби, інвалідності, неможливості працювати, за відсутності права на отримання

відповідної сімейної допомоги, а також в інших обґрунтованих законом випадках.

Органи місцевого самоврядування визначають термін, на який надається тимчасова допомога в розмірі 28 % від середньої заробітної плати. Відповідно до цього закону соціальна допомога тим, хто її потребує, надається родинам, які стають основними і найбільш чисельними клієнтами соціальних служб.

На відміну від «шокових реформ», здійснених в економічній сфері, польські законодавці реалізували національну модель соціальної системи еволюційним шляхом, поетапно передавши частину функцій і фінансів з державного рівня на рівень місцевого самоврядування, що дозволило виробити в Польщі достатньо ефективні механізми боротьби з безробіттям та соціальної допомоги сім'ям.

Зокрема, зміни в структурі соціальної допомоги (держава – місцеве самоврядування – профспілки – релігійні організації – ринок – родина) відбувалися еволюційно і поступово. А проекти реформування системи охорони здоров'я, пенсійного забезпечення, соціального захисту безробітних, захисту сім'ї, дитинства і материнства, протидії бідності, децентралізація прав і обов'язків суб'єктів соціальної політики були винесені на громадське обговорення.

Загалом, варто відзначити, що реформування ринку праці у країнах Європейського Союзу було з самого початку створення ЄС одним із пріоритетних напрямів соціальної політики. І ця діяльність у реформуванні соціальної сфери ЄС та національних держав, які входять до даного конфедеративного міждержавного утворення, не могла бути осторонь від глобальних тенденцій реформування соціальної сфери, провідником яких є діяльність Міжнародного валютного фонду, що диктує власні умови здійснення національної соціальної політики країнам-рецепієнтам кредитних ресурсів цієї глобальної фінансово-економічної інституції.

Але ці соціальні реформи проводилися з різною швидкістю. Найактивніше і найпослідовніше в цьому плані вирізняються Данія і Нідерланди, а найменш активною формально виглядає Норвегія. Проте, варто відзначити, що в цій країні вказані соціальні реформи в основному були вже здійснені у 80-х роках XX століття.

Існують в ЄС і певні проблеми узгодження особливостей формування національних моделей соціальних систем із загальними рекомендаціями керівних органів ЄС. Найбільше в цьому вирізняється Італія, яка хоча і входить до групи лідерів, але свої реформи національної моделі соціальної системи проводить переважно за своїми власними планами, а не за узгодженими рекомендаціями ЄС.

Відрізняється від інших країн ЄС своїм розумінням вирішення проблем соціального захисту і Франція, яка, на відміну від Польщі, акцент своєї діяльності у службах зайнятості перенесла на рівень місцевого самоврядування і передала управління вказаними службами французьким профспілкам.

Різнопорядковий рух країн ЄС у реформування моделей соціальних систем виявив і кілька парадоксів. Зокрема, здавалося б, що країни з високим рівнем безробіття (Іспанія, Португалія) мали б активніше здійснювати реформування своїх ринків праці, проте, найбільшу реформаторську активність проявили країни, в яких ця ситуація була більш-менш благополучною (Данія, Нідерланди).

Утім, не виключено, що це пов’язане з об’єктивними умовами – менш потужними економіками Іспанії та Португалії порівняно з Данією та Нідерландами.

У цілому варто зазначити, що реформа національних ринків праці і моделей соціальних систем у більшості країн ЄС носила досить фрагментарний і вибірковий характер. Основна увага у згаданих країнах переважно приділялася реформуванню активних програм зайнятості, систем страхування безробіття і робочого часу. Водночас, питання захисту зайнятості, формування заробітної плати і соціально-трудові відносини виявилися поза зоною реформ.

Свого часу програми навчання і перекваліфікації безробітних вважалися у світі найперспективнішими напрямами активної соціальної політики. Але згодом виявилося, що ефективність досить великих державних витрат на ці соціальні програми є доволі низькою. Головна причина цього, на думку експертів, полягає в ускладненні вимог до освітньо-професійних характеристик працівника, які не можуть бути реалізовані на короткострокових програмах навчання і не можуть бути дієвим засобом підготовки безробітного до нової трудової кар'єри.

Більше того, реальний практичний досвід засвідчив, що ці програми навіть сприяють зростанню вторинного безробіття (після перепідготовки), оскільки об'єктивно формують психологію завищених вимог в учасників програм навчання і перепідготовки безробітних – відносно рівня заробітної плати на новому робочому місці.

Відтак, основним напрямом реформування активних програм зайнятості в сучасних умовах стала соціальна політика, спрямована на скорочення термінів перебування безробітних у реєстрі служб зайнятості – на основі використання методології індивідуальних підходів працівників державної служби зайнятості до безробітних.

Практично в усіх країнах ЄС поступово була запроваджена система профілізації, що полягала у визначенні на ранніх етапах роботи з безробітними тих категорій безробітних, які потенційно можуть зіткнутися з особливими труднощами у працевлаштуванні, після чого переходила до створення індивідуального плану допомоги цим людям.

Важливим напрямом соціальної політики активізації стало посилення взаємозв'язку між активними і пасивними державними програмами зайнятості, коли участь безробітного в активних програмах розглядалась як своєрідний тест на його психологічну готовність працювати взагалі, що стала неодмінною умовою отримання допомоги з безробіття.

Ця мотиваційна готовність до праці була визначена одним з основних критеріїв для опосередкованого спрямування і підштовхування безробітного до активного пошуку роботи та зміни визначення прийнятної (на його думку) роботи.

Важливим напрямом реформування активних програм зайнятості стала тенденція координації діяльності служб зайнятості, які відповідають за активні програми, і соціальних служб із виплати допомоги з безробіття. Наприклад, у Німеччині та Великобританії навіть відбулося об'єднання цих двох соціальних інституцій.

Окрім того, чимала кількість європейських державних служб зайнятості (наприклад, у Данії та Норвегії) прийшла до висновку, що без участі приватних бюро працевлаштування питання вирішення проблем безробіття вирішити досить важко.

Проте, результати здійснення реформ у країнах ЄС у галузі використання активних програм зайнятості засвідчили, що внесені зміни не вирішують усіх проблем забезпечення зайнятості працездатного населення і теж є недостатньо ефективними в плані реалізації державної соціальної політики.

Ці програми виявилися досить витратними і недостатньо економічно ефективними, оскільки доля витрат на програму зі створення і субсидіювання робочих місць (найбільш критиковану) практично не змінилася, а згортання суспільних робіт відбулося на тлі збільшення державних субсидій приватним працедавцям для створення або збереження постійних робочих місць.

Зрозуміло, що вирішити проблеми зайнятості лише заходами активної політики практично неможливо, оскільки до активних програм залучається лише невелика частина безробітних. Важливим є й те, що працівники державних служб зайнятості не мають особливих стимулів до працевлаштування безробітних, оскільки наявні в них фінансові ресурси залежать від загальної кількості безробітних, а не від кількості тих, кому допомогли знайти роботу.

Важливу роль у функціонуванні моделі соціальної системи відіграють суспільні організації, зокрема професійні спілки та громадські організації, що опікуються проблемами власне соціальної системи суспільства: захистом соціальних прав працездатних і непрацездатних верств населення, освітою, формуванням соціальної культури та ін.

У цьому зв’язку для нас цікавим є досвід сусідньої Польщі, яка має приблизно таку ж кількість населення, близька Україні за культурою, ментальністю та досить тривалим перебуванням у так званому «соціалістичному таборі».

Особливу роль у польському суспільстві після революційних політичних і соціальних перетворень 80-х років XX століття відіграють профспілки, зокрема, незалежна самоврядна загальнопольська профспілка "Солідарність", керівний офіс якої знаходиться у Гданську. Ця досить відома у світі профспілка була політичним ядром боротьби проти радянської окупації, традиційно тяжіє до правового політичного спектру польського політикуму і підт-

римує правоконсервативний напрямок у розвитку національної моделі соціальної системи.

Окрім неї також існує Всепольське об'єднання профспілок, керівний офіс якого знаходиться у Варшаві. Це (офіціозне в минулому) профспілкове об'єднання симпатизує соціал-демократичному спектру польського суспільства і підтримує лівий напрямок у розвитку національної моделі соціальної системи.

Утім, традиційні політичні орієнтації та симпатії цих провідних профспілкових об'єднань країни не заважають їм консолідовано представляти інтереси польських робітників і службовців у базовій установі суспільного діалогу в Польщі – Тристоронній комісії з соціально-економічних питань, яка об'єднує державні структури, працедавців і профспілки в пошуках соціального діалогу в країні.

Хоча, варто відзначити, що після значної активності під час польської революції 80-х років минулого століття рівень громадянської та соціальної активності значно впав, і після 1989 року, за даними польських експертів, не більше 20% поляків беруть активну участь у діяльності вказаних вище структур громадянського суспільства.

Досить вагому роль у структурі польського громадянського суспільства відіграють громадські організації, які опікуються спортом, туризмом, і відпочинком (38,3%), освітою і вихованням (12,8%), культурою та мистецтвом (12,7%), соціальними послугами і соціальною допомогою (11,2%), охороною здоров'я (7,7%).

Зокрема, серед громадських організації, що займаються соціальними послугами, соціальною допомогою та охороною здоров'я, найбільше здійснюють свою діяльність у сфері:

- підтримки сімей із проблемами виховання, які знаходяться у скрутному фінансовому становищі, допомагають багатодітним сім'ям, втручаються у випадку насильства в сім'ї (45%, тобто 10,3% від загальної кількості всіх громадських організацій);

- надають допомогу інвалідам і хворим (42,3%, тобто 9,5% від загальної кількості вказаних організацій);

- займаються пропагандою здорового способу життя, профілактикою і медичною освітою, а також донорством (58% громад-

ських організацій, що працюють у сфері охорони здоров'я, тобто майже 11% від всіх громадських організацій).

Показово, що більше половини неурядових організацій Польщі отримують кошти для своєї роботи з бюджетів органів місцевого самоврядування, а після 2004 року важливим джерелом фінансування громадських організацій стало перерахування громадянами 1% податку на користь громадських організацій – під час складання річного податкового звіту.

Ця форма фінансування так званого третього сектору значною мірою забезпечує основу діяльності понад 6 тисяч громадських організацій (із приблизно 50 тисяч реально працюючих).

В Угорщині вибудувана модель соціальної політики, в якій будь-яка громадська організація, яка займається соціально значимою діяльністю (в освіті, медицині, соціальній сфері) може претендувати на державне фінансування практично так само, як і відповідна спеціалізована в цій сфері державна організація.

Такі державні субсидії надаються соціальним неурядовим організаціям за двома підходами: на конкурсній основі або без неї. Неурядові організації подають свої заявки до уряду, а потім, на основі рекомендацій комісії парламенту по громадських організаціях, угорський парламент вирішує, яким із них надати субсидії.

Указані експлуатаційні субсидії виділяються відповідно до заявленої кількості персоналу та офісних витрат на основі даних попереднього року і прогнозу потреб населення на наступний рік у відповідних соціальних послугах.

Такий же механізм надання експлуатаційних субсидій на наступний рік використовується у Франції для фінансування госпіталів і шкіл, які функціонують у формі неурядових, громадських організацій, але виконують важливу соціальну місію в суспільстві, надаючи відповідні соціальні послуги громадянам.

Існує й інший механізм фінансування громадських організацій соціальної спрямованості, коли останнім надаються державні бюджетні субсидії шляхом їхнього прямого включення до бюджету чи до певних категорій організацій, що мають бюджетне фінансування.

Критеріями ефективності соціальної політики, насамперед, є забезпечення соціальної безпеки суспільства, соціальних груп та окремих індивідів, що потребують допомоги, підвищення соціальної відповідальності та соціальних зобов'язань держави, бізнесу і особи.

Соціальна держава повинна брати на себе додаткові витрати на врегулювання проблем безробіття, працевлаштування і перенавчання працівників, які втратили місце роботи в результаті роздержавлення. У ряді окремих випадків, держава повинна брати на себе надання послуг жителям малонаселених районів (не вигідних для бізнесу) не тільки у сфері освіти і охорони здоров'я, але і в сфері торгівлі, транспорту, зв'язку тощо.

Важливою особливістю функціонування та розвитку національних моделей соціальних систем в умовах глобалізації є реалізація ефективної соціальної політики як процесу використання частини грошового доходу держави на потреби формування, збереження і відтворення інтелектуального капіталу шляхом забезпечення соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку індивіда, соціальних груп та суспільства в цілому.

Загалом, на нашу думку, соціальна політика (як різновид соціально-політичного процесу) поділяється на наступні **види соціальної політики**:

а) соціально-економічна політика – як процес розширення інституту суспільної власності;

б) соціально-функціональна політика – як процес розподілу частини чистого грошового доходу суспільства на забезпечення потреб соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку людини;

в) соціально-формаційна політика – як процес розширення суспільного сектору національної економіки.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Агарков О. Принцип соціальної справедливості як основа методології соціально-політичного маркетингу / О. Агарков // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2011. №4. С. 243-248.

2. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. К. : Основи, 1998. 654 с.

3. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна / В. Бебик. К. : Каравела, 2009. 496 с.

4. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

5. Бебик В., Агарков О. Політичний менеджмент суб'єктів соціально-політичного маркетингу // Політичний менеджмент. 2011. №6. С. 3–11.

6. Березовська-Чміль О. Соціально-політична складова в ідеології ліберально-демократичних та консервативних партій / О. Березовська-Чміль [Текст] // Науковий вісник Ужгородського університету. Політологія. 2009. Вип. 11. С. 89-94.

7. Веймер Д.Л., Вайнінг Е.Р. Аналіз політики: концепції і практика / Девід Л. Веймер, Ейден Р. Вайнінг. К. : Видавництво «Основи», 2000. 654 с.

8. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку / Ф. Гаєк // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Простір : Смолоскип, 2009. С. 20-35.

9. Дай Томас Р. Основи державної політики. / [пер. з англ. Г. Є. Краснокутського]. Одеса, АО БАХВА, 2005. 468 с.

*10.*Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / Г. К. Колбеч ; [пер. з англ. О. Дем'янчук]. К. : КМ Академія, 2004. 128 с.

*11.*Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.] ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.

*12.*Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман. СПб. : Наука, 2007. 648 с.

*13.*Нозік Р. Розподільна справедливість / Р. Нозік // Сучасна політична філософія: Антологія. К. : Основи, 1998. С. 239-276.

*14.*Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс. М. : Академический Проект, 2002. 832 с.

*15.*Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. [енциклопедія]. К. : Парламентське видавництво, 2012. 808 с.

*16.*Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. [2-е вид., доп. і переоб.]. К. : Генеза, 2004. 735 с.

*17.*Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. 535 с.

*18.*Рябов С. Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. К. : Тандем, 1996. 240 с.

*19.*Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. Львів : Видавничій центр ЛНУ імені Івана Франка. 2007. 392 с.

*20.*Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту / А. Сіленко // Людина і політика. 2000. № 2. С. 65–72.

21. Скуратівський В. А. Принципи соціальної політики / В. А. Скуратівський. К.: Вид-во НАДУ, 1997. 358 с.

22. Соловей Г. С. Поняття справедливості в універсалістській та партикуляристській етиці / Г. С. Соловей // Практична філософія. 2006. № 3. С. 146–153.

23. Фрідман М. Роль уряду у вільному суспільстві / Мілтон Фрідман // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Простір : Смолоскип, 2009. С. 774–784.

24. The Blackwell Encyclopaedia of Political Science / Ed. by V. Bogdanor. Cambridge, Massachusetts: BasilBlackwell, 1992. 667 p.

13. Palmer M. Comparative politics. Political economy, political culture, and political interdependence / M. Palmer. Itasca: F. E. Peacock Publishers, Inc., 1997. 648 p.

14. Ponton G. Introduction to Politics / G. Ponton, P. Gill. Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell, 1989. 300 p.

15. Pojman Louis P. Global Political Philosophy / Louis P. Pojman. NY: McGraw-Hill Companies, Inc., 2003. 249 p.

3.2. Моделі соціальної політики держави

Ми вже відзначали раніше, що використання методології системного аналізу, зокрема, структурно-функціонального аналізу, дає змогу виокремити кілька моделей соціальної політики держави (див. табл. 2.1.).

Зокрема, виокремлюють наступні моделі соціальних систем, реалізовані в суспільній практиці:

а) класичну або механістичну, котра визначається слабкою і недостатньо ефективною реакцією соціальної системи на зміну зовнішнього та внутрішньо суспільного середовища, перманентним конфліктом між бюрократією та необхідністю здійснення інновацій, досить незначними можливостями для розвитку;

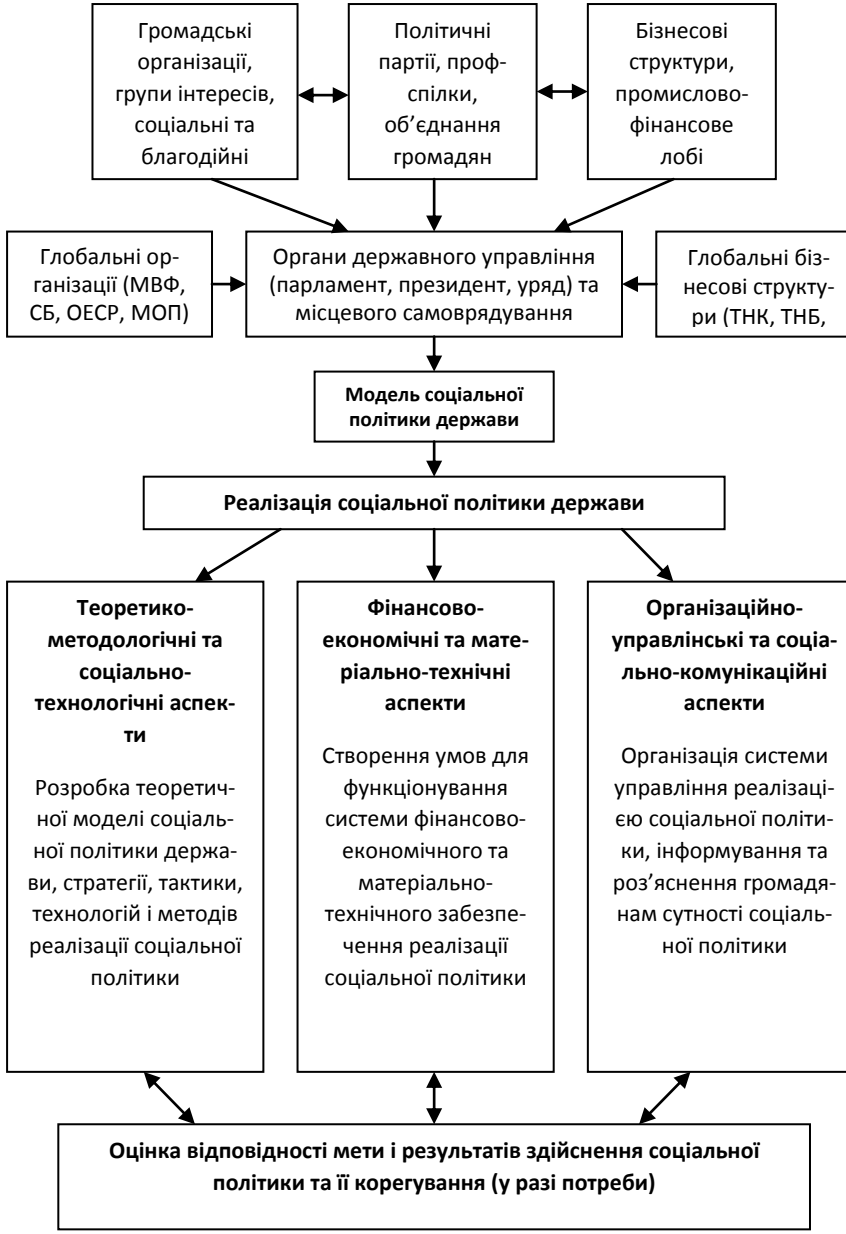
б) кібернетичну або системну, котра характеризується достатньо динамічною соціальною реакцією на зміни зовнішнього та внутрішнього суспільного середовища;

в) синергетичну, яка адекватно, оперативно та інноваційно реагує на зміну зовнішнього та внутрішньо суспільного середовища, достатньо гнучко змінює свою організаційну структуру, функції, форми і зміст соціальної діяльності.

Відповідно до базової моделі соціальної системи, прийнятої за основу в тому чи іншому суспільстві, ми можемо (на підставі використання класичних політологічних методів порівняння та екстраполяції) здійснити типологізацію сучасних моделей соціальної політики. Але перед тим варто звернути увагу на змістовне розуміння функціонування моделі соціальної політики держави та вплив її окремих складових елементів на окремі аспекти реалізації соціальної політики держави (табл. 2.1.).

Таблиця 2.1.

Модель соціальної політики держави

Як можна побачити з табл. 2.1. модель соціальної держави затверджується та реалізується органами державного управління (парламентом, президентом, урядом) та органами місцевого самоврядування.

На всіх етапах формування та реалізації моделі соціальної держави вагомий вплив на ці процеси здійснюють:

І. Національні структури:

• політичні партії, профспілки, об'єднання громадян;

• громадські організації, групи інтересів, соціальні та благодійні фонди;

• бізнесові структури, фінансово-промислове лобі;

ІІ. Глобальні структури:

• глобальні міждержавні та міжнародні організації: Міжнародний валютний фонд (МВФ), Світовий банк (СБ), Організація економічної співпраці і розвитку (ОЕСР), Міжнародна організація праці (МОП) та ін.;

• глобальні бізнесові організації: транснаціональні корпорації (ТНК), транс-національні банки (ТНБ), фінансово-промислові групи (ФПГ) та ін.

Саме під комбінованим впливом національних і глобальних структур формується модель національної соціальної політики, на яку суттєво впливають умови соціально-економічного розвитку країни та глобальна соціально-економічна кон'юнктура.

Реалізація національної соціальної політики держави містить наступні аспекти:

1. Теоретико-методологічні та соціально-технологічні аспекти, які полягають у розробці теоретичної моделі соціальної політики держави, стратегії, тактики, технологій і методів реалізації соціальної політики;

2. Фінансово-економічні та матеріально-технічні аспекти, які полягають у створенні умов для функціонування системи фінансо-

во-економічного та матеріально-технічного забезпечення реалізації соціальної політики;

3. Організаційно-управлінські та соціально-комунікаційні аспекти, які полягають в організації системи управління реалізацією соціальної політики, інформування та роз'яснення громадянам сутності соціальної політики.

Після розробки та запровадження моделі соціальної політики держави обов'язково проводять моніторинг її функціонування, проводять оцінку відповідності мети і результатів здійснення соціальної політики та здійснюють (у разі потреби) її корегування.

Моделі соціальної політики держави традиційно досліджують, використовуючи такі суспільні індикатори, як модель соціальної держави, зміст і сутність соціальної політики держави, аналізуючи їх через призму ціннісних ідеологем, що переважають в ідейно-політичній сфері даної соціальної держави.

Дослідники вказаної проблематики виокремлюють кілька підходів, здійснюючи класифікацію моделей сучасних соціальних держав на основі використання трьох базових моделей соціальної політики: ліберальної, соціально-демократичної та корпоративістської.

Моделі соціальної політики базуються на відповідних політичних ідеологіях, які є світ-сприймальною основою політики і постають у формі раціонально-ціннісної мотивації політичної діяльності та поведінки.

Функції ідеологій у суспільній сфері:

- орієнтаційна (спрямовує людську діяльність);
- мобілізаційна (мобілізує суспільство на реалізацію ідей);
- інтегративна (узгоджує суспільні інтереси);
- амортизаційна (послаблює соціальне напруження);
- соціально-представницька (представляє інтереси певних соціальних груп);

• пропагандистська (створює позитивний імідж суб'єктам політики).

Ідеологія лібералізму, яка покладена в основу ліберальної моделі соціальної політики, ґрунтується на наступних чинниках:

• соціальний оптимізм, впевненість у необхідності позитивних змін у суспільстві;

• широкі права й свободи людини;

• індивідуалізм і висока політична відповідальність громадян;

• принцип свободи приватної власності;

• обмеження функцій держави та влади чиновників;

• толерантність, політичний та релігійний плюралізм.

У «чистому» вигляді в сучасних умовах лібералізму не існує, а **типологія лібералізму** має наступні обриси:

• ліберальний консерватизм (визнання необхідності існування вільного ринку і забезпечення широких прав людини);

• консервативний лібералізм (визнання необхідності існування змішаної економіки);

• ліберальний лібералізм (декларування необхідність великих урядових видатків на реалізацію соціальних програм);

• економічний лібералізм (із нерегульованим чи регульованим ринком);

• лібералізм правової держави (правове забезпечення ліберальних свобод);

• соціал-лібералізм (необхідність реалізації соціальних прав громадян);

• радикал-лібералізм (ринок – як результат антагонізму між потребами і можливостями);

• інституціональний лібералізм (обмеження ролі держави, денаціоналізація і дерегламентація).

Отже, ідеологія лібералізму базується на принципах індивідуальної свободи особистості в економіці та політиці, конституційному порядкові та народному суверенітеті, коли кожен громадянин (прямо чи опосередковано) впливає на формування уряду та ухвалені політичні рішення.

Ідеологія соціальної демократії (демократичного соціалізму) була досить популярною у світі протягом XX столітті та була реалізована в наступних концепціях соціалізму:

- самоуправлінський (латинський або середземноморський: Франція, Італія, Іспанія, Греція, Португалія) соціалізм – з акцентом на самоврядування;

- функціональний (скандинавський: Швеція, Норвегія, Данія, Ісландія, Голландія, Фінляндія) соціалізм – з акцентом на обмеження прав і повноважень власника;

- інтегральний соціалізм (Австрія, Німеччина) – з акцентом на необхідності побудови соціальної держави і узгодженням матеріальних інтересів громадян соціальної держави – з потребами людей у сучасних умовах.

В основі ідеології соціальної демократії знаходяться принципи свободи, справедливості та солідарності, які принципово відрізняють її від ідеології лібералізму. В ідеології соціальній демократії соціальна політика розглядається не як послуга з боку держави, а як прямий соціальний обов'язок держави.

Відтак соціальна політика розглядається як похідна від наданих громадянам соціальних прав, котра реалізується через механізми перерозподілу прибутків на користь верств населення, що потребують соціального захисту та соціальної підтримки.

Ідеологія консерватизму має дещо іншу (культурно-ментальну) природу, ніж лібералізм і соціалізм (соціал-демократія). На відміну від лібералізму (політична доктрина буржуазії) та соціалізму (політична доктрина пролетаріату) консерватизм має іншу соціально-психологічну та соціальну базу, зорієнтовану на перших етапах свого формування на збереження традиційних моральних і матеріальних цінностей, характерних для певного

суспільства, пристосування нових політичних ідей до вже існуючих традицій і суспільних інститутів.

Проте згодом, особливо після Першої світової війни (1914-1917 років) ідеологія консерватизму поступово пережила певний ренесанс і фактично перетворилася з консервативної на еволюційну, а сам консерватизм (у формі неоконсерватизму) взяв на озброєння окремі ідеї та цінності лібералізму та соціальної демократії.

На перших етапах свого розвитку (в епоху становлення капіталізму) консерватизм інтегрував ринкові ідеї вільної конкуренції, а після економічної кризи початку XX століття запозичив ідеї державного регулювання економіки та відповідних соціальних реформ.

Після Другої світової війни (1939-1945 років), коли настали часи кризи комуністичних та соціал-демократичних і кейнсіанських моделей суспільного розвитку, цей ідеологічний вакуум заповнили ідеології право-консерватизму і неоконсерватизму, які сформувалися на ідейних засадах право-консерватизму, традиціоналістського консерватизму та неоконсерватизму.

Таким чином, можна відзначити, що ідеологія сучасного консерватизму (право-консерватизм, нео-консерватизм) декларує підтримку вільної конкуренції та відповідних соціально-економічна відносин у суспільстві, підтримує сильну владу і державу – за умов реалізації прав і свобод людини – водночас підтримує традиційні національні цінності (родину, громаду, церкву), які фактично знаходяться під руйнівним впливом економіки вільного ринку.

Наприклад, традиціоналістський консерватизм представлений в ідеології консерватизму патерналістським крилом англійського торизму, французьким голлізмом, німецькими право-консерваторами і соціал-консерваторами.

Фактично, у соціально-філософському контексті **ідеологія консерватизму** виходить з принципів недосконалості людської природи, яка обґрунтовує наступні тези:

- правомірність соціальної нерівності;
- необхідність існування ієрархічності суспільних відносин;

• потребу в підтримці моралі, релігії, традиції як чинників впливу на поведінку людини;

• тлумачення соціального порядку як наслідування традиційних моделей влади і суспільних відносин;

• потребу в існування сильної держави, яка має захищати власність і життя громадян, соціальний порядок і законність, традиційні соціокультурні норми;

• елітарність управління, оскільки пряма демократія є недосконалою, а лідерські якості дані не кожному тощо.

Однак, цікаво зауважити, що сучасні консерватори і комуністи (які є ідеологічними антагоністами) виступають прибічниками більшого державного регулювання суспільного життя, ніж ліберали та соціал-демократи.

Як видно з інформації, наведеної вище, провідні ідеологічні доктрини сучасності часто запозичають одна в одної окремі елементи, що знаходить свій прояв у конкретних моделях соціальної політики з урахуванням національних традицій, культури і ментальності окремих націй і держав. Серед цих моделей соціальної політики виокремлюють: корпоративістську, ліберальну та соціал-демократичну моделі.

Корпоративістська модель соціальної політики базується на коаліції працедавців і працівників, коли соціальні послуги надаються за місцем роботи працівників, які мають високий рівень заробітної платні. Високий рівень витрат державного бюджету на соціальну сферу підтримує і держава. Водночас, характерною ознакою цієї моделі соціальної політики є достатньо низький рівень зайнятості населення, що компенсується відповідними соціальними програмами.

Ліберальна модель соціальної політики, яка ґрунтується на ідеології вільного ринку, забезпечує реалізацію рівних можливостей і шансів для самореалізації індивідів. Соціальна роль держави у реалізації ліберальної моделі соціальної політики полягає у створенні відповідних умов для самореалізації індивідів.

Рівень державних витрат на соціальну сферу в такій моделі соціальної політики є достатньо низьким. Низькою є й заробітна платня працівників, хоча досить високим вважається рівень зайнятості. Разом із тим обсяги соціального захисту людей із боку держави суттєво скорочуються, оскільки в умовах такої моделі соціальної політики держава бере на себе лише функції, які не може забезпечити собі індивід чи родина.

Соціал-демократична модель соціальної політики, яка ґрунтується на ідеології широкого суспільного компромісу, базується на розумінні держави, що здійснює опіку над громадянами, здійснює соціальний розподіл і забезпечує певні соціальні виплати заради реалізації принципів соціальної справедливості та подолання нерівності, яка виникає під час розподілу соціальних благ, економічних та соціальних ресурсів.

За умов реалізації цієї моделі соціальної політики підтримується високий рівень зайнятості та високий рівень заробітної платні. Достатньо високим є й рівень державних витрат на здійснення соціальної політики.

Сучасні демократичні держави серед своїх пріоритетних завдань реалізації соціальної політики декларують наступні завдання:

- забезпечення своїм громадянам гідних умов життя;
- створення умов для самореалізації особистості та визнання людини суб'єктом соціальної політики;
- здійснення соціального захисту громадян, які потребують підтримки;
- забезпечення принципів соціальної справедливості;
- компенсація недоліків функціонування ринкового розподілу соціальних благ;
- забезпечення соціально-політичної стабільності в країні;
- підтримка соціального балансу та зниження рівня соціальної напруженості в суспільстві;

• співпраця держави і структур громадянського суспільства в управлінні соціальними конфліктами та розв'язанні соціальних проблем.

Проаналізувавши ідейно-теоретичні засади абстрактних моделей соціальної політики, варто познайомитися з конкретними національними моделями соціальної політики, вибудованими відповідно до національних традицій, культури і ментальності.

Модель соціальної політики ФРН належить до моделей корпоративістського типу (інша назва – континентальна модель), яка характеризується обов'язковим солідарним соціальним страхуванням, основною ідеологічною домінантою якої є прив'язаність розміру пенсії до трудового стажу людини.

У цій моделі комбіновано використовуються певні соціально-демократичні та ліберально-консервативні компоненти і вибудувані універсальні соціальні програми. Упроваджене приватне пенсійне страхування та медичне обслуговування.

Основними рисами соціальної політики ФРН є наступні показники:

• обов'язкове солідарне соціальне страхування (до двох третин соціальних витрат), яке здійснюється неприбутковими, формально незалежними фондами, котрі мають певний ступінь автономності, звітують і відповідають за свій бюджет;

• активна діяльність асоціацій працедавців і профспілок, як соціальних партнерів, що представляють інтереси працюючих і сприяють укладанню колективних трудових угод;

• наявність системи координації, переговорів і домовленостей між корпоративними суб'єктами, як соціальними партнерами (автономія котрих гарантована Конституцією), з фондами, що уповноважені на виплату допомоги в разі тимчасової втрати працездатності;

• переважання волонтерських організацій у наданні індивідуальних соціальних послуг.

Система соціального забезпечення ФРН є змішаною і об'єднує державні, приватні, професійні та волонтерські інституції. А ідеологія соціальної політики базується на соціально-ринковій економіці та прив'язці до трудового стажу людини. Вона реалізує кон-

цепцію «чоловіка-годувальника», в якій соціальне страхування поширюється на членів родини.

В основі соціальних програм ФРН – грошова допомога та соціальні послуги, які фінансуються переважно з внесків системи соціального страхування та місцевих податків.

Більшість програм соціального забезпечення ФРН входить до національної системи солідарного соціального страхування, яка здійснює пенсійне забезпечення за віком, за інвалідністю, у втраті годувальника, за хвороби, народженні дитини, травмі на виробництві, безробітті. А допомога сім'ям із дітьми здійснюється через універсальну соціальну програму.

Однією з цілей соціальної політики ФРН, яка об'єктивно зацікавлена у відтворенні кваліфікованої робочої сили, є зменшення соціальної нерівності в суспільстві, яка вирішується через систему оподаткування та матеріальну допомогу малозабезпеченим сім'ям.

Соціальну допомогу надають управління із соціального забезпечення (окрім безпритульних, що можуть розраховувати лише на приватну чи громадську благодійну допомогу). А допомогу з безробіття надають управління з працевлаштування (окрім тих категорій безробітних, які пропрацювали менше, ніж півроку). Вагомою в цих процесах лишається роль профспілок.

Соціальна політика ФРН у цілому продовжує орієнтуватися на соціальне страхування та соціальне партнерство, але кризові явища поступово додають до цього варіанту корпоративістської соціальної політики дедалі більше неоліберальних елементів. А поступовий допуск приватних структур до сфери освіти, охорони здоров'я, соціального страхування, пенсійного страхування, медичного обслуговування свідчить про еволюцію німецької моделі соціальної політики в бік від традиційної соціальної ринкової держави.

Модель соціальної політики Великої Британії належить до ліберального типу і характеризується адресною соціальною допомогою, котра реалізується через універсальну систему та подвійну систему соціального страхування, з елементами ідеології неолібералізму, консерватизму та ліберал-демократизму, з тенденцією посилення ролі недержавних (комерційних і некомерційних) організацій із надання соціальних послуг.

Британську модель соціальної політики вважають класично антиколективістською, інколи її називають залишковою або умовно-ліберальною. Ця модель соціальної політики характеризується підтримкою громадян, які не можуть самі себе забезпечити, через фінансування за рахунок соціальних програм – переважно з коштів державного бюджету (із податків).

Реалізація британської моделі соціальної політики і відповідна підтримка належного рівня життя громадян цієї країни забезпечується через регулювання системи та рівня оплати праці, здійснення грошових виплат, надання кредитів та знижок в оплаті соціальних послуг, залучення благодійних коштів; надання соціальних послуг із соціального обслуговування та працевлаштування тощо.

Зрозуміло, що британська модель соціальної політики (як і в будь-якій іншій країні) змінюється залежно від ідеологічних настанов правлячої політичної сили, яка формує парламентську більшість і британський уряд та визначає базові пріоритети соціально-економічного розвитку країни.

Консерватори, зазвичай, виступають за обмеження ролі держави в економіці, за підтримку бізнесу, захист традиційних сімейних цінностей та скорочення фінансування соціальних програм.

Лейбористи традиційно виступають за збереження керівної ролі держави в соціально-економічній сфері, вирівнювання соціального розшарування, підтримку соціальних програм у сфері освіти, охорони здоров'я, працевлаштування.

Наприклад, під час правління консервативного уряду М. Тетчер (1980-1990 рр.) система надання соціальних послуг у «державі добробуту» була реформована на ринково-конкурентних засадах. Це здійснювалося шляхом створення змішаної, державно-приватної системи охорони здоров'я, соціального страхування, пенсійного забезпечення, поширення свободи вибору навчальних планів і програм у шкільній освіті.

Подальший прихід до влади лейбористського уряду на чолі з Т. Блером характеризувався соціальною політикою на засадах комбінування ідейно-соціальних цінностей класичного лейборизму з реаліями розвиненої ринкової економіки на глобалізаційних заса-

дах, встановленні взаємовідповідальних зв'язків між соціальними правами громадян та їхніми зобов'язаннями перед суспільством.

Модель сучасної соціальної політики Великої Британії, за нашими висновками, характеризується об'єднанням різних типів програм:

- соціального страхування (соціального забезпечення у випадку травми на виробництві);

- адресної соціальної допомоги (податкового кредиту працюючим сім'ям);

- універсальної системи соціальної допомоги (допомоги на дитину);

- подвійної системи соціального страхування (пенсій, виплат через втрату працездатності);

- посилення ролі в соціальній сфері недержавних (некомерційних) громадських організацій, волонтерських і приватних соціальних служб;

- формування суспільства знань (інформаційного суспільства) та відповідного рівня освіти громадян тощо.

Модель соціальної політики США експерти відносять до ліберальних (точніше, неоліберальних) моделей, які не мають загально-національної, уніфікованої системи соціального забезпечення і обов'язкового солідарного соціального страхування.

Водночас, варто виокремити наступні федеральні соціальні програми США, які діють на території всієї країни: соціального страхування, державної допомоги, охорони материнства і дитинства.

Північно-американська модель соціальної політики є «жорстко ринковою» і ґрунтується на раціонально-мінімалістських підходах до питань соціального забезпечення та соціального захисту, поєднує фінансово різнопланові та різновагові державні, локальні, комерційні та благодійні соціальні програми.

Специфікою цієї моделі соціальної політики, порівняно з європейськими моделями, є надання допомоги з харчування та медичного забезпечення малозабезпеченим верствам населення.

Модель соціальної політики США спирається на індивідуалізм і мінімальну соціальну допомогу з боку держави тим громадянам, яких не хочуть або не можуть забезпечити приватний капітал і ринок.

Вона характеризується комплексним використанням елементів ліберальної та консервативної ідеології в соціальний сфері, активним використанням приватних соціальних служб, купівлею соціальних послуг самими користувачами на ринку соціальних послуг (освіта, охорона здоров'я, пенсійне забезпечення за віком).

Базовими характеристиками північно-американської моделі (як неоліберальної моделі) соціальної політики вважають наступні ознаки:

- відсутність уніфікованої системи соціального забезпечення, мінімізація ролі держави в розв'язанні соціальних проблем громадян;
- здійснення федеральних соціальних програм на рівні суб'єктів федерації (штатів) із подвійним фінансуванням із бюджетів держави та штатів;
- обов'язкове солідарне соціальне страхування, яке є джерелом для виплат пенсій, допомоги малозабезпеченим, оплати медичного обслуговування пенсіонерів;
- перевірка в усіх програмах соціальної допомоги стану матеріального забезпечення і засобів існування громадян;
- розгалужена система добровільного медичного страхування, частково регульованого державою;
- система приватних (прибуткових і неприбуткових) соціальних закладів, які надають платні соціальні та медико-соціальні послуги;
- поширена практика діяльності благодійних та волонтерських організацій, підтримуваних на законодавчому та фінансово-податковому рівні;

• вагомі корпоративні впливи на федеральні та регіональні соціальні програми тощо.

Водночас, на початку XXI ст. після обрання президентом США Д. Трампа вчені заговорили про ренесанс демократичного соціалізму, який зруйнував класичний політичний поділ американського політикуму на республіканців і демократів, породивши консервативних і ліберальних республіканців, поміркованих і лівих демократів, що не може не впливати на еволюцію американської моделі соціальної політики.

Модель соціальної політики Швеції є за своїм змістом соціал-демократичною і характерною для країн Північної Європи. Вона характеризується реалізацією соціальної політики через універсальну систему соціального забезпечення з наступними параметрами:

• спрямованістю на повноцінне відтворення (переважно висококваліфікованої) робочої сили – з урахуванням міжнародного розподілу праці;

• універсалізм у наданні соціальних послуг і соціальної допомоги;

• достатньо високим рівнем витрат на базові державні програми з коштів державного бюджету;

• орієнтацією на систему соціального страхування з елементами корпоративістської моделі.

Соціал-демократична (за своїм змістом і суттю) шведська модель соціальної політики спрямована на побудову демократичного суспільства на базі державного добробуту, формування потужного середнього класу, сприяє перетворенню суспільних відносин на принципах соціальної справедливості та забезпечення наступних ідей і доктринальних положень щодо:

• забезпечення повної зайнятості на високорозвиненому ринку праці;

• реалізації активної політики на ринку праці;

• здійснення перерозподілу соціальних благ;

• функціонування солідарної системи оплати праці;

• зменшення соціальної напруженості, соціальних конфліктів та класового протистояння.

Така соціальна політика вимагає від держави здійснювати значні бюджетні витрати на підтримку соціальної сфери суспільства, що детермінує необхідність збирання високих податків і спеціальних соціальних стягнень, потребує наявності розвиненої мережі структур соціальних служб, які мають забезпечувати здійснення грошових (у т. ч. пенсійних) виплат і надання спеціальних соціальних послуг із соціального обслуговування і працевлаштування.

Шведська модель соціальної політики, яка ґрунтується на принципах побудови держави загального соціального добробуту, базується переважно на державному секторі економіки, в якому працює більше третини працездатних громадян держави, і на досить високих ставках оподаткування.

Зрозуміло, що в умовах глобалізації та регіональної інтеграції Швеція (як член світового співтовариства і член ЄС) не може не змінювати свою модель соціальної політики, котра базується на двох основних принципах: повній зайнятості та соціальній рівності.

Поступово Швеція здійснює перехід від універсальної системи пенсій до системи нарахування пенсій залежно від заробітків і обов'язкових приватних пенсійних рахунків, коли пенсійні внески застрахованої особи та пенсійні внески на робітника з боку працедавця розподіляються між компонентом, залежним від заробітної платні (солідарна система) та приватного рахунку (приватна пенсійна система).

Цікавими для українського досвіду є такі шведські соціальні системи, як система соціального страхування і система страхування здоров'я.

Система соціального страхування є головним складовим елементом національної політики добробуту, що має убезпечити людину у випадках: хвороби, народження дитини, старості (загальне страхування), нещасного випадку, хвороби з виробничої причини (страхування від нещасних випадків на виробництві), втрати робо-

ти (страхування з безробіття), страхова допомога від ринку праці (допомога готівкою).

Система страхування здоров'я забезпечує реалізацію принципів соціальної справедливості та дає можливість людям, які потребують медичної допомоги і не мають змогу її оплатити, одержати відповідні медичні послуги на основі рівності з іншими.

Шведська система соціального страхування, котра використовується як елемент державного управління, фінансується з державних та місцевих бюджетів, податків з підприємців (що обчислюються з суми фонду заробітної платні та які є головним джерелом), працівників і працюючих не за наймом, прибутків за відсотками й відрахувань з капіталу різних фондів.

Таким чином, ми можемо спостерігати, як традиційна шведська соціал-демократична модель соціальної політики в сучасних умовах дедалі більше стає залежною від рівня прибутку підприємств та корпоративного бізнесу і набуває ознак та характерних рис ліберальної та корпоративістської моделей соціальної політики. Що, своєю чергою, створює економічні передумови переходу до соціального страхування, у тому числі приватних рахунків, виплат, залежно від трудового стажу, та часткової заміни універсальних програм соціальної допомоги адресними програмами соціальної допомоги.

Таким чином, ми можемо констатувати, що зміст і форми національних моделей соціальної політики визначаються правлячими політичними елітами (урядами) відповідно до домінуючої у вказаних правлячих політичних елітах ідейно-політичної доктрин і настанов: ліберальних, соціал-демократичних і корпоративістських.

Зрозуміло, що умовах глобалізації та регіоналізації (на прикладі Європейського Союзу) базові національні моделі соціальної політики насичуються елементами і соціальними технологіями інших ідеологічних моделей, що дає нам підстави говорити про певну конвергенцію національних моделей соціальної політики в рамках глобальної моделі соціальної політики, що формується в сучасних умовах.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Агарков О. Принцип соціальної справедливості як основа методології соціально-політичного маркетингу / О. Агарков // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2011. №4. С. 243–248.

2. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. К. : Основи, 1998. 654 с.

3. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна / В. Бебик. К. : Каравела, 2009. 496 с.

4. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

5. Березовська-Чміль О. Соціально-політична складова в ідеології ліберально-демократичних та консервативних партій / О. Березовська-Чміль [Текст] // Науковий вісник Ужгородського університету. Політологія. 2009. Вип. 11. С. 89–94.

6. Веймер Д.Л., Вайнінг Е.Р. Аналіз політики: концепції і практика / Девід Л. Веймер, Ейден Р. Вайнінг. К. : Видавництво «Основи», 2000. 654 с.

7. Гаєк Ф. Принцип ліберального соціального порядку / Ф. Гаєк // Лібералізм : антологія / [упоряд. О. Проценко, В. Лісовий]. 2-ге вид. К. : Простір : Смолоскип, 2009. С. 20-35.

8. Дай Томас Р. Основи державної політики. / [пер. з англ. Г. Є. Краснокутського]. Одеса, АО БАХВА, 2005. 468 с.

9. Колбеч Г. К. Політика: основні концепції в суспільних науках / Г. К. Колбеч ; [пер. з англ. О. Дем'янчук]. К. : КМ Академія, 2004. 128 с.

10. Короткий оксфордський політичний словник / [пер. з англ.] ; за ред. І. Макліна, А. Макмілана. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2006. 789 с.

11. Краєв О. Від Сандерса до Оказіо-Кортес: «майже комуністи» кинули виклик політиці США [Електронний ресурс]. Режим доступу**:** https://www.eurointegration.com.ua/articles/ 2019/07/25/7098890/.

12. Луман Н. Социальные системы. Очерк общей теории / Н. Луман. СПб. **:** Наука, 2007. 648 с.

13. Нозік Р. Розподільна справедливість / Р. Нозік // Сучасна політична філософія: Антологія. К. : Основи, 1998. С. 239–276.

14. Парсонс Т. О социальных системах / Т. Парсонс. М. : Академический Проект, 2002. 832 с.

15. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. [енциклопедія]. К. : Парламентське видавництво, 2012. 808 с.

16. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В. П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. [2-е вид., доп. і переоб.]. К. : Генеза, 2004. 735 с.

17. Ролз Дж. Теория справедливости / Дж. Ролз. Новосибирск: Изд-во Новосиб. ун-та, 1995. 535 с.

18. Романюк А. С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А. С. Романюк. Львів : Видавничій центр ЛНУ імені Івана Франка. 2007. 392 с.

19. Сіленко А. Генезис і сутність американської держави загального добробуту / А. Сіленко // Людина і політика. 2000. № 2. С. 65–72.

16. Сравнительная политология сегодня. Мировой обзор / Г. Алмонд, Дж. Пауэлл, К. Стром, Р. Далтон. М. : Аспект Пресс, 2002. 538 с.

17. Стоун Д. Парадокс політики. Мистецтво ухвалення політичних рішень / Дебора Стоун ; [пер. з англ.]. К. : Видавничий дім «Альтернативи», 2000. 301 с.

18. The Blackwell Encyclopaedia of Political Science / Ed. by V. Bogdanor. Cambridge, Massachusetts: BasilBlackwell, 1992. 667 p.

19. Lijphart A. Typologies of Democratic System / A. Lijphart // Comparative Political Studie. 1968. V.1. P. 3–44.

20. Palmer M. Comparative politics. Political economy, political culture, and political interdependence / M. Palmer. Itasca: F. E. Peacock Publishers, Inc., 1997. 648 p.

21. Ponton G. Introduction to Politics / G. Ponton, P. Gill. Cambridge, Massachusetts: Basil Blackwell, 1989. 300 p.

22. Pojman Louis P. Global Political Philosophy / Louis P. Pojman. NY: McGraw-Hill Companies, Inc., 2003. 249 p.

23. Plant R. Modern Political Thought / R. Plant. Cambridge, Massachusetts : BasilBlackwell, 1991. 398 p.

3.3. Глобальні міжнародні інституції та їхній вплив на соціальну політику національних держав

Процеси глобалізації, які інтенсифікувалися в другій половині XX століття, характеризуються формуванням глобальних суспільних структур і глобалізованих суспільних відносин, суспільної діяльності та суспільної свідомості.

Ми окремо розглядаємо термін глобальні суспільні структури – з епітетом «глобальні» і терміни глобалізовані суспільні відносини, суспільну діяльність та суспільну свідомість – з епітетом «глобалізовані» з кількох міркувань.

На нашу думку, яка збігається з думками інших дослідників, на даний історичний момент ми поки що не можемо говорити про повноцінне і завершене формування глобальної держави та глобального громадянського суспільства в силу нерівномірності процесів світового розвитку: просторово-часових, цивілізаційно-територіальних (регіональних, локальних), соціально-економічних, соціально-політичних, соціально-психологічних і т. ін.

Напевно, формування глобальних суспільних (міждержавних і міжнародних) структур є більш простим питанням процесів глобального розвитку, ніж становлення (стандартизація) суспільних відносин, суспільної діяльності та суспільної свідомості, які значною мірою регулюються не стільки правовими міжнародними і міждержавними нормами, скільки цивілізаційними, регіональними, національними і локальними соціальними нормами та відмінною цивілізаційною, регіональною, національною та локальною ментальністю і культурою.

Ми вважаємо, що об'єктивні процеси формування глобальних суспільних (економічних, політичних, соціальних, інформаційних) структур є більш простим завданням (з точки зору суспільного, у даному випадку – організаційного менеджменту), оскільки вони належать до раціональної сторони процесів глобального розвитку, пов'язаних з необхідністю уніфікації та стандартизації процесів управління глобальною економічною сферою, глобальною політичною сферою і глобальною соціальною (соціально-культурною) сферою.

Своєю чергою, суспільні відносини, суспільна діяльність і суспільна свідомість (з точки зору процесів глобального розвитку) значно більшою мірою знаходяться під впливом суб'єктивних (ірраціональних) чинників – на рівні суспільної психології соціальних груп (великих, середніх, малих) та індивідів, на які накладаються цивілізаційно-територіальні (регіональні та локальні) та культурно-історичні умови формування певних етносів, народів (націй) та етнічних груп.

Таким чином, суб'єктивні (ірраціональні або людські) чинники процесів глобалізації (суспільні відносини, суспільна діяльність і суспільна свідомість), за самою своєю якісно-змістовною суттю, є більш консервативними і значно менш прогнозованими з точки зору їхньої уніфікації і стандартизації, ніж об'єктивні організаційні чинники, що впливають на формування, функціонування та еволюцію глобальних (міжнародних і міждержавних) структур.

Позаяк, процеси формування глобальних суб'єктивних чинників (суспільних відносин, суспільної діяльності та суспільної свідомості) значно меншою мірою можуть вважатися мінімально завершеними, уніфікованими і стандартизованими, ми виносимо їх за межі даного дисертаційного дослідження, обмежуючись аналізом міжнародних соціально-політичних процесів і станом формування глобальних організаційних структур, які (попри все) опосередковано знаходяться під вагомим впливом суб'єктивних чинників глобального розвитку.

Водночас, ми розуміємо, що становлення глобальних суспільних (міжнародних і міждержавних) структур теж вагомо впливає на розвиток та еволюцію глобальних суб'єктивних чинників: суспільних відносин, суспільної діяльності та суспільної свідомості [15; 38; 82].

У цьому зв'язку ми розглянемо найбільш впливові глобальні суспільні організації (наддержавні надурядові, міждержавні міжурядові, міжнародні неурядові), які безпосередньо мають вагомий політико-правовий і політико-економічний вплив на формування пріоритетів глобальної соціальної політики.

Серед них особливе місце посідає *Міжнародний валютний фонд (МВФ)* – глобальна міжнародна структура, що має формаль-

но-правовий статус спеціалізованої установи Організації Об'єднаних Нації (ООН), котра (як міждержавна організація) була створена у 1945 році та декларує в основі своєї діяльності ліберальну ідеологію і проводить ліберально-інтернаціоналістську соціальну політику [3; 14; 25] у світовому масштабі.

Статутною метою діяльності МВФ задекларовані:

- нагляд і моніторинг соціально-економічної політики в країнах-членах ООН;
- сприяння фінансово-економічній співпраці між країнами-членами ООН, стабільності міжнародних курсів обміну валют та гармонійному розвиткові світової торгівлі;
- надання державам-членам ООН фінансово-кредитних ресурсів, потрібних для підтримування та відновлення платіжного балансу, начебто, без шкоди для національного процвітання.

МВФ, зазвичай, практикує у своїй діяльності оприлюднення професійних критеріїв оцінки соціальної політики певної держави в короткотермінових і довготермінових аспектах.

Соціальна політика держави в короткотермінових аспектах, зокрема, розглядається в контексті:

- цільових субсидій;
- медичного обслуговування;
- тимчасового цинового контролю за основним кошиком товарів;
- допомоги з безробіття;
- перепідготовки службовців державного сектора;
- звільнення за скороченням штатів;
- створення робочих місць через мережу громадських робіт;
- функціонування механізмів соціальної безпеки захисту найбідніших верств населення.

Своєю чергою, соціальна політика держави в довготермінових аспектах розглядається експертами МВФ у контексті наступних чинників:

- зростання соціальних видатків;
- мінімального рівня освіти і охорони здоров'я;
- перерозподілу коштів від сфер вищої освіти або підготовки кваліфікованого медичного персоналу на забезпечення мінімального рівня освіти і охорони здоров'я [150].

Менеджерські, регулююче-стабілізуючі функції МВФ, як однієї з глобальних суспільних організацій, є досить важливими в умовах хаотичної капіталістичної системи з її нерівномірністю регіонального соціально-економічного розвитку та періодичними кризовими циклами, котрі не можуть не впливати на розвиток глобальної соціальної сфери та національних соціальних систем.

МВФ свого часу відігравав досить важливу роль у інтеграції країн колишнього «соціалістичного табору» до системи світового капіталістичного господарства. Наприкінці 80-х і початку 90-х років XX столітті, на етапі дезінтеграції системи «реального соціалізму» і здійснення демонтажу в постсоціалістичних країнах адміністративно-командної системи управління економікою, у них відбувався перехід до формування системи ринкових соціально-економічних відносин, на які суттєво вплинула діяльність МВФ як фінансового кредитора і регулятора соціально-економічних відносин у вказаних державах.

Світовий банк (СБ) – глобальна міжнародна структура, яка теж має високий міжнародно-правовий статус спеціалізованої установи ООН, спирається на неоліберальну ідеологію і фактично сприяє формуванню і здійсненню глобальної неоліберальної соціальної політики, соціальної політики в окремих регіонах світу та конкретних національних державах.

Головна статутна мета діяльності Світового банку, який опосередковано сприяє формуванню глобальної фінансово-економічної та соціальної сфер, полягає в наступному:

• сприянні розвитку економік країн-учасників шляхом надання останнім довгострокових позик і кредитів;

• забезпеченні гарантування приватних інвестицій;

• інвестуванні в людський капітал;

• сприянні соціальному розвитку країн і боротьбі з бідністю.

Світовий банк декларує свою глобальну світову місію здійсненням політики сприяння боротьбі з бідністю та соціальному розвитку країн-членів ООН шляхом інвестування в соціальну сферу, тобто, інвестуванням в освіту, екологію, охорону здоров'я людей, щоб уникнути обмежень у розвитку людського капіталу і сприяти суспільному зростанню [150; 187; 213].

Організація економічної співпраці й розвитку (ОЕСР) – глобальна міжнародна структура, яка має міжнародно-правовий статус міждержавної (міжурядової) економічної організації, декларує і здійснює у своїй практичній діяльності впровадження ідеології і принципів проведення глобальної політики соціального партнерства.

Головна мета діяльності ОЕСР, як глобальної, міждержавної економічної організації, полягає в реалізації своїх наступних статутних завдань:

• сприянні економічному розвитку країн-членів організації;

• піднесенні рівня економіки країн, що розвиваються;

• розширенні міжнародної торгівлі на багатосторонній основі;

• сприянні розвитку міжнародних зв'язків.

Міжнародна організація праці (МОП) – глобальна міжнародна структура, яка має достатньо довгу історію свого існування і досить вагомий вплив на формування світової соціальної політики, у своїй практичній діяльності більшою мірою орієнтується на класичні соціал-демократичні стандарти здійснення глобальної соціальної політики.

МОП фактично опонує у своїй практичній діяльності (ситуативно – разом з ОЕСР) ліберально-інтернаціоналістській соціаль-

ній політиці Міжнародного валютного фонду та неоліберальній соціальній політиці Світового банку, які є головними фінансово-економічними і організаційно-правовими структурами, що виступають як інструменти здійснення глобальної соціально-економічної політики.

Ідеологічні основи соціальної політики МОП сформувалися під впливом соціалістичних та соціал-демократичних ідеологічних концепцій, які з'явилися у світі після Першої світової війни 1914-1917 років і зміцніли після Другої світової війни 1941-1945 років.

У подальшому соціальна політика МОП під впливом глобальних соціально-економічних чинників та процесів лібералізації світової економіки еволюціонувала і змінювалася, але не настільки принципово, щоб можна було говорити про кардинальну зміну векторів глобальної соціальної політики у виконанні МОП.

Міжнародна організація праці декларує головною метою своєї міжнародної діяльності сприяння соціально-економічному прогресу, захист основних прав людини, забезпечення принципів соціальної справедливості, створення умов для гідної праці та підвищення добробуту громадян.

Загалом, ці ідеологічні засади задекларовані практично в усіх чинних конституціях світу, відтак соціальна політика МОП не суперечить національним законодавчим системам, що й визначає її «політичну живучість».

Головна мета діяльності МОП визначила й основні завдання статутної діяльності цієї міжнародної організації із солідною біографією та історією соціальної діяльності:

- розробка соціальної політики та соціальних програм, спрямованих на вирішення соціальних проблем праці, встановлення (у формі конвенцій та рекомендацій) міжнародних трудових норм та контроль за їхнім виконанням;

- досягнення свободи об'єднань та прав на ведення колективних переговорів;

• допомога державам, які є членами МОП, у вирішенні проблем зайнятості та регулюванні міграцій;

• ліквідація і недопущення всіх форм примусової праці;

• захист прав та недопущення дискримінації людини у сфері праці та занять;

• заборона дитячої праці;

• боротьба з бідністю, поліпшення рівня життя працівників;

• розвиток системи соціального забезпечення;

• сприяння професійній підготовці, перепідготовці та підвищенню кваліфікації працівників і безробітних;

• розробка та здійснення програм із поліпшення умов праці, охорони і техніки безпеки праці, гігієни праці, збереження та відновлення навколишнього середовища;

• сприяння спільній роботі урядів із організаціям працівників і працедавців у врегулюванні соціально-трудових відносин;

• розробка та упровадження програм із захисту прав соціально вразливих груп працівників (інвалідів, людей похилого віку, жінок, молоді, працюючих мігрантів) [158].

Міжнародна організація праці, зокрема, декларує, що соціальний діалог у рамках певної національної держави повинен включати такі види соціальних комунікацій, як переговори, консультації, обмін інформацією між урядом, працедавцями та працівниками з питань планування та здійснення соціально-економічної політики держави.

Методологія МОП у здійсненні соціального діалогу в межах національних держав спрямована на сприяння встановлення соціального діалогу між національним урядом, профспілками та працедавцями, які беруть участь у формуванні та реалізації державної соціально-економічної політики та вирішенні інших актуальних завдань функціонування соціальної сфери країни.

Участь (на принципах МОП) у безпосередніх тристоронніх контактах урядових структур, професійних спілок і працедавців, які виконують свої, абсолютно різні соціальні функції в суспільстві, за умови ефективної взаємодії та співпраці всіх контактуючих сторін щодо розв'язання проблем та пошуку спільно узгоджених рішень, забезпечує не тільки симетричний соціальний діалог, але й дозволяє здійснити реальний вихід на конкретні результати спільної соціальної діяльності у формуванні та реалізації національної соціальної політики держави.

Процеси глобалізації в економічній сфері, що значно інтенсифікувалися наприкінці XX – початку XXI століть, є важливою і невід`ємною частиною лібералізації міжнародної торгівлі та міжнародних валютно-кредитних відносин, які суттєво впливають не тільки на соціально-економічне життя світового співтовариства, але й на формування глобальної соціальної політики та національних соціальних політик держав світу, особливо – держав другого і третього світу.

Як ми вже вказували раніше, одним з найпотужніших чинників і механізмів глобалізації світових фінансово-економічних та міжнародних господарських зв'язків виступає Міжнародний валютний фонд (МВФ), який займає вагоме місце в управління світовою фінансово-економічною сферою, що активно глобалізується.

Діяльність цієї глобальної структури цікаво дослідити на прикладі взаємовідносин МВФ з такими європейськими країнами, як Греція і Чехія. Обидві країни не належать до «грандів» світової політики та економіки, мають приблизно однаковий економічний потенціал, територію і населення, проте, мають різну історію інтеграційного шляху в Європейське Співтовариство.

Грецію історія милувала від кривавих революцій і масштабних соціалістичних експериментів, а Чехія – пройшла шлях від постсоціалістичної країни до країни з ринковою економікою, яка була інтегрована до європейської регіональної капіталістичної економіки ЄС.

Але обидві ці країни, зрештою, вступили в ЄС і ці інтеграційні процеси проходили під вагомим впливом таких глобальних фінансово-економічних інституцій, як МВФ.

Проблеми формування національної соціальної політики країн, які не належать до найбільших і найвпливовіших, важливо досліджувати з тієї точки зору, що глобалізація в економічній сфері (формуванні світового ринку товарів та послуг, становленні глобальної фінансово-банківської сфери) та політичній сфері (становленні нового світового правопорядку порядку) не залишає осторонь особливості формування глобальної соціальної політики та її впливів на функціонування тих чи інших національних моделей соціальних систем та національних моделей соціальної політики.

Попри теоретичні міркування щодо вигід глобалізації для розвинених країн, ця теза лишилася абстрактно-теоретичною гіпотезою і певним соціальним манівцем для країн, що розвиваються, оскільки глобальний розрив між бідними і багатими країнами та народами в сучасних умовах тільки збільшується.

Офіційна статистика свідчить, що половина населення планети нині живе менш ніж на 2 долари США на день, а 1,2 млрд жителів Землі живуть менш ніж на 1 долар США на день. З 3-х млрд осіб працездатного населення 140 млн людей взагалі не мають роботи, що робить проблеми глобальної соціальної сфери вибухонебезпечними в соціальному та гуманітарному плані [7; 78].

Відтак проблеми стабільного і повноцінного функціонування національної соціальної сфери стають дуже важливим чинником функціонування системи національної безпеки держави в умовах необхідності модернізації та розвитку національної економіки й її інтеграції до світового капіталістичного господарства, з одного боку, та захисту (з боку держави) національного товаровиробника і національної соціальної сфери, з іншого боку.

У цьому контексті, насамперед, важливо розібратися в основних принципах і технологіях взаємовідносин між країнами-реципієнтами кредитів МВФ і конкретними етапами та механізмами отримування вказаними країнами-реципієнтами кредитів МВФ:

- Перша чистина (транш) іноземної валюти, яку країна-член МВФ може отримати у МВФ у межах стандартної 25 % квоти, називається резервною часткою – «Reserve Tranche», яка до підписання, так званої, ямайської угоди 1978 року, мала назву «Золота частка».

• Інші чистини іноземної валюти, які країна-член МВФ може отримати понад розмір «Reserve Tranche» (у випадку її повного використання авуари МВФ у валюті країни досягають 100 %), поділяються на чотири кредитні частки – «Credit Tranches», які становлять 25 % від загальної фінансово-кредитної квоти.

• Угоди з МВФ про надання резервних кредитів стенд-бай («Stand-by Arrangements», які діють з 1952 року) дають країні-члену МВФ гарантію, що в межах загально визначеної суми і протягом терміну дії угоди вона може (за умов дотримання зафіксованих в угоді умов) безперешкодно отримувати від МВФ іноземну валюту в обмін на національну.

• Механізм розширеного кредитування – «Extended Fund Facility», який діє з 1974 року, доповнив резервну і кредитні частки. Він призначений для надання кредитів на більш тривалий період і в більших розмірах відносно до квот, ніж у рамках звичайних кредитних часток.

У даному контексті не варто забувати, що МВФ є, насамперед, міжнародною комерційною структурою, яка навіть в умовах світової економічної кризи завжди залишається з прибутком, тому й говорити про «благодійність» МВФ у відношенні до будь-якої країни не має жодних серйозних підстав.

Наприклад, в умовах фактичного загальнонаціонального дефолту економіки та фінансової системи Греції, МВФ та фінансові структури ЄС були змушені рятувати цю країну від повного розвалу, надавши їй в 2010 році кредит на «сукупному ліміті – 600 % від квоти країни в МВФ, а в 2013 році – 3212 % від грецької квоти!

У цьому випадку (величезного державного боргу однієї з країн ЄС), на думку експертів, мало хто, насправді, думав про Грецію, її соціальну систему та її громадян, оскільки МВФ і керівництво ЄС фактично спасали Єврозону і абсолютно не думали про країну-боржника та її громадян з їхніми соціальними проблемами та потребами.

Як наслідок, Грецію протягом цілих п’яти років (2010-2015) постійно лихоманило, відбувалися масові демонстрації і протести, що супроводжувалися масовими безпорядками і активними зіткненнями демонстрантів з поліцією.

Програма грецького уряду соціалістів полягала у прагненні зменшення національного боргу, який у 2010 році становив понад 300 млрд євро, заморожуванні зарплат працівників бюджетної сфери, скороченні на 10 % допомоги держслужбовцям, що призвело до підвищення пенсійного віку до 63 років, зростання цін на алкогольну, тютюнову продукцію, на бензин.

Грекам ці плани урізання їхніх соціальних прав були дуже не до вподоби. Під час масових заворушень три особи загинули, десятки людей отримали травми.

Під тиском кредиторів уряд Греції у 2011 році прийняв середньострокову програму жорсткої економії. Вона передбачала зниження мінімального індивідуального доходу, оподатковуваного податком на прибуток, із 12 тис. до 8 тис. євро на рік. Прийняття цієї програми економії викликало нову хвилю протестів. Рівень безробіття в країні сягнув позначки 17,7%.

Керівництво ЄС і МВФ вимагало від грецького уряду масового скорочення працівників бюджетної сфери і підвищення пенсійного віку, на що Загальна конфедерація трудящих Греції (GSEE) і Конфедерація профспілок службовців Греції (ADEDY) оголосили у 2014 році загальний страйк.

Попри все керівництво МВФ вимагало від Греції провести низку реформ, пов'язаних із підвищенням ефективності збору податків і зниженням судових заборгованостей. В ЄС також відмовилися прощати борги Греції, але заявили про готовність дати відстрочку в їхньому поверненні.

Згодом пройшли позачергові парламентські вибори, під час яких новий уряд Греції пообіцяв співгромадянам відновити гідність Греції після виборів і домогтися перегляду умов економічної допомоги і списання частини зовнішнього боргу Греції, який становив на той час вже 320 млрд євро (175 % ВВП країни).

Така ось «кредитно-соціальна динаміка», що підтверджує тезу, що глобальні структури, насамперед, дбають про свій «глобальний бізнес», а не про національні інтереси соціальної політики пересічних країн та соціального стану пересічних громадян цих країн.

Україна вступила до МВФ 1992 році з квотою у фонді – 1 млрд 372 млн СПЗ. Починаючи з 1994 року Україна здійснює співпрацю з МВФ за наступними програмами: «Системна трансформаційна політика» (STF – Systemic Transformation Facility); «Stand-by»; «Механізм розширеного фінансування» (EFF – Extended Fund Facility).

Отримувані кошти переважно спрямовувалися на фінансування дефіцитів платіжного і торговельного балансів, погашення зовнішніх боргових зобов'язань уряду України та формування валютних резервів.

Протягом двадцяти років Україна отримала понад 20 млрд дол. США кредитів МВФ. Але всі ці кошти були використані не на розвиток промисловості, упровадження нових технологій, розбудови інфраструктури, створення нових робочих місць, що не сприяло реформуванню економіки, модернізації промисловості, аграрно-промислового сектору та відповідному зміцненню соціальної сфери українського суспільства. З позитиву можна назвати те, що внутрішньополітична ситуація в Україні призвела до зміни правил надання кредитів МВФ, який до «Української Революції гідності» і російської агресії проти України надавав кредити країнам лише за окресленими соціально-економічними ознаками та параметрами.

У цьому випадку МВФ зробив виняток і вперше за свою історію, не тільки продовжив, але й значно розширив програму співпраці з Україною, не зважаючи на складну внутрішньополітичну ситуацію і тривалу російсько-українську війну. У 2015 році Рада Директорів МВФ ухвалила відкрити Україні лінії розширеного кредитування терміном на 4 роки з обсягом понад сімнадцять млрд доларів. У перший транш Уряд України отримав у своє розпорядження п’ять млрд доларів США кредиту МВФ [96]. На відміну від інших країн-реципієнтів кредитно-фінансових ресурсів МВФ, ці кредити суттєво вплинули в сучасних умовах на формування соціальної політики України.

Варто відзначити, що так звана «шокова терапія», пов’язана з виконанням умов надання кредитів МВФ, у кожному без винятку суспільстві ніколи не була і не буде популярною. А національний уряд у подібних умовах має попрацювати над запровадженням системи компенсування (принаймні, пом’якшення) реального погіршення соціальних стандартів життя пересічного громадянина.

Якщо «шокові» реформи тривають не дуже довго (1-2 роки) і доводять досить швидке покращення рівня життя людей у близькому майбутньому, тоді соціальна політика національного уряду може знайти розуміння в більшості громадян. Наприклад, у Чехії, Польщі, Румунії, Греції наслідком таких соціально-економічних реформ стало входження до складу Європейського Союзу, європейської зони вільної торгівлі, світової банківської системи та європейського безвізового простору.

В Україні ж «шокова» співпраця з МВФ не стала мотиватором і гарантією проведення структурних реформ в національній економіці і катастрофічно знизила загальний рівень життя громадян. А значне збільшення державного боргу тільки збільшило і без того високі ризики дефолту економіки, що не могло не турбувати українців і кредиторів українського уряду. За умов, дійсно, реформаторських дій уряду, хоча кредити МВФ не можуть використовуватися безпосередньо на підвищення соціальних стандартів життя українських громадян: на зарплати, пенсії, соціальні виплати, вони (теоретично) можуть опосередковано бути каталізатором модернізації і подальшого зростання української економіки.

Враховуючи реалії глобальної соціально-економічної політики МВФ, його діяльність спрямована, перш за все, на стабілізацію курсу національної валюти. І ці кредити не сприяють покращенню рівня соціально-економічного добробуту населення: підвищенню рівня заробітних плат, пенсій, соціального забезпечення. А кредити, які значно збільшують національний державний борг, усе одно потрібно віддавати (пік виплат запланований на 2018 і 2023-2024 рр.).

У цьому зв'язку не варто розраховувати на те, що навіть бажаний гіпотетичний вступ України до ЄС чи до якихось інших наддержавних глобальних структур, автоматично зробить її економіку більш ефективною і конкурентоспроможною. Для цього потрібно здійснювати якісні соціально-економічні реформи, які можуть стати реальним підґрунтям справедливої соціальної політики держави, що в нинішніх умовах має колосальний розрив між бідними і багатими, центром і регіонами.

Отже, основні завдання і умови кредитування національних урядів з боку МВФ спрямовані, насамперед, на системну підтримку національних валют: української гривні, чеської крони, польсь-

кого злотого, стабільності євро у Греції – тобто, ці кредити не сприяють підвищенню заробітних плат, пенсій, соціального забезпечення.

Українська економіка тут не виняток, оскільки для українців співпраця з МВФ – це політика «затягування поясів», адже уряд не гарантує підвищення реального рівня життя українських громадян, оскільки підвищення зарплатні, пенсій і соціальних виплат практично одразу перекривається зростанням цін на продукти, комунальні та транспортні послуги.

Сумний і непереконливий з точки зору ефективності соціальної політики грецький досвід переконує нас, що вступ до Євросоюзу з подальшим переходом до Єврозони не є гарантією стабільного економічного поступу держави. Україні, напевно, потрібно проводити соціально-економічні реформи за центрально-європейськими зразками (польським, чеським, угорським), проводячи деолігархізацію, долаючи корупцію і тіньову економіку.

Дослідження сучасної соціальної політики потребує порівняльного аналізу різних моделей соціальних систем і моделей соціальної політики в контексті сучасних глобалізаційних процесів.

Ефективна соціальна політика створює умови для формування національного ринку, інтегрованого в глобальну економіку, відтворення «людського капіталу», формування розвиненого громадянського суспільства.

Виокремлюють три типи моделей соціальних систем: класичну (механістичну), кібернетичну (адаптивну) і синергетичну (інноваційну) моделі соціальної системи. Класична модель характеризується слабкою реакцією на зміни системного середовища, конфліктом між бюрократією та інноваціями, слабкими можливостями до розвитку. Кібернетична модель характеризується адаптацією своїх організаційних структур до змін зовнішнього та внутрішнього середовища. Синергетична модель характеризується гнучкою організаційною структурою, здатною оперативно змінювати свою діяльність.

Об’єктом соціальної політики є суспільні відносини, що впливають на стабільність суспільної системи, соціальну безпеку людини, задоволення її соціальних потреб та інтересів, соціалізацію особистості. Держава, як суб’єкт та інструмент реалізації соціаль-

ної політики, повинна бути гарантом здійснення ефективної соціальної політики, гармонізації ліберальних і соціальних цілей через реалізацію принципів: людської гідності, соціальної справедливості, субсидіарності, соціального партнерства, які можуть бути реалізовані за умов: визнання людини найвищою цінністю та гарантування основних громадянських, політичних, економічних, соціальних, культурних прав. Наприклад, в ЄС основна увага приділяється активним програмам зайнятості, системам страхування безробіття і робочого часу, залишаючи питання захисту зайнятості, заробітної плати і соціально-трудових відносин поза зоною реформ. Хоча в кожній країні є своя специфіка побудови національної моделі соціальної системи. Франція – передала управління службами зайнятості французьким профспілкам, а в Польщі – створено систему багаторівневої соціальної діяльності на засадах місцевого самоврядування та соціальної ініціативи, що сприяє активізації родини і особистості, добровільних організацій, груп взаємодопомоги.

Важливу роль у функціонуванні моделі соціальної системи відіграють професійні спілки та громадські організації, що опікуються проблемами соціальної системи суспільства: захистом соціальних прав працездатних і непрацездатних громадян, освітою, формуванням соціальної культури тощо.

Наприклад, у Польщі більше половини неурядових організацій отримують кошти з бюджетів органів місцевого самоврядування та від фізичних осіб, які перераховують 1% податку на користь громадських організацій (під час складання річного податкового звіту).

В Угорщині будь-яка громадська організація, яка займається соціально значимою діяльністю (в освіті, медицині, соціальній сфері), може претендувати на державне фінансування.

У Франції використовують бюджетне фінансування громадських соціальних організацій та запроваджено механізм надання експлуатаційних субсидій для фінансування неурядових госпіталів і шкіл, які надають соціальні послуги громадянам.

Критеріями ефективності соціальної політики є забезпечення соціальної безпеки суспільства, соціальних груп та індивідів, що потребують допомоги, підвищення соціальної відповідальності держави, бізнесу і особи. Соціальна держава повинна фінансувати

врегулювання проблем безробіття, працевлаштування і перенавчання працівників, надання послуг у сфері освіти, охорони здоров'я, торгівлі, транспорту, зв'язку у малонаселених районах.

У цілому, соціальна політика (як різновид соціально-політичного процесу) поділяється на наступні види: соціально-економічна політика – як процес розширення інституту суспільної власності; соціально-функціональна політика – як процес розподілу частини чистого грошового доходу суспільства на забезпечення потреб соціально-матеріального і соціально-духовного розвитку людини; соціально-формаційна політика – як процес розширення суспільного сектору національної економіки.

Дослідження соціальної політики сучасної держави варто здійснювати через аналіз типології моделей соціальної політики, які вивчаються в контексті моделей соціальної держави, змісту і сутності соціальної політики держави, ціннісних ідеологем лібералізму, соціал-демократії та корпоративізму.

Наприклад, корпоративістська модель (ФРН) базується на коаліції працедавців і працівників, соціальні послуги надаються за місцем роботи працівників, держава несе досить високі витрати на соціальну сферу у компенсує таким чином достатньо низький рівень зайнятості населення.

Ліберальна модель (Велика Британія, США) ґрунтується на ідеології вільного ринку і рівних можливостях для самореалізації індивідів. Рівень державних витрат на соціальну сферу і заробітну платню є низьким, держава бере на себе лише функції, які не може забезпечити собі індивід чи родина.

Соціал-демократична модель (Швеція), яка ґрунтується на ідеології суспільного компромісу, характеризується високим рівнем державних витрат на соціальні потреби на основі принципів соціальної справедливості, високим рівнем зайнятості заробітної платні.

В умовах глобалізації та регіоналізації (на прикладі ЄС) базові національні моделі соціальної політики насичуються елементами і соціальними технологіями інших моделей, що свідчить про конвергенцію національних моделей соціальної політики в рамках глобальної соціальної моделі.

Вагомий вплив на формування пріоритетів глобальної соціальної політики здійснюють глобальні міжнародні інституції: МВФ, Світовий банк, ОЕСР, МОП. Міжнародний валютний фонд (МВФ) має статус спеціалізованої установи ООН, проводить ліберально-інтернаціоналістську соціальну політику, здійснює моніторинг соціально-економічної політики; сприяє: фінансово-економічній співпраці, стабільності міжнародних курсів обміну валют і розвиткові світової торгівлі; надає державам фінансово-кредитні ресурси для підтримування та відновлення платіжного балансу.

Світовий банк (СБ) має статус спеціалізованої установи ООН, сприяє здійсненню неоліберальної соціальної політики, розвитку економік країн, гарантуванню приватних інвестицій; інвестуванню в людський капітал; соціальному розвитку країн і боротьбі з бідністю.

Організація економічної співпраці й розвитку (ОЕСР) має статус міждержавної економічної організації, упроваджує ідеології та принципи проведення глобальної політики соціального партнерства, сприяє економічному розвитку країн та розширенню міжнародної торгівлі.

Міжнародна організація праці (МОП) – глобальна міжнародна структура, яка орієнтується на соціал-демократичні стандарти здійснення соціальної політики, опонує (разом з ОЕСР) ліберально-інтернаціоналістській соціальній політиці МВФ та неоліберальній соціальній політиці СБ, декларує сприяння соціально-економічному прогресу, захист прав людини, забезпечення соціальної справедливості, створення умов для гідної праці та підвищення добробуту громадян. Досліджуючи особливості формування глобальної соціальної політики та вплив на неї глобальних соціальних структур можна виокремити кілька важливих аспектів у цих складних і різновекторних процесах:

а). лібералізація глобального економічного простору об’єктивно посилює роль крупного капіталу і зменшує роль держави в соціальному забезпеченні;

б). глобальне зростання населення в світі та старіння населення розвинутих країн сприяють активізації міграційних процесів і зростанню соціальної напруги в країнах «золотого мільярду»;

в). нестабільність у колишніх соціалістичних країнах значною мірою пов'язана з жорсткою лібералізацією соціальної сфери, здійсненою на вимогу глобальних структур (МВФ, СБ) та відтоком молоді в розвинені країни Заходу, що призводить до збільшення навантаження на соціальні фонди;

г). МВФ і СБ (сфера впливу США) – сприяють створенню умов для вільної торгівлі; СБ – сприяє економічному зростанню, захисту бідних і довкілля; ОЕСР (сфера впливу США, ЄС і Японії) – сприяє економічному зростанню та зайнятості, підвищенню соціальних стандартів;

д). глобальні циклічні кризи, гібридні та гарячі війни (війни НАТО на Балканах, війни Росії проти Молдови, Грузії, України) ускладнили здійснення соціальної політики в цих країнах і сприяли переходу від класичної європейської соціал-демократичної моделі соціальної політики до ліберальної та неоліберальної моделі, характерної для Північної Америки (США і Канади).

Кожна з перерахованих вище моделей соціальної системи характеризується особливостями своєї соціальної політики, яка є наслідкомвзаємодії: суспільства, соціальних груп та індивідів; держави і громадянського суспільства; економіки і соціальних груп та індивідів.

Ефективності соціальної політики визначається наступними критеріями: рівнем соціальної безпеки суспільства, соціальних груп, індивідів та рівнем соціальної відповідальності держави, бізнесу і особи.

Зокрема, соціальна держава повинна забезпечувати витрати на врегулювання проблем безробіття, працевлаштування і навчання людей, які втратили місце роботи. В окремих випадках держава повинна брати на себе забезпечення жителів малонаселених районів послугами у сфері освіти, охорони здоров'я, торгівлі, транспорту, зв'язку та ін.

Важливою особливістю функціонування та розвитку національних моделей соціальних систем в умовах глобалізації є здійснення ефективної соціальної політики шляхом використання частини грошового доходу держави на формування, збереження і відтворення інтелектуального суспільства.

Сучасні демократичні держави серед пріоритетів соціальної політики виокремлюють наступні чинники:

- забезпечення гідних умов життя своїх громадян;
- компенсування негативних наслідків функціонування ринкової економіки;
- забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні;
- визнання людини суб'єктом соціальної політики;
- забезпечення соціальної захищеності громадян;
- зниження рівня соціальної напруженості в країні;
- співпраця держави і громадянського суспільства в розв'язанні соціальних конфліктів та соціальних проблем;
- сприяння самореалізації особистості тощо.

Досліджуючи особливості формування глобальної соціальної політики та вплив на неї глобальних соціальних структур можна виокремити кілька важливих аспектів у цих складних і різновекторних процесах:

- лібералізація на ринкових засадах соціально-економічних відносин у глобальному економічному просторі об’єктивно призводить до посилення ролі крупного приватного капіталу в економіці і соціальній сфері, зменшує роль і функції держави в соціальному забезпеченні, кардинально змінює традиційні європейські моделі соціальної політики, орієнтовані на забезпечення певного рівня соціального захисту і соціального страхування громадян;
- значне зростання чисельності населення в країнах другого і третього світу, разом з одночасним старінням населення в розвинутих країнах світу, сприяють різкому збільшенню міграції до країн «золотого мільярду», що значно посилює соціально-економічну та соціально-політичну напругу в цих розвинених країнах, насамперед, в ЄС та США;

• посилення соціально-політичної нестабільності в колишніх соціалістичних країнах значною мірою пов'язане з надмірною і жорсткою лібералізацією соціальної сфери, здійсненою на вимогу глобальних міжнародних структур (МВФ і Світового банку) та відтоком молоді в більш розвинені країни Заходу, що призводить до старіння нації і збільшення навантаження на пенсійний фонд та інші соціальні фонди;

• в глобальній діяльності МВФ і СБ (сфера впливу США) і ОЕСР (сфера впливу США, ЄС і Японії), діяльність яких визначає характер, сутність і зміст моделей соціальної політики національних держав з перехідними економіками, існує певна спеціалізація: МВФ – сприяє створенню безпечних умов для вільної торгівлі за мінімальних перешкод для «ефективного розподілу» ринку; Світовий банк – сприяє економічному зростанню в усьому світі, захисту бідних і довкілля; ОЕСР – сприяє досягненню стабільного економічного зростання та зайнятості, підвищенню рівня соціальних стандартів життя у країнах-учасницях цієї організації.

• циклічні світові соціально-економічні і політичні кризи, кризи в конфедеративно вибудованому Європейському Союзі, регіональні і локальні гібридні та гарячі війни, які вперше після другої світової війни прийшли на території країн Центральної, Південної та Східної Європи (війна Сербії проти Хорватії та Боснії і Герцеговини, військовий конфлікт в Сербії (Косово), війна НАТО проти Сербії, війни Росії проти Молдови, Грузії, України суттєво ускладнили здійснення соціальної політики в цих регіонах і прилеглих до них країнах, сприяли переходу від класичної для Європейського регіону соціал-демократичної моделі соціальної політики до більш ліберальної і навіть неоліберальної моделі соціальної політики, більш характерної для Північної Америки (США і Канади).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна. К.: Каравела, 2009. 496 с.

3. Бебик В. Держава і громадянське суспільство: партнерські комунікації в глобальному світі / В. Бебик, В. Бортніков, Л. Дегтерьова, А. Кудряченко. К.: Інститут громадянського суспільства, 2006. 248 с.

4. Бебик В. Сучасна глобалістика: провідні концепції і модерна практика / В. Бебик,. С. Шергін, Л. Дегтерьова. К. : Університет "Україна", 2006. 208 с.

5. Бебик В., М'якушко Н. Соціальна політика і соціальна безпека в умовах формування інформаційного суспільства / В.М. Бебик, Н.С. М'якушко // Гілея. 2018. – №131. С. 415–417.

6. Бебик В., М'якушко Н. Соціально-політичні аспекти формування інформаційного суспільства України / В.М. Бебик, Н.С. М'якушко // Гілея. 2018. №130. С. 411–413.

7. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б.Гуменюка, С.Шергіна (у співав.). К.: Університет «Україна», 2009. 508 с. / с. 122–139.

8. Зовнішньополітичні комунікативні технології. Підручник. К.: Центр вільної преси, 2016. 416 с.

9. Країни світу і Україна : енциклопедія : в 5 т. / редкол. : А.І. Кудряченко (голова) та ін. ; ДУ «Інститут всесвітньої історії НАН України». Київ : Видавництво «Фенікс», 2017.

10. Мякушко Н.С. Теоретичні засади дослідження соціальної політики в сучасних умовах / Н. С. Мякушко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія № 22. «Політичні науки та методика викладання соціально-політичних дисциплін» : збірник наук.

праць. К. : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2017. Вип. 22. С. 35–41

11. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В. Куйбіди і В. Бебика : [Монографія]. Київ: НАДУ, 2019. 384 с.

12. Осельська О.С. Геополітичний аналіз міждержавної інтеграції: концептуальні основи та методологія [Текст] : Монографія / О.С. Осельська. Д.: «Грані», 2015. 400 с.

13. Політична енциклопедія / Редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К.: Парламентське видавництво, 2012. 808 с.

14. Політична система і громадянське суспільство: європейські і українські реалії: Монографія / За заг. ред. д.і.н., проф. А.І. Кудряченка. К.: НІСД, 2007. 396 с.

15. Рубанов В.В. Теорія і методологія політичної аналітики : монографія / В.В. Рубанов. Х. : ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2012. 236 с.

16. Стойко О.М. Трансформація політичних інститутів у сучасних перехідних суспільствах: монографія. Київ : Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького НАН України, 2016. 416 с.

17. Фергюсон Ніл. Цивілізація. Як Захід став успішним / пер. з англ. Вячеслав Циба. 2-ге вид. К. : Наш формат, 2018. 488 с.

18. Шергін С.О. Політологія міжнародних ввідносин: Навч. посіб. / С.О. Шергін. 2 видання, виправ. і доповн. / за наук. ред. В.А. Гошовської. Київ: «Центр учбової літератури», 2019. 256 с.

РОЗДІЛ 4.
ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

4.1. Соціальна політика і соціальна безпека громадян в умовах формування глобального інформаційного суспільства

Глобалізаційні процеси, які набули революційних темпів розвитку наприкінці XX – на початку XXI століть, ґрунтуються переважно на основі масового використання сучасної обчислювальної техніки, інформаційно-комунікаційних комп'ютерних технологій і мереж, що є характерною ознакою формування та становлення глобального інформаційного суспільства.

Глобальне інформаційне суспільство організаційно і функціонально складається з регіональних s національних моделей інформаційного суспільства, котрі пов'язані між собою, формуються і розвиваються не синхронно, з різною швидкістю свого становлення та еволюції. Глобальне інформаційне суспільство, на думку В. Бебика, по перше, є базою для формування глобального економічного, політичного, соціального і гуманітарного суспільств, по-друге, саме є залежним від розвитку вказаних суспільств.

Кардинально змінюється в цих умовах зміст категорії влади, яка набуває ознак інформаційної влади – здатності суб'єктів інформаційно-комунікаційної політичної діяльності інтегрувати суспільну думку, підкоряти волю і спрямовувати суспільно-політичну та іншу діяльність людей за допомогою системи різних публічних інститутів (державних і недержавних), суспільних технологій (примусу і маніпуляції), мас-медіа та лідерів громадської думки.

Подібне розуміння змісту інформаційно-комунікаційної діяльності говорити про електронний соціальний інституціоналізм (діяльність електронних соціальних інститутів) та електронну соціальну демократію (діяльність у соціальній сфері електронного парламенту, електронного уряду, електронного суду).

У процесі формування та еволюції інформаційного суспільства, що глобалізується, суспільна практика була перенесена з орга-

нізації роботи електронного уряду (забезпечення відкритості публічної інформації та надання публічних послуг у режимі on-line) на організацію системи електронного урядування (використання методів і технологій електронної демократії).

З погляду на реалізацію соціальної політики держави, в умовах становлення інформаційного суспільства, наприклад в Європі, виокремилося кілька підходів.

Наприклад, у Франції – роблять акцент на програмно-технічне забезпечення взаємодії органів держави і громадян через розбудову мереж соціальної комунікації. У Швеції робота електронного уряду базується на наданні урядових послуг своїм громадянам, переважно – орієнтуючись на соціальні аспекти, і меншою – на лібералізацію телекомунікацій.

У Великій Британії забезпечують вплив громадян на ухвалення урядових рішень – шляхом опитувань громадської думки. У режимі online громадяни можуть отримати соціальні послуги і пільги, сплатити податки, повідомити про зміну свого місця проживання, замовити документи (паспорт, свідоцтво про народження, права водія). Тут можна подати заяву до поліції, вступити до університету, отримати консультацію із соціального захисту і т.ін. Приватні компанії на урядовому порталі можуть зареєструвати свої нові компанії, здійснити поставки своєї продукції, зробити соціальні внески та нарахування, сплатити податки.

Втім, у цьому дослідженні нас, насамперед, цікавлять зв'язки між формуванням глобального соціального суспільства та глобального інформаційного суспільства, які є об'єктом і предметом дослідження таких наук, як соціо-глобалістика та інфо-глобалістика.

На нашу думку, ***соціо-глобалістика*** – це наука, що досліджує глобальні соціальні структури, глобальні соціальні відносини, глобальну соціальну свідомість та глобальну соціальну діяльність, які знаходяться в інтегрально-функціональній єдності та взаємодії.

Зрозуміло, що функціонування глобальної соціальної сфери потребує наявності налагодженої системи соціальної комунікації між суб'єктами глобального соціального суспільства: глобальними, цивілізаційно-регіональними, національно-державними і лока-

льними соціальними структурами влади, соціальними групами та громадянами.

Формування глобального соціального суспільства, так само, як і формування глобального економічного, політичного та гуманітарного суспільств, відбувається на основі зв'язку з формуванням інформаційного глобального суспільства, що має свої параметри та унікальну специфіку, характерну для цього етапу цивілізаційного суспільного розвитку.

Основні засади теорії інформаційного суспільства були сформульовані в працях Й. Масуди, Д. Белла, Е. Тоффлера, З. Бжезінського, А. Турена, Ф. Уебстера, М. Кастельса та ін.

Наприклад, Ф. Уебстер виокремлює п'ять типів теорій інформаційного суспільства – технологічні, економічні, пов'язані із сферою зайнятості, просторові або географічні, культурні, в основу яких покладено відповідні й однойменні критерії.

Схожі погляди демонструє при дослідженні теоретичних засад інформаційного суспільства і У. Мартін, який наводить п'ять своїх критеріїв типології інформаційного суспільства:

- економічний, у контексті якого інформаційний сектор розглядається: як рух до формування інформаційного суспільства та як складова частина сучасного економічного життя;

- технологічний, який демонструє проникнення технології в усі сфери суспільної діяльності індивідів;

- соціальний, який робить акценти на зміні стандартів соціальної поведінки індивідів під впливом інформаційних технологій;

- політичний, котрий розглядається в якості своєрідного глобального форуму, що створює умови для пересічних громадян брати безпосередню участь в суспільному управлінні;

- культурний, який показує взаємопроникнення і міжкультурну взаємодію у глобальному масштабі.

Нас у цій критеріальності інформаційного суспільства, за У. Мартином, найбільше цікавить соціальний критерій, пов'язаний зі зміною соціальної поведінки індивідів під впливом інфо-

комунікаційних технологій, до яких, на нашу думку, варто додати технологічний рівень розвитку цифрової обчислювальної техніки та комп'ютерних соціальних мереж.

Комп'ютерні соціальні мережі були предметом особливої дослідницької уваги М. Кастельса, котрий досліджував мережеві структури як комплекси взаємопов'язаних вузлів, конкретний зміст яких залежить від архітектури і функціонування мережевої структури, що розглядається.

Зв'язок між вказаними вузлами він визначав як здатність до комунікації, включення до мережі – як доступ до інформації, а саму інформацію – як основний ресурс сучасності, що передається шляхом комунікації через вказані мережі.

Сучасні комп'ютерні соціальні мережі, побудовані на технологічній основі інтернету, характеризуються відкритістю, децентралізацією, саморозвитком, домінуванням горизонтальних зв'язків та іншими властивостями, які забезпечують ефективні комунікації між індивідами та їх об'єднаннями і можливістю в короткий час отримувати необхідну інформацію.

Своєю чергою, ці принципово нові інформаційні можливості дають підстави для перегляду традиційно соціального по своїй комунікаційній суті поняття «співтовариства», ураховуючи його просторові, організаційні і ціннісні характеристики, які забезпечують соціальну ідентичність, обмін інформацією і соціальну взаємодію.

Відповідно до критерію функціональності інформаційного суспільства виокремлюють наступні моделі формування національного інформаційного суспільства: ліберальну, соціально-орієнтовану, інтегровану, керовану і формальну.

Ліберальна модель національного інформаційного суспільства характеризується мінімізацією державного втручання і домінуванням приватно-лібералізаційних підходів до формування інформаційного сектору суспільства, де провідну роль відіграють приватні підприємства і мас-медіа.

У цій моделі практично немає місця для реалізації соціальної політики держави, оскільки її головною метою є отримання інфор-

маційним та медіа-бізнесом свого прибутку, якому держава просто має не заважати.

Соціально-орієнтована модель національного інформаційного суспільства характеризується провідною роллю держави у формуванні інформаційного сектора суспільства, гарантуванням збалансованого забезпечення національних та соціальних інтересів в інформаційній сфері, переважанням в інформаційній політиці стратегій соціальної безпеки та захисту населення.

Інтегрована модель національного інформаційного суспільства характеризується ефективною співпрацею державного, приватного та громадського секторів у процесі становлення інформаційного суспільства та його структур.

Нас цікавлять у цій моделі інформаційного суспільства, насамперед, технологічні аспекти співпраці державних, приватних та громадських інституцій, які мають сприяти на основі сучасних інфо-комунікаційних технологій розвитку соціальної сфери суспільства та забезпеченню соціальних потреб та інтересів громадян.

Керована модель національного інформаційного суспільства характеризується достатньо жорстким державним регулюванням інформаційної сфери суспільства та домінуванням у ній державних підприємств і мас-медіа.

За умови вагомості соціальної компоненти в соціально-політичному розвитку держав (наприклад, соціалістичного типу) подібні моделі інформаційного суспільства за своєю соціальною сутністю наближаються по своїй змістовності до соціально-орієнтованих моделей інформаційного суспільства.

Формальна модель національного інформаційного суспільства характеризується формальною підтримкою розбудови інформаційної сфери суспільства за відсутністю реальної соціально-економічної та техніко-технологічної основи для розвитку інформаційного суспільства.

Національні стратегії формування інформаційного суспільства, особливості формування глобального інформаційного суспільства, цивілізаційно-територіального та регіонального розвитку пев-

них країн теж суттєво впливають на формування національної моделі сучасного інформаційного суспільства.

Наприклад, американська модель модерного інформаційного суспільства побудована на ліберальній, ринковій ідеології, яка характеризується державною підтримкою діяльності приватного бізнесу в інформаційній сфері, зниженням податків, законодавчим гарантуванням широкої свободи суб'єктів інформаційного ринку.

Роль американської держави в регулюванні внутрішнього інформаційного простору і забезпеченні «соціальності» американського суспільства – мінімальна.

Натомість, роль американської держави в експорті ідеології та сутності американської моделі інформаційного суспільства близька за принципами і методами діяльності до керованої моделі інформаційного суспільства, спрямованої на забезпечення глобального інформаційного лідерства США як інформаційної імперії.

Японська модель побудови інформаційного суспільства, на відміну від експортно-орієнтованої американської моделі сучасного інформаційного суспільства, є більш, так би мовити, внутрішньосоціальною.

Вона характеризується стратегією вдосконалення системи корпоративного управління, прийнятої в цій країні, на засадах владної ієрархічної піраміди, що будується на наступних принципах розбудови вказаної моделі інформаційного суспільства:

- взаєморозуміння і взаємодопомоги вищого і нижніх рівнів управління суспільного управління;

- пріоритетного розвитку інформаційних технологій;

- впровадженні інформаційних послуг у всі сфери суспільного життя.

Європейська модель інформаційного суспільства, як і японська (на відміну від американської), є більш соціально-центричною і такою, що розглядає інформаційне суспільство в контексті:

- сукупних знань, отримання яких є основною умовою добробуту кожної людини і кожної держави;

• безбар'єрного доступу до інформації та вмінню нею користуватися;

• формування глобального суспільства, в якому обмін інформацією здійснюється без часових, політичних і просторових меж, що сприяє взаємному проникненню культур і відкриває кожному суспільству нові можливості для ідентичного розвитку.

Зокрема, скандинавська версія європейської моделі інформаційного суспільства спрямована на підвищення якості життя та добробуту громадян на основі підвищення рівня знань.

У цій версії європейської моделі інформаційного суспільства основними стимулюючими чинниками розвитку інформаційного суспільства є доктринальні підходи, які дозволяють здійснювати моніторинг суспільних змін, спричинених розвитком інфокомунікаційних технологій:

• зростання рівня знань серед населення;

• формування великих груп суспільства, здатних прийняти зміни у виробництві технологій та передачі знань;

• забезпечення доступності національної мови та державних інтерфейсів у мульти-медіа системах;

• впровадження інноваційних програм, спрямованих на вдосконалення соціальних послуг для людей старшого покоління;

• врахування побажань клієнта при розробці соціальних послуг інформаційного суспільства;

• міжнародну співпрацю у сфері інформаційних технологій тощо.

Одним з найважливих аспектів формування сучасного інформаційного суспільства, що глобалізується, та національних моделей інформаційного суспільства є принципова ідеологічна та соціально-структурна відмінність базису інформаційного суспільства від базису індустріального суспільства.

Соціальною основою індустріального суспільства (в ідеалі) був так званий «середній клас», який складався переважно з

кваліфікованих робітників і службовців, зорієнтованих на соціально-економічні цілі суспільства, своєї соціальної групи, конкретного індивіда.

Принципово іншою соціальною основою інформаційного суспільства як такого є соціально-віртуальний «інтелектуально-інформаційний клас» – працівники мас-медіа та інформаційного програмно-технологічного бізнесу, фрілансери, учасники соціальних мереж.

Останні структури та суб'єкти інформаційного суспільства часто не мають спільних соціально-економічних цілей, переважно контролюються крупним олігархічним бізнесом, спецслужбами і латентними соціальними групами, характеризуються часто діаметральними ідейно-політичними поглядами і культурно-цивілізаційними цінностями.

Формування соціально-віртуального «середнього класу» інформаційного суспільства руйнує традиційний (класичний) «середній клас» індустріального суспільства, що приводить до більш жорсткого, нового по своїй суті соціального протистояння.

Традиційне соціальне протистояння по лінії буржуазії – найманих працівників, яке переважно обмежувалося соціально-економічною сферою суспільства і наповнювалося імперським геополітичним змістом, доповнюється (і часто – переважає) протистоянням цивілізаційно-культурним, національно-релігійним, соціально-інтелектуальним та соціально-психологічним. яке підсилюється і маніпулюється глобальними засобами масової комунікації.

Становлення сучасного інформаційного суспільства будь-якого ієрархічного рівня (глобального, цивілізаційно-територіального, регіонального, національно-державного) несе в собі не тільки позитивні моменти, пов'язані із покращенням доступу до інформації, можливостями підвищення ефективності та продуктивнсті праці на основі сучасних інфо-комунікаційних технологій.

Серед негативних моментів формування сучасного інформаційного суспільства вчені справедливо виокремлюють значне зростання можливостей маніпулювання суспільною свідомістю, ведення інформаційних війн, бюрократичного і олігархічного регулю-

вання доступу до інформації не тільки на техніко-технологічному, але й на політичному та соціально-комунікаційному рівні.

Дослідження особливостей формування та впровадження соціальної політики і безпеки в умовах формування інформаційного суспільства вимагають певного перегляду традиційного формулювання ідейно-теоретичних та технологічних основ сучасної соціальної політики держави.

Ми раніше вже вказували, що об'єктом впливу соціальної політики держави традиційно визначають суспільство, соціальні групи, окремих індивідів, які за певних умов можуть бути водночас носіями і суб'єктами соціальної політики, котрі, своєю чергою, потребують соціальної безпеки своєї життєдіяльності.

В умовах становлення інформаційного суспільства питання інформаційної безпеки держави, громадян, соціальних груп ми повинні розглядати в більш широкому контексті забезпечення соціальної безпеки вказаних вище індивідів, соціальних груп та держав.

Як відзначалоя раніше, до найважливіших соціальних функцій держави належать: визначення завдань соціального розвитку, законотворча діяльність у сфері соціального життя суспільства, створення умов для впровадження соціальної безпеки і політики громадян соціальними технологіями і засобами соціально-політичного менеджменту та маркетингу, в яких обов'язково присутні інформаційно-комунікаційні компоненти.

Головною метою розробки і впровадження соціальної політики держави в умовах становлення і розвитку інформаційного суспільства є забезпечення та нормативне регулювання відносин між суспільством і громадянами шляхом здійснення та регулювання політико-правових й інфо-комунікаційних відносин між індивідами та соціальними групами, до яких належать останні.

Втім, зовсім не обов'язково, щоб між державою і громадянами обов'язково був якийсь посередник у вигляді окремої соціальної групи. Але використання соціальних структур та елементів громадянського суспільства для здійснення соціальної комунікації: держава – громадянин, безумовно, розширює управлінсько-регулятивні можливості цієї соціальної комунікації, підвищує рівень соціальної безпеки та соціального захисту громадян.

Довгий час науковці і чиновники вважали, що суб'єктами соціальної політики і, відповідно, соціальної безпеки, мають виступати, насамперед, спеціалізовані державні організації і установи, котрі здійснюють соціальні функції держави.

Але розвиток системи соціальних структур та інфокомунікаційних мереж і технологій функціонування громадянського суспільства значно розширив перелік суб'єктів державної соціальної політики за рахунок недержавних, неурядових організацій, які спроможні достатньо успішно здійснювати функції розробки і впровадження соціальної політики в умовах становлення інформаційного суспільства.

Соціальна політика, зазвичай, реалізується через технології розробки і ухвалення правових актів (законів, указів президента, постанов уряду) і затвердження соціальних програм, котрі мають розроблялися органами публічної (державної) влади за участі громадян, що передбачає наявність симетричної соціальної комунікації між урядовими структурами, соціальними групами, громадянами.

Ефективна і зважена соціальна політика, разом з продуманою і виваженою інформаційною політикою держави, є функціональною основою стабільного стану та еволюції політичної системи суспільства. А сама соціальна політика виступає основою та важливим елементом творення соціальної держави в умовах становлення інформаційного суспільства.

Соціально правова держава, яка характеризується особливим акцентом на забезпеченні соціальної безпеки і політики, в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства повинна гарантувати:

- участь громадянина у політиці та економіці;
- діяльність державних інститутів, які здійснюють охорону права на життя, свободу, приватну та суспільну власність;
- стабільність роботи соціальних систем: економічної, освітньо-культурної, соціального забезпечення.

Відповідно до основних принципів діяльності сучасної соціальної держави (соціального партнерства, соціальної солідарнос-

ті, справедливого розподілу благ, субсидіарності, соціального страхування, забезпечення достойних умов праці) та зайнятості можна виокремити її основні завдання:

• забезпечення рівних ринкових можливостей і реалізації прав індивидів на частину виробленого суспільного добробуту через справедливий розподіл прибутків і майна;

• зменшення диференціації на бідних і багатих;

• забезпечення індивідуальної свободи, принципів справедливості, усебічного розвитку особистості, забезпечення поваги до гідності людини, створення умов для участі людей в суспільному житті;

• удосконалення технологій та правових механізмів соціальної політики, котрі забезпечують реалізацію основних соціальних прав і сприяють розширенню системи соціального забезпечення.

В умовах формування сучасної соціальної правової держави та модерного інформаційного суспільства надзвичайно важливо здійснювати забезпечення реалізації наступних чинників:

• соціально-економічного регулювання економічного життя (економічна сфера);

• гарантування основних прав і свобод громадян шляхом забезпечення участі у виборах, референдумах, зібраннях (політична сфера);

• створення умов для реалізації соціальних гарантій, соціальних пільг і послуг, передбачених законом, що грунтуються на реальних можливостях їх реалізації державою (соціальна сфера);

• забезпечення державою свободи слова, діяльності засобів масової комунікації, гарантування інформаційної безпеки громадян, соціальних груп та держави (інфо-комунікаційна сфера).

Відштовхуючись від характеристик двох найпоширеніших моделей соціальної держави (соціал-демократичної та ліберальної) О. Агарков аргументовано пропонує досліджувати проблеми функціонування органів соціальної держави через призму реалізації спе-

ціальних соціальних технологій, механізмів та методів соціально-політичного маркетингу.

Останні, на думку дослідника, орієнтовані на максимальне задоволення основних соціальних потреб й інтересів визначених соціальних груп, забезпечення громадян спільними суспільними благами, здійснення справедливого розподілу матеріальних (економічних) та нематеріальних (гуманітарних) ресурсів для досягнення принципів справедливості, забезпечення соціальної солідарності і стабільності в суспільстві.

У цьому зв'язку потрібно зробити особливий наголос на справедливості розподілу державою між всіма громадянами і соціальними групами так званих нематеріальних ресурсів інформаційного суспільства. Враховуючи, що в інформаційному суспільстві інформаційні ресурси та знання виходять на провідні позиції, вільний і рівний доступ людей до інформації (у тому числі – публічної), сучасних знань, до ресурсів освіти і культури набуває принципового значення.

Відтак принцип забезпечення в соціальній державі соціальної справедливості і соціальної безпеки в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства є важливою методологічно-праксеологічною основою для соціального партнерства між державою, соціальними групами і громадянами, суб'єктами і об'єктами ринку, з метою підвищення параметрів соціально-економічного та культурно-духовного життя, освітньо-культурного рівня всіх громадян не залежно від їхнього соціального статусу.

У такому контексті, соціальна політика в умовах становлення інформаційного суспільства повинна визначати зміст і рівень розвитку соціальності держави, формулювати принципи соціально-правових відносин у суспільстві, гарантувати функціонування симетричної комунікації і практичну взаємодію структур держави і структур та елементів громадянського суспільства.

При такому розумінні необхідності реалізації справедливої і симетричної соціальної комунікації між структурами держави і структурами громадянського суспільства ми погоджуємося з українською дослідницею А. Сіленко, яка розглядає соціальну політику як:

• мистецтво узгодження інтересів громадян, інтересів індивідів і держави, різного рівня людських спільнот, груп у широкому сфері соціальних відносин;

• систему взаємодії органів публічної (державної) влади, недержавних структур та особистості для забезпечення життя та розвитку особистості [159; 160].

Варто також зауважити, що Б. Ракитський визначав соціальну політику через соціально-комунікаційний контекст – як соціальні відносини між соціальними групами, а Г. Соловей – через гармонізацію соціальних інтересів у сфері виробництва, розподілу і споживання благ – у контексті діяльності органів публічної (державної) влади, місцевого самоврядування та суспільних інститутів, яка сприяє узгодженню інтересів цих груп з інтересами людей та стратегічними цілями суспільства.

Отже, категорія соціальної політики розглядається вказаними дослідниками як суспільний феномен, котрий системно інтегрує різноманітні багатофакторні соціальні чинники: соціальні відносини та соціальні процеси життєдіяльності соціуму, які впливають на формування та реалізацію соціальних цінностей, соціальну безпеку людини, задоволення соціальних потреб та інтересів громадян, зокрема, в інформаційно-комунікаційній та освітньо-культурній сфері.

На думку Г. Віленського і Ч. Лебо в розвинених соціальних державах з високими стандартами життєвого рівня громадян, реалізуються дві основні моделі соціальної політики:

• інституціональна – з перерозподілом матеріальних благ переважно на державному рівні з мінімізацією ролі структур громадянського суспільства;

• залишкова – з наданням державної допомоги за сприяння структур та елементів громадянського суспільства у випадках, коли людина не здатна вирішити свої проблеми індивідуально.

Таким чином, правомірно сказати, що метою здійснення соціальної політики і створення умов для соціальної безпеки, а відтак і стабільності функціонування соціальної системи суспільства загалом.

А соціальну політику і соціальну безпеку держави в умовах становлення інформаційного суспільства правомірно розглядати як політику, спрямовану на скоординоване через інформаційну сферу суспільства функціонування політичної, економічної та соціальної сфер суспільства, на основі забезпечення гідного рівня життя, соціального захисту, соціальної, інформаційної безпеки суспільства, соціальних груп і громадян.

Відповідно до такого тлумачення соціальної політики та соціальної безпеки головним завданням соціальної держави, на нашу думку, є стабільне функціонування політичної системи, зокрема, соціально-політичних інститутів суспільства, узгоджене функціонування усіх структур та елементів соціальної системи, гармонізація громадянської (суспільної) діяльності всіх суб'єктів соціальної політики даного суспільства.

За умови формування сучасного глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства проблеми соціальної безпеки та соціального захисту держави, громадян, соціальних груп ми можемо розглядати також і в інформаційному аспекті створення умов для соціальної безпеки та соціального захисту вказаних вище громадян, етнічних та соціальних груп, держав і груп держав.

Зокрема, серед головних функцій ефективної соціальної політики в соціально відповідальній державі, яка функціонує в умовах формування інформаційного суспільства виокремлюють:

- визначення стратегічних, тактичних і поточних завдань соціального розвитку суспільства, забезпечення законотворчої, нормотворчої і практичної діяльності на основі сучасних інформаційно-комунікаційних технологій у соціальній сфері суспільства;

- забезпечення розробки і впровадження політики соціальної безпеки і соціального захисту громадян, соціальних груп, держав і груп держав шляхом використання сучасних соціальних інфокомунікаційних технологій, соціальних механізмів і технік і соціально-політичного менеджменту та маркетингу;

- використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій при організації законотворчої (парламент, президент), нормотворчої (уряд) діяльності та практичного впровадження соціа-

льної політики (соціальні структури держави та соціальні структури громадянського суспільства).

Відтак, ми можемо вважати, що головним завданням соціальної політики держави в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства має бути дієве регулювання відповідних політико-правових та інформаційно-комунікаційних відносин між суспільством та індивідами шляхом здійснення та регулювання вказаних відносин між індивідами і соціальними групами, до яких належать дані індивіди.

Проте, зовсім не обов'язково, щоб у соціальних комунікаціях між державою та громадянами неодмінно був посередник у вигляді соціальної, професійної чи етнічної групи. Хоча, використання соціальних структур та елементів громадянського суспільства для здійснення соціальних комунікації між державою і громадянами все-таки підвищує ефективність подібної соціальної комунікації, підвищує рівень соціальної безпеки та соціального захисту держави, соціальних груп та громадян.

Ми вже відзначали раніше, що традиційні підходи в дослідженні соціальної сфери передбачали: суб'єктами соціальної безпеки і соціальної політики виступають переважно спеціалізовані організації та установи держави, які уповноважені здійснювати соціальні функції держави в суспільстві.

Але формування та розвиток модерних соціальних структур, соціальних технологій та сучасних інфо-комунікаційних технологій функціонування громадянського суспільства значно розширив перелік і можливості суб'єктів соціальної політики за рахунок недержавних, неурядових організацій, які спроможні ефективно реалізовувати функції соціальної політики держави в сучасному інформаційному суспільстві.

Соціальна політика, насамперед, реалізується шляхом:

- формулювання стратегії і тактики соціального розвитку суспільства;

- розробки і ухвалення правових актів (законів, указів президента, постанов уряду);

• затвердження комплексних цільових соціальних програм, що повинні розроблятися органами представницької та виконавчої влади за участі громадян.

Останнє передбачає існування регулярної і симетричної соціальної комунікації між структурами держави, структурами громадянського суспільства і громадянами.

Ефективна і дієва соціальна політика спрямована, по суті, на створення умов для соціальної безпеки громадян і є гарантом цілісності і стабільного функціонування політичної системи суспільства, особливо, в умовах формування національної моделі інформаційного суспільства, яка має реалізовуватися на основі реалізації принципів соціальної справедливості, зокрема, і в інформаційній сфері суспільства.

Як ми вже визначали раніше, на базі основних принципів організації і функціонування соціальної держави (соціального партнерства, соціальної солідарності, субсидіарності, справедливого розподілу суспільних благ, соціального страхування, соціального забезпечення зайнятості, забезпечення безпеки і достойних умов оплати праці), виокремлюють основні завдання соціальної політики держави, спрямованої на реалізацію наступних завдань:

• забезпечення законних прав громадян на частину суспільного добробуту через механізми справедливого розподілу прибутків і майна;

• зниження ринково обумовленої нерівномірності в доходах та не справедливої соціальної диференціації на бідних і заможних;

• забезпечення прав і свобод людини, здійснення принципів справедливості, сприяння розвитку особистості, повага до гідності особи, забезпечення активної участі людей у суспільному житті;

• вдосконалення соціально-правових механізмів, які забезпечують основні соціальні права і сприяють розширенню мережі соціального забезпечення.

Соціальна політика держави, яка здійснюється через організацію і функціонування інститутів соціальної правової держави, які працюють в умовах становлення сучасного інформаційного суспі-

льства, повинна забезпечуватися через реалізацію наступних чинників:

- соціально-економічне регулювання економічних процесів (економічна сфера);

- правове (законодавче) і практичне гарантування політичних прав і свобод громадян шляхом безперешкодної участі у виборах, референдумах, зібраннях (політична сфера);

- забезпечення соціальних гарантій і пільг і послуг, які юридично визначені і виходять з практичних можливостей їхнього задоволення державою (соціальна сфера);

- законодавче і реальне забезпечення свободи слова та діяльності засобів масової інформації та інформаційної безпеки громадян, соціальних груп та держави (інформаційно-комунікаційна сфера).

Ми вже зафіксували, що в умовах становлення глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства, його нематеріальні (гуманітарні) ресурси стають більш важливими, ніж матеріальні (економічні). У цих умовах принципи соціальної справедливості по відношенню до вільного і рівного забезпечення доступу громадян до знань, інформаційних ресурсів, науки, освіти і культури набувають особливо важливого суспільного значення.

При такому розумінні категорії соціальної політики, спрямованої на здійснення соціальної безпеки держави, соціальних груп і громадян громадян – в умовах становлення інформаційного суспільства – потрібно змінювати підходи до розуміння змісту і рівня розвитку соціальності держави.

А паралельно потрібно формулювати осучаснені соціально-правові відносини у суспільстві, гарантувати регулярну і симетричну соціальну комунікацію і взаємодію структур держави і структур громадянського суспільства при розробці і впровадженні соціальної політики держави.

У результаті, соціальна політика держави в умовах становлення сучасного інформаційного суспільства повинна розглядатися як

важливий суспільний феномен, котрий системно інтегрує різноманітні багатофакторні соціальні чинники:

- соціальні відносини;
- процеси життєдіяльності соціуму;
- процеси формування та реалізації соціальних цінностей;
- соціальну безпеку людини;
- задоволення соціальних та освітньо-наукових та культурно-духовних потреб та інтересів громадян.

Оскільки інформаційне суспільство в Україні поки що знаходиться на початковому етапі свого становлення, національна модель соціальної безпеки та соціальної політики еволюціонує під тиском глобальних фінансово-економічних структур від патерналістської моделі радянського зразка – у напрямку формування ринкової моделі соціальної безпеки та соціальної політики – без урахування рівня соціально-економічного та інформаційно-комунікаційного розвитку країни, ментальності, культури та історичних традицій українського народу, що робить проблематичним ефективне запровадження в Україні ліберальної моделі соціальної й інформаційної безпеки.

Досліджуючи соціальну політику сучасних держав необхідно звернути увагу на базові характеристики сучасного інформаційного суспільства, яке кардинально змінює сучасну політику і, зокрема, сучасну соціальну політику держави як такої.

Головна особливість формування глобального інформаційного суспільства – використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) та здатність домінування інформаційної влади з точки зору підкорення волі і спрямовування діяльності людей за допомогою суспільних інститутів (державних і недержавних), суспільних технологій (влади та маніпуляції), мас-медіа і лідерів громадської думки.

Подібний підхід дає підстави вести мову про електронний соціальний інституціоналізм (діяльність електронних соціальних інститутів) та електронну соціальну демократію (діяльність у соці-

альній сфері електронного парламенту, електронного уряду, електронного суду).

У рамках цих тенденцій в Європі виокремилося кілька підходів. У Франції фокусують акценти на програмно-технічному забезпеченні взаємодії держави і громадян через мережі соціальної комунікації. У Швеції електронний уряд надає соціальні послуги своїм громадянам і меншою мірою дбає про лібералізацію телекомунікацій. У Великій Британії в режимі on-line громадяни можуть отримати соціальні послуги і пільги, сплатити податки, повідомити про зміну місця проживання, замовити документи (паспорт, свідоцтво про народження, права водія), подати заяву до поліції, вступити до ВНЗ, отримати консультацію з питань соціального захисту тощо. Приватні компанії на урядовому порталі можуть зареєструвати нові компанії, здійснити поставки своєї продукції, зробити соціальні нарахування, сплатити податки.

В означеному контексті викликають цікавість зв'язки між формуванням глобального соціального суспільства і глобального інформаційного суспільства, які є об'єктом і предметом дослідження соціо-глобалістики та інфо-глобалістики. На нашу думку, соціо-глобалістика – це наука, яка досліджує глобальні соціальні структури, глобальні соціальні відносини, глобальну соціальну свідомість та глобальну соціальну діяльність, що знаходяться в інтегрально-функціональній єдності та взаємодії.

Зрозуміло, що функціонування глобальної соціальної сфери потребує системи соціальної комунікації між суб'єктами глобального соціального суспільства: глобальними, цивілізаційно-регіональними, національно-державними і локальними соціальними структурами влади, соціальними групами та громадянами.

Сучасні комп'ютерні соціальні мережі характеризуються відкритістю, децентралізацією, саморозвитком, домінуванням горизонтальних зв'язків та іншими властивостями, які забезпечують ефективні комунікації між індивідами та їх об'єднаннями.

Державна соціальна політика в умовах становлення інформаційного суспільства повинна реалізовуватися через: здійснення регулювання економічних процесів (економічна сфера); забезпечення політичних прав і свобод громадян (політична сфера); соціа-

льних гарантій, пільг і послуг (соціальна сфера); свободи слова, діяльності ЗМІ, інформаційної безпеки суспільства і громадян (інформаційно-комунікаційна сфера).

Одним з найважливих аспектів становлення глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства є принципова ідеологічна та соціально-структурна відмінність базису інформаційного суспільства від базису індустріального суспільства.

Соціальною основою індустріального суспільства (в ідеалі) був так званий «середній клас», який складався переважно з кваліфікованих робітників і службовців, зорієнтованих на соціально-економічні цілі суспільства, своєї соціальної групи, конкретного індивіда.

Принципово іншою соціальною основою інформаційного суспільства є соціально-віртуальний «інтелектуально-інформаційний клас» – працівники мас-медіа та інформаційного програмно-технологічного бізнесу, фрілансери, учасники соціальних мереж. Останні структури і суб'єкти інформаційного суспільства часто не мають спільних соціально-економічних цілей, переважно контролюються крупним олігархічним бізнесом, спецслужбами і латентними соціальними групами, характеризуються часто діаметральними ідейно-політичними поглядами і культурно-цивілізаційними цінностями.

Формування соціально-віртуального «середнього класу» інформаційного суспільства руйнує традиційний (класичний) «середній клас» індустріального суспільства, що приводить до більш жорсткого, нового по своїй суті соціального протистояння.

Традиційне соціальне протистояння по лінії буржуазії – найманих працівників, яке переважно обмежувалося соціально-економічною сферою суспільства і наповнювалося імперським геополітичним змістом, доповнюється (і часто – переважає) протистоянням цивілізаційно-культурним, національно-релігійним, соціально-інтелектуальним та соціально-психологічним. яке підсилюється і маніпулюється глобальними засобами масової інформації.

В умовах становлення глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства, матеріа-

льні ресурси стають менш вагомими, ніж нематеріальні ресурси. У цих умовах принцип соціальної справедливості по відношенню до рівного і безперешкодного забезпечення доступу громадян до інформаційних ресурсів, знань, науки, ресурсів освіти і культури – набуває особливо важливого суспільного значення.

У розумінні соціальної політики, спрямованої на здійснення соціальної безпеки громадян, націй та держав – в умовах становлення інформаційного суспільства – потрібно змінювати підходи до розуміння змісту та рівня розвитку соціальності конкретної держави, формулювати зміст і характер осучаснених соціально-правових відносин у суспільстві, гарантувати регулярну і симетричну соціальну комунікацію і взаємодію структур держави та структур і елементів громадянського суспільства при розробці і здійсненні соціальної політики держави.

Таким чином, соціальна політика держави в умовах становлення інформаційного суспільства має і повинна розглядатися як соціально-політичний феномен, котрий системно інтегрує різноманітні багатофакторні соціальні чинники: соціальні відносини, процеси життєдіяльності соціуму, процеси формування та реалізації соціальних цінностей, соціальну безпеку людини, задоволення соціальних та освітньо-культурних потреб та інтересів громадян, соціальних та етнічних груп тощо.

Оскільки інформаційне суспільство в Україні ще знаходиться на початковому етапі розвитку, національна модель соціальної політики і соціальної безпеки еволюціонує під тиском глобальних фінансово-економічних структур від патерналістської моделі радянського зразка – у напрямку формування ринкової моделі соціальної політики і соціальної безпеки - без урахування рівня соціально-економічного та інформаційно-комунікаційного розвитку країни, культури та історичних традицій українського народу, ментальності, що робить проблематичним ефективне запровадження ліберальної моделі соціальної й інформаційної безпеки в Україні.

Окремо варто сказати про прагнення російського агресора, який у 2014 році розпочав так звану гібридну війну проти України, вплинути на соціальну політику і соціальну безпеку українського суспільства.

Російські неонацисти використовували і використовують проти України (у тому числі й для руйнування української системи соціального захисту і соціальної безпеки) весь **комплекс заходів гібридної війни:**

1. Віртуальних воєнних дій (ВВД):

- спеціальних інформаційних кампаній (СІК);
- спеціальних інформаційних операцій (СІО);
- спеціальних інформаційних впливів (СІВ)];

2. Спеціальних політико-економічних дій (ССД):

- спеціальних економічних операцій (СЕО);
- спеціальних фінансових операцій (СФО);
- спеціальних політичних операцій (СПО);

3. Спеціальних енерго-технологічних операцій (СЕТО);
4. Спеціальних гео-природничих операцій (СГПО);
5. Спеціальних воєнних операцій (СВО);
6. Традиційних воєнних операцій (ТВО).

У цьому зв'язку нам потрібно принципово по-новому подивитися на саме поняття **національної безпеки,** під якою ми розуміємо стан і рівень захищеності життя і здоров'я, честі і гідності громадян, їх законних інтересів, публічних (державних і недержавних) інституцій, суверенітету, території та національних інтересів суспільства, організованого в державу-націю.

Виходячи з того, що суспільство складається з держави та громадянського суспільства, ми можемо говорити про державну безпеку (безпеку державних структур, установ та організацій) та безпеку громадянського суспільства (безпеку недержавних структур і організацій). Безпека індивідів (громадян) рівноцінно входить і до безпеки держави, і до безпеки громадянського суспільства, оскільки людина є основою суспільства як такого.

Окремо потрібно сказати про безпеку нації, як засновника держави. У такому випадку безпека нації знаходиться під захистом держави і опікою структур громадянського суспільства. При відсутності державного захисту нація дбає про свою безпеку (цінностей, мови, культури, освіти, релігії) через відтворювальні функції структур громадянського суспільства (громадських організацій, церкви, структур і традицій формальної та неформальної комунікації) та сім'ї.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Американська модель розвитку інформаційного суспільства [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://prezi.com/jq9qriovt8t4/presentation/.

2. Аналіз політики: концепції, практика / Д. Л. Веймер, Е. Р. Вайнінг ; [пер. з англ. І. Дзюб, А. Олійник]. К. : Основи, 1998. 654 с.

3. Бебик В. Глобальне інформаційне суспільство: інфо-влада, інфо-комунікація, інфо-демократія / В. Бебик // Освіта регіону. Політологія, психологія, комунікації. 2016. № 1. С. 6–10.

4. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна / В. Бебик. К. : Каравела, 2009. 496 с.

5. Бебик В. Інфо-комунікаційний менеджмент: поняття і типологія / В. Бебик // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки». 2017. №13. [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/2996/2687.

6. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

7. Бебик В.М. Соціально-політичні аспекти формування інформаційного суспільства України / В. М. Бебик, Н. С. Мякушко // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. К. : «Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 130. С. 411–413.

8. Бебик В. М. Соціальна політика і соціальна безпека в умовах формування інформаційного суспільства / В. М. Бебик, Н. С. Мякушко // Гілея : науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В. М. Вашкевич. К. : «Видавництво «Гілея», 2018. Вип. 131. С. 360–364.

9. Белл Д. Грядущее постиндустриальное общество. Опыт социального прогнозирования / Д. Белл; [пер. с англ.]. Изд. 2-е, испр. и доп. М. : Academia, 2004. 788 с.

10. Волзер М. Безпека і добробут / М. Волзер // Сучасна політична філософія: Антологія / [упоряд.: Я. Кіш]. К.: Основи, 1998. С. 486–523.

11. Гонюкова Л. Суспільно-політичні реформи / Л. В. Гонюкова, М. М. Логунова, М. І. Пірен та ін. К. : Міленіум, 2003. 279 с.

12. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б. Гуменюка, С. Шергіна (у співав.). К. : Університет «Україна», 2009. 508 с.

13. Інформаційно-комунікаційна демократія [текст] : монографія. / за наук. ред. С. О. Довгого; ред. колегія: Довгий С. О., Лісничий В. В., Бебик В. М., Радченко О. В.; Інститут телекомунікацій і глобального інформаційного простору НАН України. С. : Вид. СВС Панасенко І. М., 2015. 420 с.

14. Кисільова Т.М. Соціальна політика в умовах глобалізації / Т. М. Кисільова // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://old.niss.gov.ua/Table/Jalilo18/011.htm.

15. Мякушко Н.С. Соціальна безпека в умовах інформаційного суспільства [Електронний ресурс] / Н. С. Мякушко // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки» ; Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. № 13. Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3002.

16. Мякушко Н.С. Соціальна політика в інформаційному суспільстві [Електронний ресурс] / Н. С. Мякушко // Міжнародні відносини. Серія «Політичні науки» ; Інститут міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка. 2017. № 17. Режим доступу : http://journals.iir.kiev.ua/index.php/pol_n/article/view/3340.

17. Національна безпека в умовах інформаційних та гібридних війн / за заг. ред. В.Куйбіди і В.Бебика : [Монографія]. Київ: НАДУ, 2019. 384 с.

18. Романюк А.С. Порівняльний аналіз політичних інститутів країн Західної Європи / А.С. Романюк. Львів : Видавничій центр ЛНУ імені Івана Франка. 2007. 392 с.

19. Стратегічні комунікації в міжнародних відносинах / Авторський колектив: Бебик В.М., Даниленко С.І., Копійка В.В., Макаренко Є.А., Мінгазутдінов І.О., Мінгазутдінова Г.І., Ожеван М.О., Піпченко Н.О., Петров В.В., Погорська І.І., Тихомирова Є.Б., Шевченко О.В. : [Монографія]. К. : Вадекс, 2019. 442 с.

20. Уэбстер *Ф. Теории* информационного общества / *Ф.* Уэбстер. М. : Аспект. Пресс, 2004. 400 с.

21. Химанен П. Информационное общество и государство благосостояния: финская модель / П. Химанен, М. Кастельс [пер. с англ.]. М. : Логос, 2002. 224 с.

22. Энциклопедия кибернетики / под ред. В. М. Глушкова. К. : Главная редакция украинской советской энциклопедии, 1974. Т. 2. 624 с.

23. Lipset S.M. Political Man. The Social Bases of Politics / S. M. Lipset. Baltimore, 1981. 477 p.

24. Lash S. Critique of Information / S. Lash. London: Thousand Oaks (Ca.): Sage Publications, 2002. 256 p.

25. Masuda Y. The Information Society as Postindustrial Society / Y. Masuda. Wash. : World Future Soc., 1983. 45 p.

4.2. Особливості формування національної соціальної політики України в умовах глобалізації

Державна соціальна політика країни формується на основі відповідної соціальної ідеології, закладеної в конституції, чинному законодавстві базових ідеологічних та релігійних документах провідних політичних партій та конфесій, які діють у державі.

Не є винятком і Україна, Основний закон якої (Конституція України, ст. 1) декларує побудову в Україні соціальної держави, яка спрямована на створення системи соціальної безпеки та необхідних умов для реалізації соціальних прав українських громадян.

Проте, світовий досвід свідчить, що декларації в Основному законі країни та чинному законодавстві не можуть бути єдиним ідеологічним чинником, який визначає зміст державної соціальної політики, котра знаходиться під впливом цілого комплексу різноманітних зовнішніх та внутрішніх чинників.

Безумовно, існують також і вагомі соціально-економічні чинники, що знаходяться під впливом стану та рівня розвитку суспільства та його національної економіки, котра не може бути не залежною від світових процесів глобального цивілізаційно-територіального регіонального та локального розвитку.

Цілий шерег теоретиків глобалістики (Е. Гідденс, М. Ватерс, У. Андерсен, Б. Баді, П. Петерс, Ч. Гіл та ін.) відзначає процеси глобалізації як єдність і взаємозалежність світу, котрі інтенсифікують і світові соціальні відносини. Таким чином, окрім процесів формування сфери глобальної економіки, політики, учені розглядають процеси глобалізації як соціальні процеси, які відбуваються в контексті збільшення взаємозалежності націй, культурно-інформаційних обмінів та соціальної комунікації.

Відповідно до цих процесів об’єктивно руйнуються основи національно-державного суверенітету, коли національні уряди змушені ухвалювати свої рішення, зокрема, у соціальній сфері, не тільки під впливом внутрішніх соціально-економічних та соціально-політичних чинників, але й під тиском та зовнішніх чинників –

глобальних (наддержавних, міжнародних) організацій та транснаціональних корпорацій та банків (ТНК, ТНБ).

Унаслідок цих трансформаційних процесів глобального суспільного управління частина функцій публічного (державного) управління, зокрема, у соціальній сфері, передається до глобальних організацій (вгору) та локальних рівнів управління (вниз).

Що ж стосується регулювання (саморегулювання) глобальної економіки, то в ній відбуваються процеси глобалізації виробництва товарів, послуг та ринків у цілому, які впливають на еволюцію і зміни в державній активності у складі суспільно-економічної системи, що суттєво впливає на сучасну політику національних держав також і в соціальній сфері.

В умовах глобалізації реалізація функцій національної держави значно ускладнюється, оскільки багато проблем і викликів для національної безпеки, економіки, політики, промисловості, аграрного сектора, екології, соціальної, освітньо-наукової та інформаційно-культурної сфери виникають за межами країни.

Усунення цих проблем і викликів, які часто виходять за межі національних кордонів і мають регіональний та глобальний характер, часто потребує сумісних зусиль кількох держав, регіональних об'єднань або й усього світового співтовариства в особі глобальних міжнародних структур та організацій.

Окрім того, варто відзначити, що еволюційне формування соціальної держави в умовах глобалізаційних процесів та світової демократизації відбувається при паралельному розвитку структур та елементів громадянського суспільства, які дедалі більше беруть участь у розробці та впровадженні цілеспрямованої соціальної політики держави.

Своєю чергою, демократична держава, об'єктивно зацікавлена у збереження стабільності своєї політичної системи, так само об'єктивно сприяє посиленню ролі структур та елементів громадянського суспільства у соціальній сфері (при розробці та впровадженні соціальної політики, розв'язанні соціальних конфліктів, наданні соціальних послуг).

Реалізуються управлінські функції у соціальній сфері суспільства через систему соціального менеджменту. І формування глобального соціального суспільства потребують визначення поняття глобального соціального менеджменту.

Для формулювання цього поняття ми пропонуємо скористатися науково-методологічним підходом до вивчення проблем глобального суспільства, який розробив В. Бебик, що виокремлює глобальний, цивілізаційно-територіальний, державно-національний, регіональний та локальний рівні суспільного управління.

На думку вказаного дослідника, глобальний політичний менеджмент має досліджувати закономірності функціонування й розвитку політичної сфери та політичного життя глобального суспільства в контексті управління структурами глобальної держави та глобального громадянського суспільства.

Використовуючи ці методологічні підходи пропонуємо розглядати глобальний соціальний менеджмент як:

а). наукову дисципліну, що досліджує глобальну соціальну сферу (зокрема, і соціальну політику, що є предметом нашого дисертаційного дослідження);

б). систему управління глобальною соціальною сферою, що складається з глобальних соціальних структур, соціальних відносин, соціальної свідомості та соціальної діяльності.

Відповідно до цього, визначимо предмет дослідження глобального соціального менеджменту:

- теоретичні й практичні аспекти соціального менеджменту глобальної соціальної держави, глобальних соціальних структур та соціальних відносин: міждержавних, міжнародних (урядових і неурядових) і транснаціональних організацій;

- проблеми соціального менеджменту глобального громадянського соціального суспільства, його структур, глобальної соціальної свідомості та соціальної культури;

- вплив глобальних соціальних організацій на функціонування національних моделей соціальної сфери і формування національної соціальної політики тощо.

Важливими елементами соціального менеджменту як науки і як системи управління в соціальній сфері є суб'єкти соціальної політики:

- структури держави: органи законодавчої, виконавчої, судової влади, органи місцевого самоврядування;

- структури громадянського суспільства: партії, профспілки, громадські організації;

- бізнесові структури: корпорації, фірми, об'єднання працедавців.

В умовах українських реалій, котрі характеризуються в ракурсі політичних наук як олігархічна республіка, напевно, олігархи мають найбільший вплив на функціонування та еволюцію соціальної сфери суспільства і формування національної соціальної політики, оскільки вони контролюють політичні партії, представлені в парламенті та уряді, та фінансують більшість громадських організацій (профспілки, соціальні фонди та організації).

Одним з найважливіших параметрів оцінки сучасного глобального соціального суспільства є поняття соціального капіталу, який в умовах формування постіндустріального та становлення інформаційного суспільства набуває все більшої ваги і змістовного значення.

Важливість соціального капіталу для соціального прогресу суспільства визначається його роллю у підвищенні інтелектуального капіталу суспільства, інноваційної ефективності функціонування економіки, промисловості, освітньо-наукової та соціо-культурної сфери суспільства.

Завдяки цій ролі соціального капіталу, і держава, і бізнес-структури збільшують свої інвестиції в розвиток інтелектуального капіталу, який сприяє реальному збільшенню продуктивності праці і ефективності соціально-економічної сфери суспільства.

Таким чином, ми можемо сказати, що в умовах становлення інформаційного суспільства (суспільства знань) соціальний капітал стає важливим ресурсом розвитку національної держави, політичної, економічної та соціальної сфер суспільства. А, з урахуванням необхідності збереження стабільності функціонування політичної

системи в цілому, держава і громадянське суспільство, економіка (в особі бізнесу, хоча б і олігархічного), об'єктивно зацікавлені в утвердженні соціальних рис національної держави, котрі формуються відповідно до стратегічних цілей державної соціальної політики.

Проте, існують і об'єктивні суперечності в інтересах держави і бізнесу – у контексті відновлення і примноження соціального капіталу суспільства і формування відповідної соціальної політики.

Держава, у силу своєї соціально-політичної та соціально-економічної функціональності, більшою мірою повинна дбати про прогрес у соціальній сфері суспільства, відновлення соціального та інтелектуального капіталу, формування справедливої соціальної політики.

Бізнес, у силу своєї соціально-економічної функціональності, більшою мірою має бути відповідальним за результати своєї економічної діяльності. Він реально використовує соціальні ресурси суспільства в своїх егоїстичних цілях – отриманні прибутку. Паралельно, бізнес повинен дбати про повноцінне відновлення соціальних та інтелектуальних ресурсів суспільства, без чого неможливим є й існування самого бізнесу як такого.

Окрім того, потрібно зазначити, що бізнес все-таки об'єктивно зацікавлений у соціальній стабільності в державі і тому має підвищувати рівень своєї соціальної відповідальності. А для цього, безумовно, потрібно розвивати співпрацю держави і бізнесу в становленні соціальної сфери суспільства та прогресивномі відновленні соціального та інтелектуального капіталу суспільства.

В умовах становлення інформаційного суспільства (суспільства знань) корпоративний бізнес (в ідеалі) перетворюється з чисто виробничо-економічної сили на соціально відповідальну суспільну силу, котра не повинна і не може бути вільною від соціальної відповідальності, і в такий спосіб все більше набуває соціальних рис і в такий спосіб соціалізується.

Хоча дуже часто суб'єктивний чинник в управління корпоративним (приватним) бізнесом теж дається взнаки. Глобальний і вітчизняний бізнес, які дедалі більше олігархізуються, прагнуть за будь-яку ціну реалізувати свої власні егоїстичні інтереси, втрачають інстинкти соціального самозбереження і в такий спосіб факти-

чно створюють умови для розхитування політичної та економічної системи суспільства і виникнення соціальних конфліктів у державі, які шкодять і державі, і громадянському суспільству, і самому бізнесу.

За таких умов, балансування соціальних інтересів суспільства, державної бюрократії і (корпоративного, середнього і малого) бізнесу реально можуть здійснювати різноманітні структури та елементи громадянського суспільства (так званий третій сектор), які здатні своєю соціальною діяльністю сприяти досягненню певного соціального консенсусу у суспільстві.

Формування національної соціальної політики України відбувається також під впливом міжнародних соціальних структур, зокрема, на основі конвенцій, підписаних з Міжнародною організацією праці (МОТ), але, більшою мірою мірою, під сильним впливом глобальних фінансово-економічних організацій (МВФ, СБ, ЄБРР, ОЕСР), які виставляють свої соціально-економічні вимоги при наданні фінансової допомоги чи кредитуванні певних програм.

Зазначимо, що вимоги глобальних фінансово-економічних організацій далеко не завжди, якщо точніше – практично ніколи не збігаються з національними інтересами країн-реципієнтів фінансово-кредитної допомоги від вказаних глобальних фінансових інституцій, які ставлять свої корпоративні інтереси вище за глобальні інтереси людства та національні інтереси країн і народів.

Важливим механізмом впливу на розробку та здійснення соціальної політики української держави є процес європейської інтеграції, котрий визначений українською владою як стратегічна лінія розвитку України. Цей курс на євроінтеграцію спрямований на подальший вступ нашої країни до Європейського Співтовариства (через асоціацію – на членство), яке на основі зближення національних соціальних моделей країн ЄС поступово вибудовує загальноєвропейську соціальну модель та формує узгоджену соціальну політику. Особливо важливо відзначити в цьому контексті, що в умовах російської агресії в Україні цей шлях є практично єдиним магістральним напрямком, що може реально сприяти модернізації економіки та соціальної сфери України.

У цьому контексті, варто відзначити, що в країнах Євросоюзу питання соціального діалогу і розвитку соціальних програм знахо-

дяться від серйозним впливом структур влади, структур та впливових елементів громадянського суспільства країн ЄС.

А сама соціальна модель ЄС, яка формується в рамках Євросоюзу, характеризується в сучасних умовах як достатньо динамічна і соціально орієнтована. Якраз цього і не вистачає Україні, яка фактично поділена між олігархічними кланами, що не можуть і не прагнуть піднятися на рівень національних стратегічних інтересів розвитку українського суспільства, його соціальної сфери.

Більше того, соціальна парадигма ЄС нині еволюціонує від поняття «благополучна держава» (яка забезпечує переважно пасивних громадян) до поняття «благополучне суспільство» (яке характеризується активними громадянами, які беруть участь у функціонуванні органів влади та громадянського суспільства). У нашій країні, яка пережила два Майдани і важко бореться з російськими агресорами, у принципі, громадяни достатньо активні, вони можуть бути основою для розбудови «благополучного суспільства», але їм не вистачає соціальної згуртованості і певного соціального досвіду.

Вказана вище ідеологія формування та еволюції загальноєвропейської соціальної моделі характеризується соціальною згуртованістю не як абстрактною метою спрямованості суспільства, а, скоріше, як засобом соціально-економічної динаміки цього суспільства та створення матеріальної бази для функціонування і подільшого розвитку соціальної євромоделі.

Унаслідок цього ми маємо вагомі підстави констатувати, що євроінтеграційна політика ЄС спрямована на стимулювання соціально-економічного розвитку країн Євросоюзу, а завдання національних урядів полягає в реалізації розвитку соціального контексту політики ЄС у соціальній сфері. І це, безумовно, потрібно і Україні.

Зрозуміло, що зміст, характер, сутність соціальної політики країн ЄС, досить високий рівень соціальних стандартів країн Євросоюзу не може не впливати на соціальну свідомість українського суспільства і соціальну політику в Україні, особливо після того, як Україна отримала безвізовий режим комунікацій з країнами Євросоюзу на міжперсональному рівні.

В умовах безвізового пересування українських громадян до країн ЄС, які масово відвідують ці країни з бізнесовими, освітньо-культурними і туристичними цілями, ми повинні також розуміти, що фактичне відкриття кордонів і ринків праці ЄС для українських громадян теж є вагомим чинником і мотиватором в розвитку національної соціальної сфери України в контексті порівняльного аналізу соціальних стандартів, особливостей здійснення соціальної політики ЄС і України.

Корисним для нас, безумовно, є досвід країн Центральної і Східної Європи, що не так давно були сателітами СРСР та членами «соціалістичного табору». Після вступу до ЄС у цих країнах виникли достатньо серйозні проблеми з трудовою міграцією власних громадян до більш розвинених в соціально-економічному плані країн Західної Європи, Великої Британії, США і Канади, в яких рівень заробітної платні та відповідного соціального захисту значно вищий.

Як наслідок, цілі сектори економіки в країнах Східної і Центральної Європи практично залишилися без кваліфікованої робочої сили, що, своєю чергою, знизило інвестиційну привабливість цих країн для глобального бізнесу, який масово почав інвестувати в країни Азії і Африки.

Водночас ці вакансії почали заповнювати мігранти з сусідніх східних країн: України, Молдови, Білорусі, Грузії, Вірменії, Азербайджану, Росії, Казахстану, інших нових незалежних країн, що раніше входили до Радянського Союзу. Своєю чергою, до європейських країн з колишнього СРСР масово почали їхати емігранти з країн Кавказу, Центральної та Південної Азії, Африки.

Але тут є певні зауваження, які стосуються якості трудових ресурсів, які виїхали з України на заробітки в ЄС, Велику Британію, США, Канаду, КНР і та інші високорозвинені країни світу. З України ж переважно виїхали достатньо молоді і активні люди з вищою освітою та кваліфіковані робітники.

Натомість, в'їхали до України люди із значно нижчим освітньо-кваліфікаційним рівнем, які не здатні і не бажають (з різних причин) працювати в промисловості, науці та інших сферах еконо-

міки, що визначають сучасне постіндустріальне та інформаційне суспільство.

У кращому випадку, мігруючі в Україну люди займаються (часто нелегально) торгівлею чи приготуванням їжі, а часто – вибирають собі кримінальні заняття. Усе це в комплексі не може не позначитися на функціонуванні соціальної сфери українського суспільства, національної соціальної моделі.

Єдиним винятком, напевно, стали громадяни Ізраїлю, що колись були громадянами України чи колишнього Радянського Союзу, які, утім, не поспішають йти на роботу в промисловість і сільське господарство, прагнучи займатися переважно торгівлею чи медіа-бізнесом.

Указані вище процеси трудової міграції в напрямку: Центральна та Південна Азія – Східна та Південна Європа – Центральна Європа – Західна Європа – США відбулися на рівні певних індивідів, котрі шукають собі кращого життя через регіональні війни, спровоковані Росією, безробіття та низькі соціальні стандарти у власних країнах.

Ці процеси, безперечно, позначаються і на загальнодержавному рівні в Україні, зокрема, визначають напрями еволюції соціальної сфери, формування національної соціальної політики держави, яка задекларувала своєю стратегічною метою вступ до ЄС.

А для цього, своєю чергою, потрібно перевести на європейські стандарти законодавчу базу, економіку, техніку і технології, здійснити реформи в пенсійній системі, системах охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, соціального страхування.

Вагомий вплив на сучасну соціальну політику України, формування української соціальної моделі має не тільки аналогічний досвід країн ЄС, але й діяльність глобальних, насамперед, фінансових структур, які ставлять свої умови при наданні фінансово-кредитних ресурсів.

Україна, як відомо, була прийнята до МВФ 1992 року (Закон України «Про вступ України до Міжнародного валютного фонду»). Фінансова квота України в МВФ була встановлена в сумі 1 млрд 372 млн СПЗ.

Після 1994 року МВФ організував співпрацю України за програмами: Stand-by EFF («Механізм розширеного фінансування») та STF. Відповідно до вимог МВФ кошти за цими програмами, переважно, спрямовуються на покриття державних дефіцитів платіжного і торговельного балансів, використання кредитів МВФ для формування національних валютних резервів. Наприклад, завдяки кредитам МВФ Україна досить успішно провела грошову реформу, увела конвертованість національної валюти – гривні за поточними фінансовими операціями.

Історія співробітництва України з МВФ мала кілька напрямів.

У 1994-1995 роках Україна отримала фінансову допомогу – системну трансформаційну позику (STF – Systemic Transformation Facility) на суму 498,7 млн СПЗ / 763,1 млн дол. США з метою підтримки свого державного платіжного балансу.

Але, через порушення Україною умов МВФ, ця програма була завершена достроково.

Протягом 1995-1998 років Україна отримувала від МВФ кредитно-фінансові ресурси (програма «stand-by») для підтримки курсу гривні та покриття дефіциту платіжного балансу на суму 1318,2 млн СПЗ / 1935 млн дол. США. Протягом 1998–2002 років Україна отримувала кредитно-фінансові ресурси (програма розширеного фінансування EFF – Extended Fund Facility), яка передбачала кредитування України з боку МВФ на суму 2,6 млрд дол. США.

У 2000 році Програма EFF була продовжена до 2002 року, але МВФ не надав Україні повної суми кредитів, зафіксувавши негативні результати виконання Україною вказаної програми. У рамках реалізації програми EFF наша отримала 1193,0 млн СПЗ / 1591,0 млн дол. США, котрі були використані для поповнення валютних резервів НБУ.

У 2004–2005 роках, після того, як була завершена програма EFF, Кабінет міністрів України обрав для співпраці з МВФ програму «стенд-бай», яка була розрахована на 12 місяців і реалізовувалася на безкредитній основі

Ця програма передбачала отримання Україною кредиту на суму 411,6 млн СПЗ / 600 млн дол. США у випадку

погіршення державного платіжного балансу або зменшення валютних резервів НБУ.

У рамках цієї програми «стенд-бай» (яка була виконана в договірний термін) передбачалася еволюційна трансформація відносин між МВФ і Україною в напрямку безкредитних.

Після цього стосунки України і МВФ розвивалися на безкредитній основі. А саме співробітництво України з МВФ було зосереджено на технічній допомозі, спрямованій на усунення проблем макроекономіки та проблем, пов'язаних з грошово-валютною, податковою та бюджетною політикою української держави, державним боргом, тіньовою економікою, макроекономічним прогнозуванням тощо.

Протягом 2005–2006 років відбувалися так звані технічні місії МВФ, які відвідували нашу країну з метою надання консультативної допомоги в питаннях управління державним боргом України, бюджетно-фінансової політики держави та організації роботи митниці.

У 2006–2007 роках в міністерстві фінансів Україні працював на постійній основі експерт МВФ, який надавав домогу у сфері стратегії планування державного бюджету, поточного фінансового аналізу й прогнозування, контролю за фінансовою стабільністю країни.

Після світової фінансової кризи 2008 року було поновлено співробітництво України з МВФ, результатом якого стало підписання угоди України і МВФ щодо впровадження дворічної програми «стенд-бай» із обсягом фінансування 16,43 млрд дол. США, що становило близько 800 % фінансово-кредитної квоти України в МВФ.

У рамках дії цієї програми «стенд-бай» наша країна отримала три фінансових транші кредитів обсягом 10,6 млрд дол. США.

З цих коштів 4,5 млрд дол. США було безпосередньо спрямовано до Державного бюджету України для покриття фіскального дефіциту, у тому числі – для погашення зовнішніх фінансових боргових зобов'язань Кабінету міністрів України, підтримки курсу національної валюти та підвищення ліквідності національного банківського сектора.

Таким чином, як ми можемо побачити, МВФ фактично фінансував повернення собі поверення власних кредитних коштів,

раніше наданих Україні, і фактично «заганяв» Україну в ще глибшу «боргову яму».

Наступний кредитний транш на суму 1,875 млрд СПЗ було витрачено також для фінансування фіскального дефіциту та виплату зовнішніх боргів (1 млрд СПЗ – на рахунки міністерства фінансів) та для поповнення міжнародних валютних резервів із метою регулювання платіжного балансу, підтримки обмінного курсу національної валюти та ліквідності системи українських банків (875 млн СПЗ – на рахунки НБУ).

Третій кредитний транш МВФ за програмою був перерахований Державному казначейству України на вирішення питань фінансування бюджетного сектора.

Наступний кредитний транш у сумі 3,9 млрд дол. США планувалося отримати в 2009 році, але програма фактично була закрита, проте, Україна, як країна-член МВФ, отримала значно менші кошти на власний рахунок авуарів (у рамках загального та спеціального розподілів коштів МВФ) на суму 1,309 млрд СПЗ.

Після цього міністерство фінансів України звернулося до МВФ з проханням про конвертацію вказаних фінансових ресурсів, у результаті чого український уряд отримав 1,228 млрд СПЗ / 2 млрд. дол. США.

Одержані від МВФ ресурси дали можливість Кабінету міністрів Украни та Національному банку України утримати контроль над макроекономічною ситуацією, уникнути дефолту і скорочення фінансування соціальних програм.

Ця програма МВФ стала сигналом для зарубіжних інвесторів і допомогла утримати на відновідному рівні рейтинги України та її цінних паперів.

У 2010 році в технічні місії МВФ, які працювали в нашій країні, досліджували макроекономічну ситуацію в Україні та з'ясовували можливості для відновлення для неї кредитування МВФ.

Після цього візиту та візиту українських урядовців до США, Рада Директорів МВФ ухвалила своє рішення про затвердження нової програми для України протягом 2010–2013 років, у рамках

якої було заплановано надання Україні кредиту МВФ у сумі 15,15 млрд дол. США.

Протягом вказаного періоду обсяг кредитування України з боку МВФ склав понад 20 млрд дол. США.

Кардинальні зміни у продовженні співпраці України з МВФ відбулися в наслідок зміни внутрішньополітичної ситуації в нашій країні, яка виникла в листопаді 2013 року.

Український Майдан, Революція Гідності, Російська агресія проти України, анексія Росією Криму, війна на Донбасі, підписання Україною угоди про асоціацію з ЄС стали серйозним викликом не лише для України, а й для всього світу. Особливістю цього етапу, на відміну від попередніх періодів соціальної активності українського суспільства, була обставина, що причиною збурення стали не проблеми соціально-економічного характеру, а прагнення реалізації загальнолюдських цінностей: свободи, демократії, боротьби з корупцією, люстрації.

МВФ, уперше за свою історію (з 1945 року) не просто продовжив, а суттєво розширив програму співпраці з Україною, не зважаючи на окупацію російським агресором українського Криму і Донбасу та не оголошену російсько-українську війну, яку наша олігархічна влада іменувала «антитерористичною операцією».

У 2015 році керівництво МВФ прийняло рішення про відкриття нової лінії розширеного кредитування на термін до чотирьох років на суму понад 17 млрд дол. США.

Ефективність використання і доцільність кредитів МВФ в економіку України є предметом активної суспільної дискусії, протистояння у політичних і в експертних колах. До того часу кредити МВФ не мали безпосереднього впливу на формування соціальної політики країни як у 2015 році.

Практично, головною умовою отримання траншу МВФ було, насамперед, оптимізація системи соціальних пільг і допомог, у тому числі й пенсійної системи. Приведення до рівня собівартості цін і тарифів на житлово-комунальні послуги. Ці рішення є не популярними, на межі соціального вибуху. Щоб уникнути цього, інституціям державної влади, Уряду необхідно дуже чесно і до-

ступно пояснювати суспільству, у чому полягає головна мета реформ, і як довго ще потрібно «потерпіти». І підкріпити ці наміри реальним результатами в економіці.

Реформи в режимі «шокової терапії» завжди, у кожному суспільстві, є вкрай непопулярними. Але якщо вони тривають не дуже довго (до двох років), прогнозують поступове покращення рівня життя людей, такі реформи є ефективними й досягають своєї мети.

Наприклад, у Польщі, Румунії, Чехії, Греції наслідком таких реформ стало подальше входження до складу ЄС, Зони вільної торгівлі, глобальної (світової) банківської системи, європейського безвізового простору.

Великого значення у соціальній політиці країни має пенсійна реформа. Кабінет міністрів України зробив достатньо реальні, хоча й радикальні кроки на шляху до встановлення єдиних принципів нарахування пенсій, ліквідувавши систему спеціальних пенсій. На часі – створення європейської системи пенсійного забезпечення, що передбачатиме елементи накопичувальної системи та реального втілення системи недержавного пенсійного страхування.

Зрозуміло, що загалом система соціального забезпечення залежить від стану національної та світової економіки. На жаль, українській владі не вдалося здійснити ефективні економічні реформи і зменшити дефіцит Пенсійного фонду. У 2011 році він становив понад 50 млрд гривень, а в 2018 році вже – 139,3 млрд гривень. Водночас, відповідно до вимог МВФ було змінено систему виходу на дострокову пенсію людей, які мають на це право. Не дивлячись на кардинальні зміни в соціальній політиці, на думку чиновників і експертів, усі соціальні програми, задекларовані в державному бюджеті, були виконані в повному обсязі.

Це стосувалося запланованого у державному бюджеті підвищення мінімальних соціальних стандартів, мінімальних зарплат і пенсій з грудня 2015 року на 13%. На державну програму субсидій було додатково виділено 12,5 млрд грн, а в цілому на 2015 рік сума соціальних видатків складала 25 млрд грн., які були виділені на підтримку соціально незахищених верств населення України та на субсидії для 4 млн українських родин [168].

На жаль, системна суспільна криза, відсутність в Україні реальних економічних реформ та непродумана соціальна політика не сприяли підвищенню рівня соціальної безпеки та захисту громадян України.

Подальша співпраця України з МВФ, у принципі, може принести певну користь економіці країни, проте, на нашу думку, у цьому є й суттєві ризики.

Продовження кредитно-фінансової співпраці з МВФ могло б бути гарантією здійснення в Україні структурних реформ в економіці, сприяти внутрішній і зовнішній стабільності, підтримці курсу гривні, покриттю дефіциту державного бюджету.

Водночас, робота програми МВФ сприяла появі ризиків, коли кошти від МВФ витрачаються не на структурні реформи, збільшується державний борг, що може призвести до неспроможності уряду обслуговувати борги і може збільшити загрози настання дефолту національної економіки.

МВФ на той час був готовий активізувати переговори з Україною щодо перегляду умов своєї співпраці – після досягнення «остаточних результатів» у переговорах України і Росії щодо перегляду газових угод.

Уряд України розраховував отримати від МВФ до кінця 2015 року два транші по 1,5 млрд дол. США кожен. Ці кредитні кошти планувалося направити до резерву НБУ, оскільки вказані гроші повинні були допомогти підтримати курс гривні.

Країна в цей час мала значний дефіцит зовнішнього торгівельно-економічного балансу і досить великі потреби в іноземній валюті для розрахунків за російський газ. Саме тому МВФ серед інших своїх вимог до України вказував на необхідність збільшення тарифів на газ та теплопостачання.

Для того, щоб отримати фінансову допомогу від МВФ, українська влада повинна була кардинально підвищити тарифи на газ для населення, що й було закладено в Меморандумі про економічну і фінансову політику між Україною і МВФ і, зрештою, було реалізовано, серйозно знизивши життєвий рівень українських громадян, значно збільшивши соціальну напругу в суспільстві.

МВФ виділить постраждалій від війни Україні 17,5 млрд дол. США фінансової допомоги, запобігаючи тим самим банкрутству України. – Ця заява прозвучала в той момент, коли лідери Росії, України, Франції та Німеччини (Нормандська четвірка) домовилися про припинення вогню на сході України. Керівник МВФ К. Лагард повідомила, що кредит – розрахований на чотири роки. Загальний обсяг фінансування МВФ української економіки планувався в розмірі 22 млрд дол. США.

Тодішній Прем'єр-міністр України А. Яценюк на засіданні уряду заявив, що всі попередні умови МВФ Україна виконала і очікує отримання фінансування від Ради директорів МВФ у 25 млрд. дол. США протягом чотирьох років. Проте, гроші від цього траншу МВФ не могли бути використані урядом для фінансування соціальних виплат чи пряме підвищення соціальних стандартів.

Таким чином, за вказаною угодою валютно-кредитні кошти від МВФ не могли бути використані для фінансування соціальних виплат, на пенсії, зарплати, безпосереднє підвищення життєвих стандартів.

Однак ці гроші, у принципі, могли стати опосередкованим чинником зростання української економіки, у наслідок чого уряд міг би збільшити доходну частку національного держбюджету. Це могло б бути основою для стабілізації економіки, перегляду і збільшення соціальних стандартів, створення додаткових робочих місць, збільшення експорту, стабілізації національної валюти.

Це частково було зроблено, коли Президент України П. Порошенко підписав низку законів (2015 року), ухвалення яких було однією з передумов надання Україні розширеного фінансового кредитування Міжнародним валютним фондом.

У цей час МВФ заявив про свої плани проводити перегляд угоди з Україною кожні три місяці, починаючи з червня 2015 року, що було відображено у звіті-меморандумі між Україною і МВФ.

При цьому у 2015 році фонд надавав Україні три транші в 1 млрд. 666,76 млн дол. США, у 2016 році – чотири транші в 621,92 млн дол. США, у 2017 році – чотири транші в 626,30 млн дол. США, а в 2018 році – чотири транші в 630,68 млн дол. США.

Згідно з указаним меморандумом, Україна найбільше повинна повернути кредитних коштів **за своїми зобов'язаннями перед МВФ у 2018 році та 2023–2024 роках,** що не може серйозно не вплинути на стан соціальної сфери українського суспільства.

Для України (в плані соціальної політики) співпраця з МВФ «виливається» у політику «затягування пасків», оскільки урядові структури, враховуючи стан української економіки, реально не можуть підняти рівень життя і покращити стан добробуту громадян України.

А отримані від міжнародних фінансових інституцій кредити, які збільшують державний борг, використовуються не ефективно і не сприяють створенню робочих місць, хоча й частково сприяють підтримці стабільності національної фінансової системи.

Вагомий вплив у становленні соціальної політики української держави відіграє співпраця з ЄС, який вибудовує загальноєвропейську соціальну модель, ідеологія якої еволюціонує від поняття «благополучна держава» (що забезпечує пасивних громадян) до поняття «благополучне суспільство» (із соціально активними громадянами) і спрямована на стимулювання соціально-економічного розвитку країн ЄС та вироблення національними урядами цих країн узгодженої соціальної політики.

Важливою проблемою є міграція трудових ресурсів з України до ЄС, Великої Британії, США, Канади та ін. З України емігрують молоді люди з вищою освітою та кваліфіковані робітники, а прибувають особи, які не здатні і не бажають працювати в сферах економіки, що визначають сучасне інформаційне суспільство. Все це позначається на функціонуванні соціальної сфери українського суспільства, яка потребує переведення на європейські стандарти законодавчої бази, пенсійної системи, сфер охорони здоров’я, соціального захисту і соціального страхування, освіти.

Для економіки України співпраця з глобальними фінансовими інституціями (МВФ, СБ, ОЕСР та ін.), які виставляють свої умови при наданні кредитно-фінансових ресурсів, не є позитивним явищем, оскільки ці кредити збільшують державний борг, спрямовані лише на підтримку стабільності національної фінансової системи і

зовсім не спрямовані на кредитування безпосередньо суб'єктів української економіки.

Для української економіки співпраця з глобальними фінансовими інституціями (МВФ, СБ, ОЕСР та ін.), які виставляють свої умови при наданні кредитно-фінансових ресурсів, не є гарантовано позитивним явищем, оскільки ці кредити збільшують державний борг, спрямовані лише на підтримку стабільності національної фінансової системи і не спрямовані на кредитування безпосередньо суб'єктів української економіки.

Відповідно до цих процесів об'єктивно руйнуються основи національно-державного суверенітету, коли національні уряди змушені ухвалювати свої рішення, у тому числі, у соціальній сфері, не тільки під впливом внутрішніх політичних та соціально-економічних чинників, але й під впливом глобальних (наддержавних, міжнародних) організацій та транснаціональних корпорацій та банків (ТНК, ТНБ).

Унаслідок цих трансформаційних процесів глобального суспільного управління частина функцій державного управління, зокрема, у соціальній сфері, передається до глобальних організацій (угору) та локальних рівнів управління (униз).

Що ж стосується регулювання глобальної економіки, то в ній відбувається глобалізація товаровиробництва, надання послуг та глобалізація ринків, які впливають на еволюцію і зміни в державній активності у складі соціально-економічної системи, що суттєво впливає на сучасну державну соціальну політику.

В умовах глобалізаційних перетворень реалізація функцій національної держави значно ускладнюється, оскільки багато проблем і викликів для національної безпеки, економіки, політики, промисловості, аграрного сектора, екології, соціальної, освітньо-наукової та інформаційно-культурної сфери виникають за межами країни.

Усунення цих проблем і викликів, які часто виходять за межі національних кордонів і мають регіональний та глобальний характер, часто потребує сумісних зусиль кількох держав, регіональних об'єднань або й усього світового співтовариства в особі глобальних міжнародних структур та організацій.

Окрім того, варто зазначити, що формування соціальної держави в умовах процесів глобалізації та демократизації відбувається при паралельному розвитку структур і елементів громадянського суспільства, які дедалі більше беруть участь у формування та впровадженні цілеспрямованої соціальної політики держави.

Своєю чергою, демократична держава, об'єктивно зацікавлена у збереження стабільності своєї політичної системи, так само об'єктивно сприяє посиленню ролі структур і елементів громадянського суспільства в соціальній сфері (у розробці та реалізації соціальної політики, наданні соціальних послуг, розв'язанні соціальних конфліктів).

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко І. Співробітництво України з міжнародними фінансово-кредитними організаціями – шлях до стабільності та розвитку в період кризи / І. Антоненко // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/Evu/2009_13/Antonenko.pdf.

2. Бебик В. Політологія: наука і навчальна дисципліна / В. Бебик. К. : Каравела, 2009. 496 с.

3. Бебик В., Куйбіда В. Депутатська діяльність у системі публічного врядування : навч. посіб. / Валерій Бебик, Василь Куйбіда. Київ : НАДУ, 2017. 372 с.

4. Гонюкова Л. Суспільно-політичні реформи / Л. В. Гонюкова, М. М. Логунова, М. І. Пірен та ін. К. : Міленіум, 2003. 279 с.

5. Глобалізація і сучасний міжнародний процес / за заг. ред. Б. Гуменюка, С. Шергіна (у співав.). К. : Університет «Україна», 2009. 508 с.

6. Доліновська О.Я. Співпраця України з Міжнародним Валютним Фондом та перспективи розвитку економіки держави (2012) / О. Я. Доліновська // [Електронний ресурс]. Режим доступу: http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=1401.

7. Европеизация и разрешение конфликтов: конкретные исследования европейской периферии / [пер. с англ.]. М.: Издательство «Весь мир», 2005. 312 с.

8. Європейська інтеграція / Уклад.: М. Яхтенфукс, Б. Колєр-Кох; [пер. з нім. М. Яковлєва]. К. : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2007. 294 с.

9. Макарська О. В. Державні соціальні програми: теоретичні аспекти, методика, розробки та оцінки / О.В. Макарська [монографія]. К. : Ліра, 2004. 328 с.

10. Мякушко Н.С. Діяльність Міжнародного валютного фонду в галузі соціальної політики (на прикладі досвіду України, Чехії та Греції) / Н.С. Мякушко // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2015. № 2. С. 61–68.

11. Мякушко Н.С. Соціальна політика в умовах глобалізації: регіональний та національний досвід / Н.С. Мякушко // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2016. № 2. С. 40–45.

12. Пасько Я.І. Соціальна держава і громадянське суспільство : співпраця versus протистояння / Ярослав Ігорович Пасько [монографія]. К. : ПАРАПАН, 2008. 272 с.

13. Політичний енциклопедичний словник / упоряд. В.П. Горбатенко; за ред. Ю. С. Шемшученка, В. Д. Бабкіна, В. П. Горбатенка. [2-е вид., доп. і переоб.]. К. : Генеза, 2004. 735 с.

14. Політичні проблеми сучасної України: аналітичні доповіді інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України. К. : ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2012. 600 с.

15. Проблеми модернізації політичних систем сучасності / М.І. Панов, Л.М. Герасіна, О.Г. Данильян та ін. ; за заг. ред. Л.М. Герасіної, О.Г. Данильяна. Х. : Право, 2008. 320 с.

16. Рябов С.Г. Політологічна теорія держави / С. Г. Рябов. К. : Тандем, 1996. 240 с.

17. Таланчук Петро. Державотворчий потенціал української нації: публіцистика / П.М. Таланчук. К. : Університет «Україна», 2015. 322 с.

18. Тертичка В. В. Державна політика: аналіз та здійснення в Україні : [монографія] / В. В. Тертичка. К. : Вид-во Соломії Павличко «Основи», 2002. 750 с.

19. Ткач О. Особливості державної політики у сфері соціального розвитку України / Олег Ткач // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2013. №3. С. 67–70.

20. Фукуяма Ф. Конец истории? / Френсис Фукуяма // Вопросы философии. 1990. №3. С. 134–148.

21. Челлен Р. Государство как форма жизни / Рудольф Челлен. М. : РОССПЭН, 2008. 319 с.

22. Шляхтун П.П. Політологія (теорія та історія політичної науки) / П.П. Шляхтун. К. : Либідь, 2002. 212 с.

23. Хантингтон С. Политический порядок в меняющихся обществах / С. Хантингтон ; [пер. с англ.]. М. : Прогресс-Традиция, 2004. 480 с.

24. Хижняк Ігор. Від «навіки разом» до «omnes et singulos» (разом і окремо). Україна у системному протистоянні полюсів сили : монографія / Ігор Хижняк. К. : Саміт-Книга, 2018. 416 с.

25. Ярова Л. Система соціального захисту у країнах Центральної і Східної Європи / Ліліана Ярова // Освіта регіону: політологія, психологія, комунікації. 2012. №2. С. 122–124.

26. Brzezinski Z. The Grand Failure: The Birthand Decay of Communism in the Twentieth Century / Z. Brzezinski. New York: Charles Schribner's Sons, 1989. 278 p.

27. Pojman Louis P. Global Political Philosophy / Louis P. Pojman. NY: McGraw-Hill Companies, Inc., 2003. 249 p.

ПІСЛЯМОВА

У навчальному посібнику здійснено комплексний теоретико-методологічний і політико-праксеологічний аналіз соціальної політики держави в умовах глобалізації, у результаті чого сформульовано ряд висновків.

Доведено, що формування глобальної економіки, у контексті якої відбувається глобалізація виробництва товарів, послуг і ринків, впливає на еволюцію і зміни державної активності в соціально-економічній системі, що визначає й особливості формування соціальної політики держави.

Проаналізовано моделі соціальних систем та моделі соціальної політики, розглянуто особливості здійснення соціальної політики та забезпечення соціальної безпеки громадян у сучасних умовах; запропоновано визначення нових наукових напрямів: соціальна глобалістика (досліджує глобальні соціальні структури, глобальні соціальні відносини, глобальну соціальну свідомість та глобальну соціальну діяльність, що знаходяться в інтегрально-функціональній єдності та взаємодії) та глобальний соціальний менеджмент (система управління глобальною соціальною сферою, що складається з глобальних соціальних структур, соціальних відносин, соціальної свідомості та соціальної діяльності).

Підкреслено, що під соціальною політикою мається на увазі система цілей і засобів їхнього досягнення політичними і державними інституціями з регулювання соціальної сфери суспільства, соціальних відносин відповідно до сукупності політичних установок, принципів, рішень та ідей, спрямованих на задоволення соціальних інтересів і потреб особистостей, соціальних груп, класів та ін.

Визначено, що соціальна політика спрямована на узгоджене функціонування економічної, політичної та соціальної сфер суспільства в контексті збалансованого функціонування держави, ринку і громадянського суспільства з гарантованим рівнем соціальної безпеки та соціального захисту громадян (мінімальної заробітної платні, пенсій, адресної допомоги в комунальній та транспортній

сферах, системах охорони здоров'я), об'єктом якої виступає суспільство, соціальні групи, окремі індивіди.

Підкреслено, що держава формулює завдання соціального розвитку суспільства, здійснює законотворчу діяльність у соціальній сфері, забезпечує її бюджетною та організаційно-управлінською підтримкою, але з розвитком громадянського суспільства перелік суб'єктів соціальної політики розширюється за рахунок недержавних організацій, що підвищує ефективність соціальної політики держави.

Здійснено аналіз трьох ключових моделей соціальних систем: класичної (механістична), кібернетичної (адаптивна) і синергетичної (інноваційна), які є наслідком взаємодії: суспільства, соціальних груп та індивідів; держави і громадянського суспільства; економіки і соціальних груп та індивідів. Зазначено, що ефективність соціальної політики визначається: рівнем соціальної безпеки суспільства, соціальних груп, індивідів та рівнем соціальної відповідальності держави, бізнесу та особи.

Досліджені пріоритети соціальної політики в сучасних демократичних державах: забезпечення гідних умов життя своїх громадян; компенсування негативних наслідків функціонування ринкової економіки; забезпечення соціальної справедливості та соціально-політичної стабільності в країні; визнання індивіда суб'єктом соціальної політики; забезпечення соціальної захищеності громадян; зниження рівня соціальної напруги в країні; співпраця держави і громадянського суспільства в розв'язанні соціальних конфліктів та соціальних проблем; сприяння самореалізації особистості тощо.

Виокремлено базові аспекти у процесах формування глобальної соціальної політики крізь призму впливу на неї глобальних соціальних структур: посилення ролі крупного капіталу в економіці та соціальній сфері, зменшення ролі держави в соціальному захисті громадян, збільшення соціальної напруги в більш розвинених країнах унаслідок міграції з країн третього світу, перехід від соціал-демократичної до більш ліберальної моделі соціальної політики та ін.

Зазначено, що одним із важливих аспектів формування глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства є принципова ідеологічна та соціально-

структурна відмінність базису інформаційного суспільства від базису індустріального суспільства, в якому соціально-економічною основою був «середній клас», який складався переважно з кваліфікованих робітників і службовців, зорієнтованих на соціально-економічні цілі суспільства своєї соціальної групи, конкретного індивіда. В інформаційному суспільстві соціально-економічну основу складає віртуальний «інтелектуально-інформаційний клас» – працівники мас-медіа та інформаційного бізнесу, фрілансери, учасники соціальних мереж тощо, які не мають спільних соціально-економічних цілей, характеризуються строкатістю ідейно-політичних та культурно-цивілізаційних цінностей, що сприяє більш жорсткому соціальному протистоянню. А традиційне протистояння буржуазії і найманих працівників, яке переважно обмежувалося соціально-економічною сферою суспільства і наповнювалося імперським геополітичним змістом, доповнюється протистоянням цивілізаційно-культурним, національно-релігійним, соціально-інтелектуальним та соціально-психологічним, яке підсилюється і маніпулюється глобальними засобами масової комунікації.

Виявлено, що в умовах формування глобального інформаційного суспільства та національних моделей інформаційного суспільства, нематеріальні ресурси стають більш важливими, ніж матеріальні, що актуалізує проблеми соціальної справедливості у сфері рівного і вільного забезпечення доступу громадян до інформації, знань, науки, ресурсів освіти і культури, вимагає зміни підходів до розуміння змісту і рівня розвитку соціальності держави та осучаснення соціально-правових відносин у суспільстві, забезпечення симетричної соціальної комунікації та взаємодії держави і громадянського суспільства при розробці й здійсненні соціальної політики держави.

Аргументовано, що для української економіки співпраця з глобальними фінансовими інституціями (МВФ, СБ, ОЕСР та ін.), які виставляють свої умови при наданні фінансово-кредитних ресурсів, не є таким вже й позитивним явищем, оскільки ці кредити збільшують державний борг, спрямовані лише на підтримку стабільності національної фінансової системи і не спрямовані на кредитування безпосередньо суб’єктів української економіки.

Виявлено, що внаслідок трансформаційних процесів глобального суспільного управління реалізація функцій національної держави значно ускладнюється, оскільки багато проблем і викликів для наці-

ональної безпеки, економіки, політики, промисловості, аграрного сектора, екології, соціальної, освітньо-наукової та інформаційно-культурної сфери виникають за межами країни, а частина функцій державного управління, зокрема, і в соціальній сфері, передається до глобальних організацій та локальних рівнів управління.

Констатовано, що українська модель соціальної політики на сучасному етапі суспільного розвитку держави знаходиться між патерналістською та ринковою моделями соціальної політики, перебуваючи під впливом глобалізаційних та євроінтеграційних процесів. Але глобальні фінансово-економічні структури, що нав'язують українській владі ліберальну модель соціальної держави, пов'язуючи це з умовами надання чергових кредитів, не враховують рівень соціально-економічного розвитку країни, ментальність та національну культуру, що може привести до соціальних вибухів і робить проблематичним ефективне запровадження ліберальної моделі соціальної та інформаційної безпеки в Україні.

На основі вказаних вище висновків ми можемо краще розуміти, куди має рухатися Україна при побудові соціальної правової демократичної держави, що знаходиться під впливом об'єктивних (глобальних) і суб'єктивних (внутрішніх) чинників. Залишилося лише одне: щоб правляча політична еліта, нарешті, усвідомила свою українськість і піднялася на рівень розуміння соціальної політики як вагомого чинника національної безпеки. КРАПКА.

Навчальне видання

Валерій **Бебик**,
Надія **Мякушко**

СОЦІАЛЬНА ГЛОБАЛІСТИКА

Навчальний посібник

Комп'ютерне верстання
та дизайн обкладинки
Бабинець Надія

Редагування
Лопоносова Наталія

Формат 60х84/16.
Ум.друк.арк. 13,3.
Наклад 100 пр. Зам. №

Видавець і виготовлювач «Талком»
03115, м.Київ, вул. Львівська, 23
тел/факс (044)424-40-69, 424-56-26
E-mail: ukraina.vdk@email.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4538 від 07.05.2013.